

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
2017-YL-099

KANT'IN İNSAN HAKLARI DÜŞÜNCESİNİN ÇAĞIMIZ
İÇİN ÖNEMİ

HAZIRLAYAN
Tuğçe ESER

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Yavuz KILIÇ

AYDIN-2017

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Tuğçe ESER tarafından hazırlanan “Kant’ın İnsan Hakları Düşüncesinin Çağımız İçin Önemi” başlıklı tez, 13.11.2017 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan	Prof. Dr. Yavuz KILINÇ	ADÜ	
Üye	Prof. Dr. Ogün ÜREK	UÜ	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Tuncay SAYGIN	ADÜ	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans-Tezi, Enstitü Yönetim KurulununtarihSayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdürü V.

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

.../..../2017

Tuğçe ESER

ÖZET

KANT'IN İNSAN HAKLARI DÜŞÜNCESİNİN ÇAĞIMIZ İÇİN ÖNEMİ

Tuğçe ESER

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yavuz KILIÇ

2017, XIV + 71 sayfa

Bu tezin amacı, Kant'ın insan ve etik görüşünden yola çıkarak Kant felsefesinde insan hakları düşüncesinin temellerini ortaya koymak ve böylece Kant'ın insan hakları düşüncesi ile günümüzdeki insan hakları anlayışı arasında bağ kurmaktır.

Üç ana bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde, Kant'ın insan görüşü ele alınmıştır. Başlangıç noktamızın insan olmasının nedeni, akıl sahibi bir varlık olarak, insanın ne olduğuna dair tasarımıamızın aslında bütün düşünce sistemimizi belirliyor oluşudur. Bu inceleme, Kant'ın insanın potansiyelinin, yani kendisinde barındırdığı olanakların nasıl ve neden gerçekleştirilmesi gerektiğini, onun ikili yapısını ve nasıl etik bir varlık olarak varolduğu ile ilgili düşüncelerini içerir.

İkinci bölümünde, etik bir varlık olmanın koşulunu sağlayan ‘özgürlük’, ‘isteme, ‘ödev’ gibi kavramların ne olduğunu bilmek gerekli olduğundan, bu kavramların Kant'ın etik sisteminde ne anlama geldiği ve birbirleriyle nasıl bir ilişki içinde oldukları açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise, insan haklarının Kant felsefesiyle ne türden bir ilişki içerisinde olduğu incelenmiş, Kant'ın insan haklarıyla ilişkilendirilebilecek düşünceleri dikkate alınarak Kantçı tavrın çağımız için önemi gösterilmeye çalışılmıştır. İnsan haklarının temelinde Kant'ın etik görüşü gibi faydacı olmayan bir anlayışın yer alması gerekmektedir. Çünkü ancak insanın değer ve onuru, onu fayda sağlanacak bir araç olarak görmediğimiz zaman yeterince korunabilir.

Sonuç olarak, Kant'ta insan hakları, insanın, olanaklarını gerçekleştirmesinin *koşulu* olarak görülüyor, denebilir. Bu nedenle, Kant felsefesi, eğer insanlık olarak gerekli koşulları sağlayabilirsek, insanın insan gibi yaşayabilmesinin koşulları olan insan haklarının ve ebedi barışın mümkün olabileceğini göstermektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Etik, İnsan Hakları, İsteme, Ödev, Özgürlük.

ABSTRACT

THE IMPORTANT FOR OUR AGE OF KANT'S THOUGHT ON HUMAN RIGHTS

Tuğçe ESER

MSc Thesis at Philosophy
Supervisor: Prof. Dr. Yavuz KILIÇ
2017, XIV + 71 pages

The aim of this thesis is to establish the foundations of human rights in Kant's philosophy, starting from the human being and ethical viewpoint of Kant, thus linking Kant's thought of human rights with the understanding of human rights in the present.

In the first part of our work, which consists of three main parts, Kant's human vision is addressed. The reason why our starting point is human is that our design of what human being is as an intelligent being actually determines all our thought system. This review contains Kant's thoughts on the potential of the human being, namely, how and why the possibilities he possesses, its dual nature, and how it exists as an ethical entity.

In the second part, it is necessary to know what concepts such as freedom, the will, and duty which provide the condition of being an ethical entity are explained, what these concepts mean in Kant's ethical system and how they relate to each other.

In the third part, we examined the relationship between human rights and Kant philosophy and tried to show the importance of the Kantian attitude by considering Kant's beliefs related to human rights. It is necessary to take a non-utilitarian understanding such as Kant's ethical view on the basis of human rights. Only because the value and honor of man can be adequately protected when we do not see it as a means to benefit.

As a result, for Kant, we can say that human rights seem to be a condition for realization of human possibilities. Therefore, Kant's philosophy shows that if we can provide the necessary conditions as humanity, human rights and perpetual peace, which are the conditions for human beings to live like human beings, are possible.

KEYWORDS: Ethic, Human Rights, The Will, Duty, Freedom.

ÖNSÖZ

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli tez danışmanım sayın Prof. Dr. Yavuz KILIÇ'a, fikir ve önerilerini esirgemeyen sevgili dostum Deniz BERK'e ve maddi manevi desteğini her daim hissettiğim annem Semra ŞAĞIN'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Tuğçe ESER

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	7
1. KANT'IN İNSAN GÖRÜŞÜ	7
1.1. İnsanın Doğadaki Yeri	8
1.2. İnsanın Değeri.....	12
1.3. Aydınlanma Yolculuğunda İnsan	13
2. BÖLÜM.....	17
2. KANT'IN ETİK GÖRÜŞÜ	17
2.1. İyi İsteme	18
2.2. Ödev.....	21
2.3. Özgürlük	22
2.4. Ahlak Yasası ve Yasaya 'Saygı'	26
3. BÖLÜM.....	31
3. İNSAN HAKLARI VE KANT FELSEFESİ İLİŞKİSİ	31
3.1. İnsan Hakları İdeali.....	35
3.2. Kant'ın İnsan Hakları Düşüncesi	39
3.3. İnsan Hakları ve Ebedi Barışın Sağlanması Olanaklı mı?.....	49
4. TARTIŞMA VE SONUÇ.....	60
5. KAYNAKLAR.....	65
ÖZGEÇMİŞ.....	71

GİRİŞ

Kant felsefesiyle ilgili çok çeşitli alanlarda çok sayıda çalışma mevcuttur. Bunlardan büyük bir kısmı Kant'ın etik anlayışına odaklanmaktadır. Bunun nedeni Kant'ın etik görüşünün faydacılık, hazcılık gibi anlayışlardan tamamen farklı, yeni bir görüş getirmiş olmasıdır. Deontolojinin temelini oluşturan Kant'ın etik görüşü, tıpkı doğa yasalarının nesnel olması gibi ahlak yasasının da nesnel olmasının imkanını, yani tüm akıl sahibi varlıklar için geçerli bir ahlak yasasının mümkün olduğunu göstermeyi amaçlar. Kant'ın tüm insanlığı içine alacak bir görüş ortaya koymayı amaçlaması onun daha iyi bir dünyaya dair bir tasarımı olduğu ve bu tasarımın gerçekleştirilebilmesinin koşullarını göstermeye çalıştığı şeklinde yorumlanabilir.

İnsan hakları ile ilgili literatürde bulunan çalışmaların ise çoğunlukla hukuksal ve uluslararası ilişkiler bağlamında araştırmalar olduğu görülmektedir. İnsan haklarının korunması adına atılacak adımların, ihlaller karşısında ortaya çıkacak yaptırımların uygulanmasında bu alanlara çokça iş düştüğü söylenebilir. Bununla birlikte “insan haklarını koruma sorunu, *felsefi, etik ve siyasal* bir sorun olarak görünüyor” (Kuçuradi, 2011: 8). Ancak insan hakları konusunda önceliğin insan haklarının temellendirildiği etik alanına verilmesi; yani öncelikli olarak, etiğin insan haklarının kavramsallaştırılması yolunda temel olduğunun anlaşılması önemli görünüyor. Bu önem, insan haklarını etik bir görüşe dayandırmaksızın, doğrudan uygulama yoluna gidildiğinde, yani insan haklarının incelenmesi pratik bir alan olan hukuka bırakıldığında kimi sorunlara yol açabildiği günümüzde karşılaştığımız örneklerle açıkça görülebiliyor.

Elbette hukukun insan hakları alanında vazgeçilmez olduğunu tartışmak bile gereksizdir. Özellikle insan haklarının korunması noktasında hukuka önemli bir görev düşmektedir. Bu bakımdan düşünüldüğünde hukuk “insanların birbirleriyle, toplumla ve devletle olan ilişkisini düzenleyen yazılı yasaların tamamı” olarak tanımlanır (Çüçen, 2011: 51). Hukukun terminolojisini oluşturan hak, adalet, özgürlük, eşitlik gibi bazı kavramlar insan haklarının da temel kavramlarıdır. Fakat hukuk tanım gereği yasalar bütünü olarak açıklandığı için sadece insan haklarının güvence altına alınması ile ilgili düzenlemeleri içerebilir.

Hukukta bir insan hakkından söz ederken, o hakkın ‘öznesinin, konusunun ve muhatabı’nın belirlenebilir olması, ölçüt alınır. Kimin hakkı ihlal edildi ve bunun

sorumlusu kim? İhlal edilen bir hak karşısında onun mağduru karşılaşmış olduğu engeli etkili bir başvuru yoluyla kaldırabiliyorsa ve sorumlu kişi yaptırıma tabi tutulabiliyorsa, o zaman bir hakkın varlığından hukuken söz etmek mümkündür (Kaboğlu, 2004).

Yani hukuk sistemi ancak kapsamı dahilinde yasalarla belirlenmiş bir takım tanım ve yaptırımlar ortaya koyar. Ancak bu buz dağının görünen kısmıdır. İnsan haklarının ne olduğu, neden gerekli olduğu ve nasıl mümkün olduğu sorularının cevaplarını vermediğimiz sürece bu konuda yasa ve yasaklar koymak nafile bir çaba gibi görünüyor. Çünkü yasalar ve ihlallerle ilgili yaptırımlar bir insanın kendi haklarını kendisinin talep ettiğini göstermezler. Hukukun eksik kaldığı bu yanı ancak etik alanı tamamlayabilir. Burada söylenilmek istenen hukukun insan hakları ile ilgisinde daha az önemli olduğu değildir. Tam aksine, vurguladığımız gibi, insan haklarının güvence altına alınıp korunması en az kavramsallaştırılması kadar önemlidir. İnsanlığın deneyimleri sonucunda geldiği noktada hukukun üstünlüğünün kabul edilmesi insan haklarının da daha çok yaygınlık kazanmasına olanak sağlamıştır denilebilir. Bununla birlikte insan haklarının tüm dünyada tam olarak anlaşılması ve kabul edilmesi; yani insanı temele alan her ne varsa hepsinin temeline insan hakları düşüncesinin yerleştirilmesi henüz sağlanabilmiş görünmüyor.

Günümüzde hak kavramına çeşitli anlamlar yükleniyor ve farklı alanlarda farklı anlamlarda kullanılabiliyor. Hak çoğunlukla hukuksal anlamıyla “insan varlığına, bir kimseye varolan yasalarla, evrensel beyannameler ya da en azından sözlü bir gelenekle tanınan belli şekillerde hareket etme özgürlüğü, yetkisi ya da imkanı” (Cevizci, 2005: 792) şeklinde tanımlanıyor. Çeşitli şekillerde karşımıza çıkan hak kavramı hangi alanda kullanılırsa kullanılsın temelde “bir insan ilişkisinde, ilişkiye girenlerin birbirlerini değerlendirmeleri sonucu yükledikleri sorumluluğu ve yüklenilen bu sorumluluğun gerektirdiği ödevi kapsar” (Aruoba, 1980: 7).

Her bir kişi birden fazla kişi ile kendine özgü bir ilişki kurar. Her bir ilişki kendine özgüdür, çünkü ilişkinin tarafları ilişkinin sınırlarını kendileri belirler. Bir ilişkide kişilerin ilişkinin diğer muhatabını değerlendirirken dayandığı ilke önemlidir. Çünkü bilinçsizce yapılan değerlendirmeler, kolay bir şekilde, insan onurunu yok sayacak şekilde saygı duygusundan yoksun bir egemenlik kurma çabasına dönüşebilir. İnsan ilişkilerinde kişilerin birbirlerinin kişisine saygı duygusuyla değerlendirme yapmaları ve insan onuruna aykırı olmayacak şekilde davranmaları etik alanını ilgilendiren bir durumdur. Etik alanında hak

daha ziyade “bir yandan bir kişinin bir başka kişiye bir eylemi yapmaya hak tanınmasına, öbür yandan da bir kişinin bir başka kişiye bir eylemi yapmada hak görmesini içerir” (Aruoba, 1980: 27). Bir kişinin bir diğer kişiye bir eylemi yapmasına hak tanması kendinde taşıdığı değeri bir diğerine de tanımış olması ve ona bir sorumluluk yüklemesi anlamına gelir. Bu sorumluluk “aslında kendinde korumak istediği değeri koruma sorumluluğu” (Aruoba, 1980: 29) olarak adlandırılabilir.

Günümüzde sözde insan hakları adına yapılan ama aslında insan hakları kavramının sömürülerin, savaşların, kısacası ihlallerin bir maskesi olarak kullanıldığını ve bunun da insanlığın onurunu zedelediği açıktır. İnsanlık tarihinde daha önce ve şimdi yaşananlar bize, insan haklarının ve onun temelinde yer alan özgürlük, adalet gibi kavramların başkaları tarafından verilir alınacak bir şey olamayacağını ve dolayısıyla yapılması gerekenin ‘hak, adalet, özgürlük dağıtmak’ değil de, korunup gerçekleşmesi için gerekli olanı (yasayı) sağlamak olduğunu gösteriyor. Yasalar koymak gereklidir fakat her sorunun çözümünü sağlamakta yeterli olmayabiliyor.

Bir devletin koyduğu tüm yasaların dayanağını oluşturan temel yasalar anayasa olarak adlandırılıyor. Dolayısıyla anayasanın toplumsal ilişkileri düzenleyen temel yasalar olduğunu söyleyebiliriz. “‘İnsan hakları’nın anayasa maddeleriyle dile gelmesinin nedeni, insan olma özelliklerinin, dolayısıyla kişinin insan olarak toplumsal ilişkilerde korunmasını sağlamaktadır” (Aruoba, 1980: 55).

Bu noktada şu sorular sorulabilir: Yasaları koyarken, hukuk sistemini inşa ederken dönüp bakılması gereken yer neresidir? Bu yasalara tabi olacak olana bakmak gerekmez mi? Hem yasayı koyan hem de ona tabi olan insandır. Öyleyse insanı, onun olanaklarını gözardı eden bir takım yasalar koymanın, insanın ahlaki yanına hitap etmeyeceği gerekçesiyle, yanlış olduğunu söyleyebiliriz. “İnsan onuruna aykırı hukuki uygulamalar yasal olsa bile ahlaki değildir (Yalçın, 2004: 11).

Sözgelişi bir insanın başkalarına karşı davranışlarında yasalara uyuyor olması; yani öldürmüyor, yaralamıyor, malını çalmıyor olması, başkalarına kişi olarak saygı duyduğu anlamına gelmez. Bu davranışları karşılığında herhangi bir yaptırım, bir ceza uygulanmayacağı düşüncesi onun için bu suçların önündeki engeli kaldırabilir ve sonucunda hiç sorumluluk hissetmeksizin suç işlemesine neden olabilir. Burada vurgulanmak istenen yasanın yokluğunda, eksikliğinde de kişilerin başkalarıyla ilişkilerinde etik kurallara uymayı

istemelerinin olanaklı olabileceğidir. Hukuk yasaları bu konuyu kapsamı bağlamında ele almıyor gibi görünüyor. Dolayısıyla bu konu hukukun ya da siyaset bilimine bağlı herhangi bir alanın çalışma alanına girmez. Bu konuda başvuracağımız rehber, felsefe ve onun insanı temel sorun edinen alanı olan etik olabilir.

İnsan haklarını tahrip ve ihlal edenin yine insan türünün üyeleri olduğunu, yani haklara sahip olan, talep edenin de ihlal edip değersizleştirenin de yine kişiler olduğunu vurgulamak önemlidir. Her eylemin ardında bir kişi vardır; karar veren, yargılayan, değerlendiren. Öyleyse insan haklarının temelinde yatan (yatması gereken) insan görüşünü ve bu anlayıştan doğan bir etik görüşü irdelemek önemli olsa gerek. Peki, insan haklarının temelinde yer alacak olan insan ve etik görüşü nasıl bir görüş olmalı ki, insan hakları hem türün her bir üyesinin talep edeceği bir ideal olarak kabul edilsin hem de kanıksanmış bir tavır haline gelerek ihlalleri istisna bir hale gelsin? İnsan hakları ne tarz bir insan ve etik görüşüne dayanabilir?

İnsanı tüm olanaklarıyla ele alan, diğer canlılardan farklı olan ve onu değerli yapan yeteneklerini vurgulayan bir insan görüşü insan hakları düşüncesi için bir temel olabilir. Ayrıca insanı insan olmak bakımından sahip olduğu değeri yitirmeyeceği bir ilişkinin öznesi olarak kabul eden bir anlayış olması da ele aldığımız konu bakımından önemli görünüyor. İşte, Kant'ın insan görüşü ve özellikle etik görüşü insan hakları için böyle bir temel sağlayabileceğini düşünüyoruz. Bu bakımdan, bu çalışma Kant'ın bu temele dayanarak ortaya koyduğu düşüncesinin, insan hakları anlayışına bir katkı sağlayabileceği düşüncesinden hareketle, günümüzde insan haklarına ilişkin yaşanan kimi sorunların çözümünde Kant'ın düşüncesinin insanlığın daha iyi bir dünya yaratması anlamında önemli olduğunu göstermeye çalışmıştır. Kant'ın felsefesini insan haklarının insanın doğal yapısında bulunmadığı, yaratılan ve dolayısıyla değiştirilebilecek, vazgeçilebilecek bir şey olduğu anlayışına karşı bir düşünce olarak okumamız mümkündür. Kant'ın günümüzde kullandığımız anlamıyla bir insan hakları görüşünün olduğunu elbette söyleyemeyiz, fakat bir ideal olarak insan haklarını temellendirmede Kant'ın argümanlarının önemli bir katkı sağlayabileceği söylenebilir. Nitekim, bugün insan hakları üzerine konuşup tartışırken de yine etiğin pek çok kavramını, özellikle Kant'ın etik görüşünde kullandığı pek çok kavramı kullanmaktayız. Çünkü insan hakları ile ilgili problemin temelinde yine bu kavramların tam olarak anlaşılabilmesi ya da yanlış anlaşılması gibi sorunların çözümü engellediğini de görmekteyiz.

Kant'ın görüşlerini önemli kılan şeylerden biri de çıkarıcı, faydacı anlayışlardan tamamen farklı bir duruş sergiliyor olması diye görülebilir. Kant insanı sadece bir türün ya da topluluğun işlevsel bir üyesi olarak görmez; aksine her bir insanın amaç olduğunu söyleyerek kişi kavramına vurgu yapar. Faydacı ahlak kuramlarında devletin iyiliği ya da çoğunluğun iyiliği için tek tek kişilerin haklarının ve hatta yaşamının elinden alınması kabul edilebilir bir şeyken Kant etiğinde her bir kişi kendinde mutlak bir insanlık değeri taşıdığı için vazgeçilmez görülür. Öyle ki, kişinin kendi yaşamını sonlandırması bile insanlık onuruna aykırı olarak değerlendirilir.

İnsan bir olanaklar varlığı olarak diğer canlıların arasında özel bir yere ve bu nedenle de, yani insan olmak bakımından da bir değere, onura sahiptir (Kuçuradi, 1982: 49). Bu onur ve değerın korunabilmesi, olanaklarını gerçekleştirebilmesi bir takım koşulların sağlanmasına bağlı görünüyor. İnsanın en başta yaşamını sürdürebilmesi gerekir. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli ortamın sağlanmasına, her an yaşamının elinden alınacağı tehlikesini hissetmeden yaşamaya ihtiyacı vardır.

Elbette insanın sadece yaşamını sürdürebilmesi yetmiyor, yani yaşamını sürdürebilmesi insanları diğer canlılar arasında değerli kılmıyor. Kant'a göre insanı değerli kılan aklın kullanımına yönelik yetenekler, ancak toplumsallaşma sürecinde gelişir. Toplumda bu yeteneklerin gelişmesi için toplumsal adaletin ve barış ortamının sağlanması gerekir. Bu yeteneklerin gelişebilmesi aslında insan haklarının korunmasına bağlı görünüyor. Bununla birlikte, insan haklarının "devletlerin kendi topraklarında kendi vatandaşlarına muamelelerine ilişkin normlar" olarak anlaşılması gerekir (Deveci, 2004: 205). İnsan hakları ideali aklın kendisinde olduğuna göre nesnel bir yasa olarak tüm akıl sahibi varlıkların birbirlerine karşı davranışlarında söz konusu edilebilir. Kantçı anlamda söyleyecek olursak, insanın akıl sahibi olmak bakımından sahip olduğu değer ve onura uygun olarak 'insanı amaç olarak' görmek gereklidir. Ayrıca bu ilkenin insan haklarının temel yasası ve dolayısıyla da tüm eylemlerimizi belirleyen yasa olarak kabul edilmesi önemlidir.

Barış ortamının sürekliliği toplumların, Kant'ın işaret ettiği şekilde, dünya yurttaşlığı amacına yönelik düzenlenen bir anayasayla sağlanabilir. Kant'ın amacı tıpkı ahlak yasasının tüm insanlar için geçerli olması gibi, özgür yaşamın, kendi olanaklarını gerçekleştirebilecekleri koşulların sağlandığı bir dünyada yaşama ihtiyacının tüm insanlar için geçerli olduğunu da göstermektedir diyebiliriz. Bu söylem, Kant'ın günümüzde hala

insanlığın uğraştığı sorunlara bakışımızda önemli bir yere sahip olduğunu gösterir niteliktedir.

Tüm bu söylenenler ışığında, Kant'ın ebedi barış düşüncesinin insanlığın geleceği adına bir umut vadettiğini, bu düşünceyi gerçekleştirebilecek olanağa sahip bir varlık olarak insanlığın barışın hüküm sürdüğü bir dünya yaratmayı tercih etmeyebileceği olasılığını gözardı etmek zor görünüyor. Kant'ın amacı da zaten insanın özgür bir varlık olarak yaptığı ve yapacağı tercihleri öngörmek değildir. Kant insanın olanaklarına işaret ederek insanın sahip olduğu şeyin, yani kendinde olanak olarak barındırdığı şeyin aynı zamanda geliştirilebilir, gerçekleştirilebilir bir şey de olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın Kant'ın insan ve etik görüşünden yola çıkarak, filozofun kendi tarihsel bağlamı içerisinde insan hakları düşüncesine dair bir değerlendirme olduğu söylenebilir. Bu çalışmada izlenilecek yol ise, öncelikle Kant'ın insan görüşünü, etik görüşünü ve son olarak onların temelinde yer alan insan haklarının Kant felsefesiyle ilişkisini ele almak olacaktır.

1. BÖLÜM

1. KANT'IN İNSAN GÖRÜŞÜ

Eskiçağdan beri insan üzerine pek çok şey yazılmış ve insan farklı açılardan araştırma konusu yapılmıştır. Ele alınan sorun doğa, varlık ya da bilgi sorunu bile olsa, bu sorun her zaman insan açısından ele alınmıştır. Başka bir deyişle doğa, varlık ya da bilgi insan açısından soru konusu yapılmıştır. Ne var ki insan her zaman dolaylı olarak ele alınmış, yani başka konular üzerinde durulurken zorunlu olarak insana, onun yapısına değinilmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda filozofların insan zihni (anlama yetisi, akıl) üzerine yaptıkları çalışmalarda aslında insanın yapısı ya da insanın gücünün sınırları gösterilmekteydi. Bu sınır sorunları ele alan filozofların başında da Eleştiriler'iyle Kant gelmektedir. Kant'ta aklın bu sınırları aynı zamanda bilmemizin de sınırlarıdır. Ancak, Kant, insanı iki farklı alanın, yani duyulur ve düşünülür alanın üyesi olarak gördüğü için eleştirilmektedir. Bu eleştiri, insanı ikili bir varlık olarak görme ve onu ontolojik bağlamda parçalaması anlamında doğru olmakla birlikte, yine de felsefe tarihinde Kant "insanın belli bir yanını –ahlaki varlık ve özgürlüğün taşıyıcısı- otonom olarak gören ilk filozoftur denebilir" (Mengüşoğlu, 2014: 15). Ayrıca, o, aynı zamanda insanı kendi akli sayesinde hem *ahlak yasasını koyan* hem de bu yasaya uyan olarak görmesi nedeniyle felsefi antropolojiye önemli bir katkı yapmıştır.

Kant'a göre insanı olanaklar varlığı olarak görebiliriz. Diğer canlılarda olduğu gibi insan, sahip olduğu her şeyi doğuştan getirmez; bu nedenle olanaklarını geliştirmesi gerekmektedir. Bunun için her şeyi doğa kendisine vermiştir.

Kant'ın etik görüşüyle ilgili yasa, ödev, saygı, isteme, özgürlük gibi diğer bütün kavramlar da belli bir insan görüşünü temele aldığı için; yine insanın ne olduğundan bahsetmeden insan hakları konusuna giriş yapılması olanaklı görünmüyor. Bu yüzden önceliği Kant'ın insan görüşüne (ve sonra etik görüşüne) vermek durumundayız. Bunu yaparken Kant'ın insanın doğadaki yerini, değerini, biricikliğini ve olanaklarını nasıl keşfedip geliştirebileceğine ilişkin düşüncelerini gözler önüne sermeye çalışacağız. Zaten belli bir insan görüşü ve etik görüş olmadan insan hakları üzerine bir düşünce ya da bir anlayış geliştirmek olanaklı görünmüyor.

1.1. İnsanın Doğadaki Yeri

İnsan kendini koşulsuz olarak ilkin doğada¹ bulur. Bir yanıyla doğanın tamamen bir parçası gibi görünürken, bir diğer yandan ona tamamen aykırı gibi görünen özellikler taşır. Bu durum insanın kendini diğer canlılardan farklılaştırmasına, daha da önemlisi bu farklılığın farkındalığına ulaşmasına yol açmakla kalmamış, kendine dönüp nasıl bir varlık olduğunu soruşturmasına da olanak sağlamıştır.

İnsanın doğadaki bu biricikliği, doğadaki diğer canlıların sahip olduğu yetenekler, kuşatıldıkları donanımlar dikkate alındığında, insan, eşsiz fakat bir o kadar da kırılgan görülmektedir. Nitekim doğadaki diğer canlılar bir besin zincirinin üyesi olarak biyolojik konumlarını asla terk etmez, asla değişmeyen bir düzenin parçasıymışçasına doğalarının gerektirdiği biçimde hareket ederler. Bu zinciri oluşturan her bir halka kendi konumunun gerektirdiği kadar donanıma sahip olur. Bitkiler zincirin en zayıf halkası olarak daha az şeye ihtiyaç duyup, dolayısıyla daha az donanıma sahip olurlarken, hayvanlarda ise bu kendi aralarında çeşitlilik gösterecek bir biçimde zincirin üst tabakalarına doğru bir değişim gösterir. Bu nedenle onların doğadaki amacının ya da doğanın onlar üzerinde gerçekleştirmeye çalıştığı amacın bu zincirin asla bozulmaması olduğu düşünülebilir.

Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi'nde Kant bu durumu şu şekilde ifade eder: “Bir yaratığın bütün doğal yetenekleri, kendi amaçlarına er geç uygun gelecek bir tarzda gelişmeleri yönünde belirlenmiştir” (Kant, 2006: 31). Dolayısıyla Kant'a göre doğadaki tüm canlıların doğuştan gelen yetenekleri, sahip olduğu tüm donanımları onun doğa içerisinde amacını gerçekleştirmesine uygun biçimde belirlenmiş olup, bu amaca ulaşmalarına yönelik gelişmeleri için verilmiştir. Kant açısından bu şekilde düşünülmeyişinde amaçsız işleyen bir doğa karşımıza çıkar ve bu anlayışta insan yaşamında, aklın rehberliğinin yerini rastlantı alır (Kant, 2006: 31–32).

Doğadaki konumu itibariyle bakıldığında bedensel olarak en zayıf görünen canlı insandır. Kendini hava şartlarından ve diğer canlıların tehdidinden koruyacak donanımlara sahip olarak doğmamakla birlikte, diğer canlılar gibi hızlı bir gelişim de gösterememektedir. Bu yüzden insan uzun süre bakıma muhtaçtır. Yani insan, zincirin en zayıf halkası olabilecek vasıflara rağmen onu en üst statüye taşıyacak olan özgün bir yetiye sahiptir. O yetinin adı “akıl” dır.

¹ Kant'a göre “doğa, sözcüğün en geniş anlamıyla, şeylerin yasalara bağlı varoluşlarıdır” (Kant, 2014: 49).

İnsanın doğadaki bu özgün yeri hem yalnızca onda bulunduğunu kabul ettiğimiz akıl yetisine sahip olmasıyla, hem de bu yetiyi kullanarak kendi biricikliğinin farkındalığına varabilmesiyle oluşur. Bu anlamda da, kendine özgü yetisi sayesinde insan hem doğanın düzenine tabi olur hem de bizzat doğadan ayrı, hatta doğaya karşı özgürce eyleyebilir. Bununla birlikte, insan ne hayvanlar gibi salt içgüdüleriyle hareket eder ne de tam anlamıyla sahip oldukları özgün yeteneklerini rehber olarak alıp yalnızca akılsal bir plana göre hareket eder. Dolayısıyla onu bu iki şekilde de eyleyebilecek olanağa, potansiyele sahip bir canlı olarak düşünebiliriz. Ama ondaki bu potansiyelin geliştirilmesi ya da gelişmesinin önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir.

İnsan, doğanın belirlenimlerine tüm diğer canlılar kadar tabi olan bir bedene ve aynı zamanda akıl ve akla dayanan irade özgürlüğüne sahip olarak, kendi hayvani tarafının içgüdüsel eğilimlerine karşı koyarak, bunun ötesine geçer ve akılsal bir biçimde eyleyebilir. Bu doğanın insana kendi aklıyla inşa ettiği erişkinliğe ve özgürlüğe sahip olması gerektiği yönündeki çağrısıdır. Doğada hiçbir şey gereksiz olmadığı gibi ereksiz bir araç da bulunmaz. İnsan kendi amacını, doğuştan gelen hayvani güdülerinin esiri olarak ya da doğuştan bir bilgi donanımına sahip olarak değil, kendi yetkinliğinin ve başarılarının sayesinde gerçekleştirecektir. Bu nedenle de insanlık tarihine bakıldığında, insanın kendi başarılarıyla gelişme kaydetmiş olduğu görülür; karnını doyuracağı, soğuktan ve tehlikelerden korunacağı araçları hep kendisi icat etmiştir. Doğa,

böylece insandan sanki şunu istemiş: Eğer günün birinde sen, içinde bulunduğun bu ilkelikten büyük bir becerikliliğe (dünyada olabileceği kadar), bir düşünme yetkinliğine ve bu sayede de mutluluğa kavuşursan, bu uğurdaki çaba yalnız sana ait olsun, senin borcun yalnız kendine olsun....Öyle görünüyor ki, doğayı ilgilendiren, insanın iyi yaşamayı değil de, onun hayata ve iyi yaşamaya layık olması için çalışmasıdır (Kant, 2006: 33).

Kant burada insanın amacının mutlu olmak olduğunu savunan hedonizm, pragmatizm, Epikürosçuluk gibi sistemlerinden, yani temeline 'mutluluk' kavramını yerleştiren düşünce sistemlerinden farklı bir amaca işaret eder. Kant'a göre mutluluk ancak insanın amacını belirlerken kendi kişisel çıkarını temele almak yerine, nesnel yasanın buyruğuna uygun yaşamayı seçmesi sonucu sahip olacağı bir durum olarak düşünülmelidir. Bu durum insanın potansiyelinde kendini temellendirir. Çünkü tüm canlılarda ortak olan kendi arzularını doyurma ihtiyacı insanı diğer canlılardan ayıran etken olmaktan çok

uzaktır. O ancak akıllı ile kendi potansiyelini gerçekleştirir. Dolayısıyla insanın amacı mutluluk olsaydı, olanak halindeki böyle bir yetiye (akla) sahip olması anlamsız olurdu.

Kant'a göre doğadaki canlılar arasında akıl sahibi olduğunu bildiğimiz tek canlı olarak insanda, aklın kullanımıyla ilgili tüm doğal yeteneklerin bütünüyle gerçekleşmesi bireyde değil, tür olarak insanda olur. Çünkü tek bir bireyin ömrü sahip olduğu doğal yetenekleri geliştirmeye elverişli olmamakla birlikte aklın kullanımıyla ilgili yeteneklerin gelişimi bütün bir insanlık tarihinin gelişimiyle paralel olmaktadır. Bu gelişim ancak ve ancak insanlık tarihinin bitişiyle son bulabilir; bireylerin ölümüyle değil, insan türünün yok oluşuyla. Dolayısıyla “tek tek öznelerin eylemlerinde karmakarışık ve düzensiz olarak gözümüze çarpan şeyleri, bütün türün tarihi bakımından insanın özgün yeteneklerinin yavaş ama sürekli gelişimi olarak anlamayı umabiliriz” (Kant, 2006: 30).

İnsan için akıl, onun doğal güdülerinin sınırlarını aşmasını sağlayan bir yetidir. Eğer akıl daha önce söylenildiği gibi bireyde tam anlamıyla kendini gerçekleştiriyor olsaydı o zaman gelişiminden söz edilemezdi. Burada akıl derken türün sahip olduğu akılsal yetenektan bahsedildiği için Kant akıllı geçmişte, şimdide ve gelecekte yaşayan ve yaşayacak olan tüm insanların taşımakta olduğu bir yeti olarak kabul etmektedir.

Akıl yetisinin insanın fizyolojik güdülerden tamamen farklı olduğunu biliyoruz; çünkü akıl, içgüdüsel işleyen bir şey değil, tam tersine gelişmesi için çaba sarf edilmesi gereken bir yetidir. Aklın yetenek ve başarılarını insan türüne özgü olarak tasarımıyor olsak da bu yeteneklerin ve başarıların spesifik örneklerini en iyi, türde değil bireyde görebiliriz. Her bir bireyde ortaya çıkan başarılar, tür olarak insanda potansiyel olarak bulunmaktadır. Böylece doğa insanın gelişimini, aydınlanmasını bir nesilden bir diğer nesle aktarmasını sağlamıştır (Kant, 2006: 32).

İnsan ancak aklın rehberliğinde hareket etmeyi öğrendiği zaman kendini gerçekleştirme fırsatı bulabilir. Bu da en iyi kendisi gibi akıl sahibi olan insanların arasında, bir toplumun içinde mümkündür. Toplum insan için hem tür olarak yalnız olmamanın verdiği güveni hem de diğer insanlar tarafından gelecek tehlikeyi ifade eder. İnsanın toplumda karşılaştığı bu durum onu bir yanıyla toplumun içinde tutarken bir diğer yanıyla toplumdan farklılaşmasını sağlar.

İnsanın bu iki eğiliminin bir arada bulunmasının nedeni Kant'a göre insanın toplumdışı toplumsallığıdır (*antagonizm*). “Yeteneklerin gelişmesini gerçekleştirmek için

doğanın kullandığı araç toplumdaki antagonizmdir; öyle ki, sonunda bu antagonizm yasaya uygun bir düzenin nedeni olur” (Kant, 2006: 34).

Kant *antagonizmden* şunu anlar: insanlar bir yandan yeteneklerini gerçekleştirebilecekleri bir topluma ihtiyaç duyarlarken bir diğer yandan toplumsal olana karşı yıkıcı bir direnç göstermektedirler. *Antagonizm* sonradan öğrenilen bir şey değildir; tam tersine bu eğilimin kökü insan doğasına dayanır. Bunu açık bir şekilde bireylerin toplum içindeki davranışlarında da görüyoruz. İnsanda toplumsallaşmaya karşı dayanılmaz bir eğilim vardır. İnsan toplumda kendisinin insan olduğunu, bir türün bir parçası olarak yalnız olmadığını görür ve böylece kendi türünün başarılarının farkına vararak doğal yeteneklerini geliştirebileceğini daha çok hisseder. Ancak insan sadece bu eğilime sahip değil, bir yandan da birey olarak yaşamak, kendi türünün arasından sıvrılmak, kendisini tam anlamıyla gerçekleştirmek ve bir bütün olmak arzusundadır. Bu da onun bir diğer eğilimidir ve bu eğilim en az toplumsallaşma eğilimi kadar güçlüdür.

Her bir birey kendi akli iradesine sahip olduğu gibi her şeyi kendi düşüncelerine göre yönetme isteğine de sahiptir. Bu nedenle diğerlerinin yönlendirmesine direnç gösterir. Bununla birlikte diğerlerinin de kendisi gibi direnç gösterme eğiliminde olduğunu bildiği için, her bir yandan bir direnç bekler. Bu direnç insan için yaşam enerjisi gibidir, onu dinç tutar, tembelliğinden kurtulmasını sağlar. Diğerleriyle bir rekabetin, üstünlük kurma isteğinin içine girer. Bunun sonucunda mevki kazanmayı ve böylece üstünlüğünü sağlama almayı amaçlar. Kant’a göre bu şekilde insan barbarlık durumundan medeniyet durumuna geçişin ilk adımlarını atmış olur. “Patolojik biçimde zorlanmış olan toplumsal birlik böylece ahlaki bir bütünselliğe dönüşür” (Kant, 2006: 35).

Hipotetik olarak, insanda bencil çabalarını ilerletmesine neden olan toplum dışı niteliklerin varolmadığını düşündüğümüzde, insan yaşamını elindekilerle yetinerek sevgi ve uyumla geçirirdi. Fakat o zaman da kendinde varolan tüm potansiyel beceriler sonsuza dek potansiyel halinde kalırdı. Bunun sonucunda insan kendi hayatını evcilleştirdiği hayvanlardan daha değerli kılamazdı.

1.2. İnsanın Değeri

Yasayı koyan, değer atfeden tek varlık olarak “akıl sahibi olan”, kendisinde mutlak bir değer taşır. Bu değer akıl sahibi olanın araç olarak kullandığı, yani onun gereksinimine hizmet eden nesnelere değerinden tamamen farklıdır. Çünkü eğilimlerimizin yöneldiği nesnelere, bizim onlara yönelme ihtiyacımız olmadığında değerlerini yitirirler. Bu nedenle de onlar akıl sahibi olandan koşullu bir değer sahibi olmak bakımından ayrılırlar. İnsan akıl sahibi olması bakımından mutlak bir değere ve özgürlüğe sahiptir ve nesnelere gibi yalnızca araç olarak görülmesi onun değerine aykırı düşer. Kant buradan, insanın sadece araç olarak değil, aynı zamanda amaç² olarak görece şekilde eylemde bulun, pratik buyruğuna³ ulaşır (Kant, 2009: 46).

Pratik buyruk burada eylemi belirleyen istemeye yöneliktir. Yani kişi, insanın değerini koruyacak biçimde eylemek istemelidir. Ancak böyle bir isteme⁴, ahlak yasasının buyurduğu tarzda bir isteme, iyi olarak nitelendirilebilecek bir istemedir.

İnsanın değerini korumak, tüm insanlar için en iyisini istemekle ve bunu eylemlerinin temeline yerleştirmekle mümkün olabilir. Ancak böyle bir dayanak kişinin eylemlerinde nesnel olanı gözetmesine olanak sağlar. Aksi takdirde, ‘ben sevgisi’nden⁵ doğan eylem, istemenin ‘iyi’ niteliğine gölge düşürür. “Kişinin kendi mutluluğu, istemenin belirleyici nedeni olduğunda, bu, ahlaklılık ilkesinin tam karşısı olur” (Kant, 2014: 40).

Bir şeyin kendisinin amaç olmasının tek koşulunu oluşturan şeylerin ise yalnızca görel bir değeri, yani fiati değil, içdeğeri vardır, yani değerlidir. Şimdi, akıl sahibi bir varlığın kendisinin amaç olabilmesini sağlayan tek koşul ahlaklılıktır; çünkü ancak onunla bu varlık amaçlar krallığında yasa koyucu bir üye olabilir. Böylece ahlaklılık ve insanlık, aynı şeyi sağlayabildiklerine göre, değerli olan tek şeydirler (Kant, 2009: 52).

Kişinin bencilce, kendi yararını gözeterek yaptığı eylemler de ahlak yasasına uygunluk gösterebilir. Fakat bir eylemin ahlaki olarak iyi olması için *ahlak yasasına uygun*

² “İsteme için kendi kendini belirlemede nesnel neden işini gören şey, amaçtır: bu da saf akıl tarafından veriliyorsa, bütün akıl sahibi varlıklar için aynı şekilde geçerli olmalıdır. Buna karşılık, etkisi amaç olan eylemin sırf olanağının nedenini içeren şeye araç denir” (Kant, 2009: 44).

³ “İsteme için zorlayıcı olduğu ölçüde nesnel bir ilkenin tasarımına emir (akıl emri), bu emrin formülüne de buyruk denir” (Kant, 2009: 29).

⁴ (İyi) İsteme kavramı, bir sonraki kısım olan, Kant’ın etik anlayışı kısmında diğer kavramlarla birlikte ayrıntılı incelenecektir.

⁵ Kant, ‘ben sevgisi’ni şu şekilde açıklıyor: “ kişisel tercihin öznel belirleme nedenlerine göre kendi kendini genellikle istemeyi belirleyen nesnel neden yapma düşünlüğü” (Kant, 2014: 82).

olması yeterli değildir. Çünkü eylem ahlak yasasından doğan bir istemenin sonucu olmadığından rastlantısal bir uygunluk söz konusudur. Dolayısıyla bir eylemin ahlaki olarak iyi sayılabilmesi için *ahlak yasası uğruna* yapılması gerekir (Kant, 2009: 5).

İnsanın yasa koyucu olması, akıl sahibi varlık olması ve amaçlar krallığının bir üyesi olması birbirleriyle ilişkilerinde anlam kazanır. Çünkü yasa koyma işi ancak akıl sahibi olmakla mümkün olur. İnsan ancak akıl sahibi bir varlık olarak amaçlar krallığının bir üyesidir. Kant krallık derken akıl sahibi varlıkların ortak yasalar ışığında bir araya geldiği düşünsel bir ortaklığı işaret eder. Bu ortaklık insan türünün her bir bireyinin kişisel farklılık ve amaçlarından soyutlandıktan sonra ortaya çıkan genel amaçları kapsar. Bu doğrultuda amaçlar krallığının üyesi olmak tüm diğer akıl sahibi varlıklara sırf araç olarak değil; aynı zamanda amaç olarak davranmak gerekliliğidir. Bu gerekliliği bize söyleyen yasanın kendisidir. Bu yasadan doğan krallığa Kant yalnızca bir ideal olarak, amaçlar krallığı adını verir. İnsan hem yasa koyucu hem de yasayı eyleyen olarak amaçlar krallığının bir üyesidir.

Yasaya boyun eğmek, yasa koyucu olan yine kendisi olduğu için, insanın değerini yüceltir. Onun yasaya boyun eğmesini sağlayan uymadığı zaman çekeceği acı, cezalandırılacağı korkusu ya da duyusal bir tatmin yaratacak eğilimi değil, yasaya olan saygısıdır (Kant, 2009: 58).

1.3. Aydınlanma Yolculuğunda İnsan

“Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır” (Kant, 2000: 17).

Kant’ın bu sözleri bize birçok şeyi açıklar niteliktedir. Öncelikle ergin olamama durumu insanın kendi suçudur. Bu durum, insanın iradesini kendisi dışında bir varlığın sorumluluğuna bırakmaması gerektiğini göstermektedir. İnsan için aklını kullanma cesaretini göstermek yerine, nasıl eyleyeceğinin söylenmesi yaşamını devam ettirmenin en kolay yoludur. Böylece kendi düşünceleriyle hareket etmeyeceği için kendi davranışlarının sorumluluğunu da alması gerekmez. Bu insan tipi bize hiç de yabancı gelmez. Bugün bile insanı ele alırken, yapılması gerekenlerden biri onu reel dünyanın içinde ele almaksa, görmekteyiz ki Kant’ın bu sözleri hala çağımızı, çağımızın insanını anlatır niteliktedir. Çünkü her bir birey, hangi çağda ve kültürde yaşamış olursa olsun, bütün bir insanlığın kendini açığa çıkarma biçimlerinden birini temsil eder. Ancak tek tek bireylerin hepsine

birden insan türüne ait diyebilmemizin sebebi temelde hepsinin bir takım ortak özelliklere sahip olmasıdır.

İnsanın aklını bir başkasının kılavuzluğu olmadan kullanamamasının nedenlerini araştırmak bu bakımdan belli bir öneme sahiptir. “İnsanın doğası böyledir”, ya da “böyle eyliyoruz, çünkü böyle yaratıldık” deyip geçmek işin kolayına kaçmak olurdu.

İnsanların çoğu bütün yaşamlarını ergin olamayarak tamamlamaktadır. İşte, Kant, insanın kendi aklını kullanmamasının ya da bir başkasının kılavuzluğuna bırakmasının temel nedeni olarak tembellek ve korkaklığı görür. Ergin olmama durumu çok rahattır. Çünkü “benim yerime düşünen bir kitabım, vicdanımın yerini tutan bir din adamım, perhizim ile ilgilenerek sağlığım için karar veren bir doktorum var” (Kant, 2000: 17). Eğer bir de zenginsem düşünmeye hiç ihtiyacım yok. Yeterince güç sahibiysem her türlü ihtiyacımı benim için başkaları karşılayacaktır zaten.

Bu durum sadece kendi düşüncesine göre hareket edemeyen insanla alakalı değil, aynı zamanda kararları onun yerine alan, onu yöneten insanla da alakalıdır. Çünkü başkalarının yönetimini eline almış olanlar da insanların ergin olmayış durumundan kurtulmasını engelleyici şekilde eylerler. Bunu da ergin olma durumunun ne denli tehlikeli olduğunu göstererek yapmaya çalışırlar. Onları sersemletip aptallaştırırlar ve çeşitli yasaklar koyarlar. Bu şekilde onlara sınırlarının dışına çıkmamayı, eğer çıkarlarsa başlarına ne geleceğini öğretmiş olurlar. Burada insanı bekleyen asıl zorluk sınırlarının dışında karşılaşacakları değil, sınırlarını nasıl aşacağıdır. Sonrasında insan kendi aklının rehberliğinde karşısına çıkan tehlikeleri birkaç tökezlemeden sonra aşabilecektir. Tıpkı bir çocuğun yürümeye başlamadan tökezlemesi gibi sonunda olgunluğa erişecektir. Fakat bunun düşüncesi bile insanı ürkütür ve tek bir tökezleme bile insanı tekrar denemekten alıkoyabilir. Bu ergin olamayıştan kurtulmak öylesine güçtür ki, Kant bu nedenle ergin olamamayı “her birey için neredeyse ikinci bir doğa yerine geçen ve temel bir yapı oluşturan” (Kant, 2000: 17) bir şey olarak görür. Nihayetinde insanın kendi aklını kullanmasına izin verilmemiş, bununla birlikte insan bu duruma alışmış ve hatta doğasının bir parçası gibi bu duruma sıkı sıkıya sarılmıştır.

İnsanın sıkı sıkıya sarıldığı dogmalar ve kurallara Kant, “insanın doğal yetilerinin akla uygun kullanımının ya da daha doğru bir deyişle kötüye kullanılmasının mekanik araçları” demektedir (Kant, 2000: 17). Bunlar insanın erginleşmesinin daimi

engelleyicileridir. İnsanlar dogma ve kurallara öylesine bağımlıdırlar ki, bunları kırmaktan ve özgürce davranmaktan korkarlar. Dolayısıyla bir başkası çıkıp da zincirlerini çözsede dahi kendilerine güven duymaya kolayca alışamazlar. Bu nedenle de pek az kişi akılsal yanını geliştirip kullanarak ergin olamama durumundan kurtulabilmiştir. Kant'a göre bu pek az kişi insanın kendi aklını bağımsız bir şekilde kullanmasının kişi için bir ödev olduğu düşüncesini çevresine yayacaktır. Ergin olma olanağı da, yığını etkileyerek kendi boyunduruklarından kurtulmalarını sağlayan kitlesel bir aydınlanmaya yol açma olasılığı taşır. Kant böylesi kitlesel hareketin bir kez başladığında durdurulmasının çok zor olacağını, çünkü insana bir kez özgür olma hakkı tanınırsa artık ondan vazgeçmesinin kolay olmayacağını varsayar.

Tek tek insanlar için olduğu gibi, kamu da ancak yavaş yavaş aydınlanmaya ulaşabilir. Eğer gerçekten aydınlanmaya layık olmayan, esas amacı gücü ele almak olan ve hırslarının kurbanı olan gözeteciler tarafından kitle, boyunduruklarından kurtulmaları yönünde kışkırtılırsa; fakat hemen alev alan odunun çok çabuk sönmeye gibi aydınlanma da diğer yöneticiler tarafından durdurulursa, bu başarısızlık kitlede bir önyargıya yol açar. Önyargılar çok çabuk kırılmayacakları için, kitle bu özgürlüğün elde edilemeyeceğine inanmaya devam edebilir (Kant, 2000: 18). Bu nedenle aydınlanma köklü bir biçimde olduğu kadar emin adımlarla ilerlemelidir.

Diktatör yönetimler devrimler yoluyla parçalanabilirler fakat devrimler hiçbir zaman düşüncede kalıcı bir değişim ve iyileşme sağlayamazlar. Çünkü devrimler sadece o an var olan kısıtlayıcı gücü yıkmak için oluşurlar ve ardından ne geleceği ise tam olarak düşünülemez, planlanamaz. Nihai bir çözüm sunmazlar. Sadece yeni, farklı önyargılar oluştururlar ve böylece kitle yeni önyargıların boyunduruğuna hapsolür. Bu nedenle kamunun aydınlanmasında önemli olan yıkıcılık –diktanın yıkılması- değil, düşüncede esas, kalıcı bir düzelmeye yavaş ve emin adımlarla oluşturulmasıdır. Bu çok fazla gereksinim ihtiyacında olan bir aydınlanma düşüncesi değildir. Kant bunu şöyle dile getirir: “aydınlanma için özgürlükten başka bir şey gerekmez ve bunun için gerekli olan özgürlük de özgürlüklerin en zararsız olanıdır” (Kant, 2000: 18).

Kant'a göre bu özgürlük, akli her yönüyle ve her bakımdan kamusal alanda apaçık kullanabilme özgürlüğüdür. Oysa her yerde özgürlüğün bir sınırlama getirme çabası mevcuttur: Düşünme, itaat et! Eleştirme ve ancak sana öğretilen biçimde yargıda bulun!

(Kant, 2000: 19). Öyle görünüyor ki, özgürlüğün sınırlanması, aynı zamanda aklın bir başkasının kılavuzluğu olmadan kullanılamamasıdır.

Aklı her yönüyle kullanmanın neyi ifade ettiğini anlamak için aklın kullanımına açıklık getirmek gereklidir. Kant aklın kullanımını ikiye ayırır:

Kendi aklını kamu hizmetinde kullanmaktan, bir kimsenin, örneğin bir bilginin bilgisini ya da düşüncesini yani aklını, onu izleyenlere, okuyanlara yararlı olacak bir biçimde sunmasını anlıyorum. Aklın özel olarak kullanılmasından da kişinin, kendi işi ve memuriyeti çerçevesinde, kendisine emanet edilen topluma ilişkin bir hizmeti ya da belirli bir görevi yerine getirmesi diye anlıyorum (Kant, 2000: 19).

Buradan şu anlaşılabilir: insan kendisini bir yandan tüm insanlığı oluşturan bir makinenin ufak ama gerekli bir parçası sayarken, diğer yandan aklın nesnel ilkeleri ışığında bir araya gelmiş bir topluluğun değerli bir üyesi olarak görebilir. Böylece insan, hem bir bilgin sıfatıyla düşünme yetisine dayanarak yazılarıyla kamuya yönelir, ama aynı zamanda görevini de zarara uğratmaması gerekir.

2. BÖLÜM

2. KANT'IN ETİK GÖRÜŞÜ

Daha önce insanın her ne kadar topluma direnç gösterse de, toplumsallıktan ayrı ele alınamayacağından söz ettik. Kişi kendini ancak toplumsal yaşamda tam anlamıyla gerçekleştirir. Kişinin toplum içinde yaşaması da diğer insanlarla ilişki kurmasını gerektirir. Kişilerin birbirleriyle ilişkileri ve birbirlerine karşı davranışları çeşitli davranış kurallarını ortaya çıkarır. Bir eylemin iyi bir eylem olup olmadığını belirleyen 'niteliksel durum'un ne olduğunu etik alanı konu edinir (Pieper, 2012: 18).

“Neden etik eylemde bulunmalıyız?” sorusu sorulduğunda farklı görüşler olduğunu görüyoruz. Kuçuradi gibi etik ilişkiyi insan ilişkilerinin temeline yerleştirenler olduğu gibi; insan ilişkilerinin temeline faydacı yaklaşımları yerleştirenler de mevcuttur.

J. S. Mill'e göre “ahlak, bir takım hareket kural ve düsturlarıdır ki kendilerine uyulduğu zaman mümkün olduğu kadar bütün insanlığa, yalnız insanlığa değil, tabiatlarının elverişli olduğu nispette bütün duygulu mahluklara [...] bir hayat sağlayabilir....fayda, insan hareketlerinin amacı olduğundan, zorunlu olarak ahlakın temel ölçütüdür (Mill, 1965: 19).

Benzer bir şekilde Bentham “eyleme yol göstermek için eldeki tek rasyonel ve tutarlı kriterin herhangi bir eylemin haz ve acı veren sonuçlarının dökümünü çıkarmak olduğu” (MacIntyre, 2001: 263) kanaatindedir.

Faydacı yaklaşımların sonuç odaklı görüşlerinin aksine Kant ahlaklılığın ölçütünün eylemin sonucu olamayacağını söyler. Ahlakın ölçütünün haz peşinde olmak ve acıdan kaçmak olması ya da sonucunda en fazla yarar sağlayacak olanın tercih edilmesi gerektiği düşüncesine karşı çıkan Kant'a göre “ahlaklılık ve insanlık, [...] değerli olan tek şeydirler....bunların değeri, onlardan çıkan etkilerde, sağladıkları yarar ve fayda da değil, niyette, yani istemenin kendilerini bu şekilde, eylemlerde –bu eylemlerden beklenen sonuca götürmeseler bile- açığa çıkarmağa hazır maksimlerinde bulunur” (Kant, 2009: 52-53).

Dolayısıyla Kant etik eylemi herhangi dinsel ya da çıkarıcı bir anlayışa dayandırmaz. Bu da pragmatizmin tersine, kişinin diğer akıl sahibi varlıklarla ilişkisinde faydaya göre değil de ahlak yasasına göre eylemde bulunması gerektiği anlamına gelir. Kant, insanın

kutsal, değerli bir varlık olduğu için ona saygıyla yaklaşmamız gerektiğine işaret eder. İnsan kendi olduğu için, kendi başına ya da kendiliğinden değere sahip olduğu için etik bir varlık olarak görülür ve kişi olarak kendini ortaya koyabileceği ve özgürce gerçekleştirebileceği bir ilişkinin öznesi olmayı hak eder. Dinsel anlayışın tersine, Kant'a göre tanrı bile insanın kutsallığını yok edemez; onu sadece bir araç olarak göremez. İnsanın bu sonradan verilemeyen ve dolayısıyla da elinden alınamayan değerliliği sayesinde, o her zaman amaç olarak görülür. İnsan haklarının temelinde yatan insan görüşü tam da bu düşüncedir.

Kant'ın insan haklarının etik bir temeli olması gerektiğini göstermesi oldukça önemlidir. Bu konudaki savı, etik anlayışında öne çıkan ödev, saygı gibi kavramlarla insan hakları sorununa bakıldığında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla insan haklarını anlayabilmemiz için önceliği etik görüşe vermemiz gerekmektedir.

Bu kısımda öncelikle, Kant'ın etik görüşünü anlamak adına ödev, yasa, özgürlük, isteme, saygı gibi etiğin konusunu oluşturan önemli kavramlara açıklık getirmeye ve bunlar arasındaki ilişkinin ne olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Özellikle yasa, ödev ve saygı kavramının doğrudan insan hakları düşüncesi ile de bağlantılı olduğu düşünülürse, bu kavramları ele almak zorunlu olmaktadır. Ancak, bu kavramların insan haklarıyla bağlantısı bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

2.1. İyi İsteme

Daha önce ahlaksal olanda asıl önemli olanın kişinin aklının buyruğuna uygun eylemde bulunmayı 'isteme'si⁶ olduğuna değinmiştik. Çünkü kişilerin eylemlerinin temellerinde 'isteme' bulunur. Kant, 'isteme'den kesin buyruk tarafından sınırları belirlenmiş olan bir istemeyi anlamaktadır. Böyle bir istemenin niteliği 'iyi'dir. Ancak iyi istemenin tam olarak anlaşılabilmesi için de 'isteme' ve 'iyi' kavramları arasındaki bağlantının niteliğini daha ayrıntılı incelemek yerinde olacaktır.

İyi kavramının sınırlarının tam olarak çizilmesi oldukça önemlidir. Çünkü 'iyi olan' (veya kötü olan) kişilerin kendileri değil eylemlerinin belirleyicisi olan istemenin bir özelliğidir. Söz gelişi şu veya bu kişiden iyi veya kötü olarak bahsederken aslında kastettiğimiz eylemlerinin fazlaca iyi veya kötü olmasıdır. Aksi takdirde iyi-kötü

⁶ İsteme (*Wille*) kimi zaman "niyet" (*intention*) kavramı ile özdeş kullanılmaktadır. Bu çalışmada 'isteme' kavramının Kant felsefesine daha uygun olduğunu gerekçesiyle 'niyet' kavramı kullanılmadı.

kavramlarını insanın doğasına yüklemekle onu belirlemiş ve en baştan onun yargı yetisini ortadan kaldırmış olurduk.

Kant, “iyi” kavramını istemenin bir niteliği olarak kullanır. Başka bir deyişle “İyilik istemenin kendisinin bir tarzıdır” (Heimsoeth, 2016: 118). Bu isteme temellerinde ahlak yasasının yattığı, yani yasa tarafından sınırları çizilmiş bir istemdir. Kant felsefesinde, “iyi” ve “kötü kavramları kişilerin kendilerine yüklenmez, onların eylemleriyle, “eylemde bulunma tarzları” ile ilgilidir. Kişinin eylemlerinin temellerinde ise “isteme” bulunur. Dolayısıyla iyi veya kötü yargıları, istemeyle doğrudan ilişkilidir. Kant’a göre istememiz ahlak yasasına yani pratik aklın yasalarına uygunsuzsa iyi olur; ona karşıt ise kötü olur. Buradan da anlaşılacağı üzere “ahlak yasasına uygunluk” iyi istemenin ön koşuludur. Dolayısıyla da biz neyin iyi neyin kötü olduğuyla ilgili bilgiyi yine ahlak yasasının ne olduğuna bakarak bilebiliriz. Yani iyi ve kötü olan ile ilgili yargılarımızın dayanağı, her konuda belirleyici olan yasadır (Kuçuradi, 2013).

‘İyi’nin ne olduğu öncelikle tanımlanmaya çalışılırsa⁷, iyi olana bağlı eylemlerimizde istememizi bu tanımladığımız iyi belirler. Dolayısıyla eylemimizi belirleyen temelleri kendi aklımızın sınırları içerisinde olmayan, tam tersine aklımızın nasıl işlemesi ya da istememizin neye uygun olması gerektiğiyle ilgili doğal bir belirlenimden ziyade bir dayatmaya dönüşür. Bununla birlikte iyi, eylemimizi belirleyen pratik yasa tarafından belirlenmezse, arzulama yetimiz tarafından belirlenir ve bu da iyi ve kötü olanın haz⁸ ve acı duyularıyla açıklanması anlamına gelir. Haz ve acının ve bunlardan doğan hoşlanma ve nefret duygularının nesnel bir yargının belirleyicisi olamayacağı ise açıktır (Kant, 2014: 65).

Kant, bu yargılarımızın (iyi-kötü) dayanağının insanın bizzat kendi aklının yasalarında bulunduğunu göstermekle, geleneksel olarak çeşitlilik gösteren değer yargıları yerine, nesnel bir yargı ortaya koymaktadır. Böyle bir yargıya da, ancak kesin buyruğun aydınlatmasıyla ulaşabiliriz. Dolayısıyla ‘iyi’, ahlak yasası tarafından belirlenmiş eylemin niteliği olabilir ancak. İstememiz kesin buyruğa yani pratik aklın yasasına uygunsuzsa ‘iyi’ olur, ona karşıt ise ‘kötü’ olur (Kuçuradi, 2013: 85).

⁷ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi* önsözünde (2014), iyi kavramının ahlak ilkesinden önce ortaya konmamasının eleştirildiğini dile getirir.

⁸ “**Haz**, nesne ya da eylem ile yaşamın **öznel** koşulları, yani bir tasarımın, nesnesinin gerçekliğinin nedeni olabilmesi [...] arasındaki uygunluğun tasarımıdır” (Kant, 2014:9).

“Dünyada, dünyanın dışında bile, **iyi bir istemeden** başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez” (Kant, 2009: 8). Doğada insan için istemeye değer olarak görülecek tüm diğer şeyler de iyi istemeyi gerektirirler. Çünkü iyi isteme olmaksızın hiçbiri koşulsuz olarak bulunamazlar. Ancak ve ancak iyi isteme koşulsuz olarak bulunur.

İsteme “belirli bir yasa tasarımına uygun bir şekilde kendini eyleme belirleme yetisi olarak düşünülmektedir. Böyle bir yetiye ancak akıl sahibi varlıklarda rastlanır” (Kant, 2009: 44). İyi isteme de, “doğal sağduyuda zaten bulunan, öğretilmekten çok aydınlatılmayı gerektiren; eylemlerimizin bütün değerini belirlemede hep en üstte duran ve diğer her şeyin koşulunu oluşturan” (Kant, 2009: 12) kavramdır.

Deneyssel olan herşey, ahlâklılık ilkesine katık olarak, yalnız işe yaramamakla kalmaz, ayrıca ahlâkın temizliğine de büyük zarar verir; çünkü ahlâkta kayıtsız-şartsız iyi bir istemenin asıl, paha biçilmez değerini, eylemin ilkesinin deneyin sağlayabileceği rastlantısal nedenlerin hertürlü etkilemesinden böyle uzak olması oluşturur (Kant, 2009: 43).

“İsteme, biçimsel olan a priori ilkesi ile içerikli olan a posteriori güdüleri arasında, tam ortasında, sanki bir yol ağzında durur” (Kant, 2009: 15). İstemenin belirlenmesi, istemenin yöneldiği nesnenin haz veya acı vermesi ile doğrudan ilgiliyse, bu Kant’ın koşulsuz buyruğunun temelinde yer alan isteme ile uzaktan yakından ilişkili değildir. Çünkü bu tür bir isteme duyu organlarının bilgisine dayanır ve insanın duyuusal yanına hitap eder. Dolayısıyla istememizi belirleyen yalnız ve yalnızca akıl olduğu zaman, istememiz haz veya acı duygularından bağımsız olarak var olur. Bununla birlikte haz ve acı istememizin sonucu olarak ortaya çıkabilirler; fakat burada önemli olan istememizi onların belirlemiyor oluşudur. Akıl istememizi pratik bir yasa yoluyla belirlediği için, yasa koyucu olur. Kant istememizi belirleyen şeyin akıl olması gerektiğini söylerken, hazza ulaşma arzusu ile acıdan kaçınma arzusunun kolaylıkla alt edilmeyeceğinin de farkındadır. İnsan da her sonlu varlık gibi çeşitli gereksinmelere sahiptir ve bu gereksinimleri doyurmaya çalışmak (ki gereksinimleri karşılamanın sonunda haz açığa çıkar) eğilimindedir. Tüm bu ihtiyaçlarını karşılama arzusunu mutlu olmayı amaç edinmek olarak tanımlayacak olursak, bir önceki kısımda da değinildiği gibi insanın yaşamdaki amacının (ya da ödev söz konusu olduğunda) mutlu olmak olmadığını söylemek yeterli olacaktır (Kant, 2014: 26-28).

Ayrıca Kant, kendi ihtiyaçlarını, mutluluğunu güvenceye almanın, dolaylı da olsa, ödevden dolayı eylemek olduğunu söyler. Çünkü “kendi durumundan memnun olmama, bir

sürü kaygıların baskısı altında ve doyurulmamış gereksinimler ortasında, kolayca ödevi çiğnemek için büyük bir ayartmaya dönüşebilir” (Kant, 2009: 14). Aynı zamanda doğal yeteneklerimizi geliştirmek ödev olduğu için, kendimizi bunu olanaksız kılacak herhangi bir engele maruz bırakmamız saçma olacaktır.

2.2. Ödev

Kant ‘ödev’i “yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğu” (Kant, 2009: 15) ya da “bir eylemin yükümlülüğünden dolayı nesnel zorunluluğu” (Kant, 2009: 57) olarak tanımlar. Yasaya karşı ödevimizi severek yapmamız gerekmez; çünkü eylemimizin hareket ettirici nedeni arzularımız olamaz. Kant bir buyruğun, eylemi severek yapmamız gerektiğini söylemesinin çelişki yaratacağını söyler. Çünkü zaten severek yapacağımız bir eylem için bir buyruğun var olması gereksiz olurdu. Bu demek değildir ki eylemimiz bizde bir hoşnutluk hali yaratamaz, yaratmamalı! Eylemin niyeti hoşnutluktan bağımsızdır, amacı hazzı ulaşmak değildir, fakat sonucu bir hoşnutluk duygusu yaratabilir. Kant yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemi korumak için, her türlü saptırma olanağını yok eder: ahlaki eylemin amacı hoşnut olmak değildir, aynı şekilde eylem spontane gelişen bir eğilimin sonucunda oluşmaz ve eylem kişinin yüce, soylu gibi nitelikleri yüklediği bir araca dönüştürülemez. Tüm bu yanılgılar yasadan dolayı yapılan eyleme ters düşer (Kant, 2014: 92-93).

Bu noktada sorulması gerekli sorulardan biri de şudur: Bir eylemin ahlaksal değerini belirleyen şey nedir? Eylemi ahlaksal yapan sonucunda elde edilecek amaç değil ödevden dolayı yapılıyor oluşu ve eylemi yapmaya karar vermeyi sağlayan maksimin arzulama yetisinden bağımsız ortaya konmuş olmasındadır.

“Yaşamını sürdürmek bir ödevdir, ayrıca da herkesin buna doğrudan doğruya bir eğilimi vardır” (Kant, 2009: 13). Ancak bir insanın yaşamını koruyor olması ödevden dolayı eylemde bulunduğu anlamına gelmez. Her ne kadar ödevde uygun olsa da yaşamını koruma eyleminin ardında fizyolojik dürtü ve arzular yatar. Eyleminin nedeni ancak yasa olduğu zaman insanın değerini yüceltmiş, akla uygun davranmış olur. Dolayısıyla ödev kavramı, insan hem aklının hem de bedeninin kontrolünde bir canlı olduğu için gerekli olur. Çünkü insan her zaman akıl rehberliğinde eylemde bulunmaz; kimi zaman dürtülerinin kontrolüne girer. Ödev ise ona akıl ile eyleyen yanını işaret eder ve ahlaki eylemde bulunmasını sağlar.

Burada Kant'ın *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*'nde (2009: 12) verdiği örneği kullanarak ödeve uygun/ödevden dolayı eylemeyi daha açık bir şekilde kavrayabiliriz. Bir bakkal müşterilerini aldatmayarak ödeve uygun davranabilir. Ancak burada bakkal, tartısının adaletsiz tarttığına anlaşılması sonucu sahip olduğu müşterileri kaybetmek kaygısından dolayı, yani tesadüfi olarak ödeve uygun davranıyor olabilir. Oysa eyleminin yasaya uygun olması için bu kaygıların dışında, yararını gözetmeksizin müşterisini aldatmanın yasaya aykırı olacağı bilinciyle hareket etmesi gerekir.

İnsanın ödevden dolayı eylemde bulunması, kendi ihtiyaç ve mutluluğunu tamamen yok sayması anlamına gelmez. Kant, "Yaygın Bir Söz Üstüne" de bunu şöyle ifade eder:

Ahlak üzerine yaptığım çalışmamı bize nasıl mutlu olacağımızı değil, ama nasıl mutluluğa layık olacağımızı öğreten bir disipline geçici bir giriş olarak tasarlamıştım....Ne kendinde insani ahlak ne de kendinde mutluluk Tanrı'nın tek amacıdır; buna karşılık, yeryüzündeki olası en yüksek iyi, ahlak ve mutluluğun birliği ve uyumudur (Kant, 2010: 22-23).

Bu bakımdan Kant, sadece ahlaklılık söz konusu olduğunda mutluluğun bir ödev olamayacağını vurgulamaktadır, yoksa mutlu olmayı istemeyi hor görür bir tutumla reddetmez. Yukarıdaki alıntıda da belirtildiği gibi önemli olan ahlak ve mutluluğun uyumudur. Ahlakta temel olan kavram (ve Kant'ın etik görüşünün merkezi kavramı) ise özgürlüktür.

2.3. Özgürlük

Kant'ta özgürlük kavramı iki şekilde ele alınır: negatif özgürlük ve pozitif özgürlük. Negatif özgürlük, akıl sahibi varlığın doğa yasalarına göre belirlenmeme, tabi olmama⁹ durumudur. Aklın kendi kendisine yasa koyma durumu ve yasaya göre eylemeyi istemesi de pozitif anlamda özgürlüğü ifade eder (Kant, 2014: 38).

Genel yasa koyucu biçimden başka hiçbir belirleyici neden, isteme için yasa görevini göremiyorsa, böyle bir isteme, görünüşlerin bağımlı olduğu doğa yasasından, yani nedensellik yasasından, beriki de ötekenden bütünü bağımsız düşünülmelidir. Böyle bir bağımsızlığın adı ise tam anlamda, yani transsendental anlamda özgürlüktür (Kant, 2014: 33).

⁹ Kant bu duruma 'bağımsızlık' da der (Kant, 2014: 38).

Dolayısıyla istememizin doğanın nedenselliğinden farklı türde bir belirlenimi olması bizi özgürlük kavramına götürür. Kant'a göre "özgürlük kavramı istemenin özerkliğini [Autonomie] açıklamanın anahtarıdır" (Kant, 2009: 64).

Kant'a göre, daha önce de söylenildiği gibi, insan hem duyulur hem de düşünülür dünyanın bir üyesi olmak bakımından iki farklı yasaya tabidir. Duyulur dünyanın bir üyesi olarak, doğaya ve onun yasalarına tabidir. Bununla birlikte düşünülür dünyanın da bir parçası olması bakımından doğanın yasalarından tamamen bağımsız, fakat temelleri kendi aklında yer alan yasalara tabidir. Bu anlamda insan her ne kadar bir yanıyla fiziksel dünyanın *determinizmine* mahkûm gibi görünse de, düşünsel olanakları onu bir yanıyla hep özgür kılmaktadır.

Duyular dünyasında tamamen koşullu olanın karşısına, düşünülür dünyada - belirsiz olmakla birlikte- koşulsuz olanı koymaya ve sintezi aşkın yapmaya izin vardı. Bu yüzden de saf teorik aklın dialektiğinde, koşullu olanda koşulsuz olanı bulmada izlenen, görünüşte birbirine karşıt iki yol, örneğin nedensellik sintezinde duyular dünyasının nedenler ve etkiler zincirinde koşullu olanda artık duyusal olarak koşullu olmayan nedenselliği düşünmek, gerçekten de çelişik bir şey değildi; ve aynı eylem, duyular dünyasına ait olarak hep duyusal bakımdan koşullu, yani mekanik olarak zorunluysen, yine de aynı zamanda, düşünülür dünyaya ait olan eyleyen varlığın nedenselliği olarak, duyusal bakımdan koşulsuz bir nedenselliğe dayanabiliyor, dolayısıyla özgür olarak düşünüyordu" (Kant, 2014: 114).

Burada sözü edilen özgürlük, her şeyi yapmak konusunda serbest olmak ile karşılaştırılmamalıdır. İnsan, düşünsel dünyada başboş davranmanın serbestliğine sahip olmaktan çok, kökleri yine insanın kendi aklında bulunan yasalara uygun eylemek konusunda özgürdür. Hayvan için özgürlük nasıl ki içgüdülerine göre hareket etmek ise, insan için de özgürlük aklın yasalarına uygun hareket etmek demektir.

Kant özgürlüğü bu şekilde, düşünsel alanın içerisinde sağlama almış olur. Özgürlük probleminin temelinde yer alan en önemli etken, belki de kavramın (özgürlük) doğru yere yerleştirilememiş olmasıdır. Oysa Kant kavramın saf akıl yoluyla bir çelişkiye yol açmadığını ancak tam tersi düşünüldüğünde¹⁰ doğanın insanın akıl yetisiyle açığa çıkardığı amaçlılığının anlamını yitireceğini göstermiş olur. Çünkü diğer tüm kavramlar özgürlük

¹⁰ Yani özgürlük kavramının yokluğunda.

kavramı sayesinde anlamlı olur. Dolayısıyla özgürlük, insanın dışında, insana dayatılan ulaşılamaz bir idealin tasarımı olmaktan çıkar ve aklın kendisinde hayat bulur.

Söylenildiği üzere, özgürlük kavramı, Kant'ın felsefesindeki en önemli kavramlardan biridir. O, sadece insanın duyulur dünyanın ötesinde de var olabildiğini sağlamaz, aynı zamanda Kant felsefesindeki diğer önemli kavramlarla sıkı bir bağlantı içindedir. “Özgürlük aynı zamanda, teorik aklın bütün ideleri içinde, doğrudan doğruya kavrayamasak da olanaklılığını a priori olarak bildiğimiz tek idedir; çünkü özgürlük ahlak yasasının koşuludur” (Kant, 2014: 4).

Peki, özgürlüğün ahlak yasasının koşulu olması ne demektir? Koşul, bir başka şeyin kendisine bağlı olduğu, bir başka şeyi olanaklı kılan şey olarak tanımlanır (Akarsu, 1975: 111). Yani bir şeyin kendi özelliğini kazanabilmesi için bulunması gerekli olanıdır. Dolayısıyla ahlak yasasının var olabilmesi için özgürlük idesinin var olması gereklidir.

Ahlak için gereksindiğim tek şey özgürlüğün yalnızca kendi ile çelişmemesi ve bu yüzden onu daha öte anlamak zorunlu olmaksızın en azından düşünülebilmesine izin vermesi olduğu için, ve böylece doğa-düzenine göre yer alan aynı eylemin (bir başka ilişki içinde alındığında) yoluna engel çıkarmadığı için, törellik öğretisi ve doğa öğretisi her biri kendi yerlerini ileri sürebilirler (Kant, 1993: 29).

Kant burada özgürlük ile ahlak yasası arasında koşulsuz ve parçalanamaz bir karşılıklı bağdan söz eder. Çünkü ahlak yasası özgürlüğün farkına varılması için koşulken (ratio cognoscendi) aynı zamanda özgürlük ahlak yasasının varlık nedeni (ratio essendi)¹¹dir. Daha açık ifade edilecek olursa, özgürlük olmadığında ahlak yasasının varlığından da söz edemeyiz; ahlak yasası olmayınca da özgürlük bilincine ulaşamayız. Kant'a göre özgürlük idesi, teorik akıl yoluyla kanıtlanamaz ama olanaksız olduğu da söylenemez. Teorik akıl özgürlük idesinin düşünülmesi imkânsız, akli çelişkiye uğratan bir kavram olmadığını ortaya koyar yalnızca. Dolayısıyla biz ancak pratik aklın ahlak yasasını ortaya koymasıyla özgürlük idesini kavrarız. Bu ikisi arasındaki bağlantı hiç kuşkusuz, hangisi bir diğerinden önce geliyor diye soramayacağımız kadar, iç içedir.

Özgürlük kavramı, [...] bütün yapının kilit taşı meydana getirir; sırf ideler olarak teorik akılda desteksiz kalan bütün öbür kavramlar (Tanrı ve ölümsüzlük kavramları) da, şimdi özgürlük kavramına bağlanır, onunla birlikte ve onun

¹¹ Kant (2014) sf. 4, dipnot.

aracılığıyla dayanak bulur, nesnel gerçeklik kazanır, yani bunların olanaklılığı, özgürlüğün gerçek olmasıyla kanıtlanır; çünkü bu ide, ahlâk yasası yoluyla kendini ortaya koyar (Kant, 2014: 3-4).

Özgürlüğün bilincine doğrudan varamayız. Aynı şekilde, onu deneyden de çıkaramayacağız. Çünkü deney bize özgürlüğün karşıtı bir şeyi, yani doğanın determinizmini verir. Başka bir deyişle, bütün deneyimler nedensellik yasasına bağlıdır. Dolayısıyla özgürlük deneyimle bilinemez. Biz sadece ahlak yasasının doğrudan doğruya bilincine varabiliriz. Çünkü istememizin maksimlerini açığa çıkardığımızda, ilkin ahlak yasasının farkına varırız. Bu da, özgürlük kavramının bilincine ancak ahlak yasası dolayısıyla ulaşabileceğimiz anlamına gelecektir (Kant, 2014: 33-34). Ahlak yasası ancak ve ancak ben, ahlaki eylemde bulunan olarak, özgür bir varlık olduğumu bildiğim zaman işler. Özgürlük de, otonom (özerk) bir varlık olmayı gerektirir. Biz sadece otonom bir varlığın seçme özgürlüğü olduğundan bahsedebiliriz. Aynı şekilde bir canlının eylemlerinden sorumlu tutulabilmesi için özgürce seçim yapabilmesi gerekir. Çünkü kişi otonom bir varlık olarak eylediğinin bilincinde olduğu zaman eyleminin sonucunun sorumluluğunu üstlenir.

Bununla birlikte kişilerin kendilerinde potansiyel olarak bulunan yetilerini geliştirmek yerine köreltmeyi seçmesi, kendi sorumluluğunda değil midir? Başka bir deyişle, her ne kadar insanın, insan olmak bakımından kendi değerinin farkına varmaması ve potansiyellerini açığa çıkaracak bilince sahip olmaması durumu onu sorumlu tutuşta önemli bir etken olsa da, yapmak zorunda olduğu şeyi, yani yükümlülüğünü ortadan kaldırmı? İnsanın eyleminin sorumluluğunu almaması, dahası kendini potansiyelinin gerçekleştirilmesi konusunda sorumlu hissetmemesi, mantıksal bir tutarsızlıktır aynı zamanda. Akıl bu potansiyelin taşıyıcısı olduğu için yasa koyucu olanın yasaya uymamasının anlaşılır bir nedeni olamaz. Herhangi bir varlığın sahip olduğu yeteneği geliştirmek istememek, yetilerini yok saymak ve bilerek ve isteyerek körelmesini sağlamak gibi bir olanağı var mıdır? Hayvanlarda ve bitkilerde, sahip oldukları yetileri kullanmanın ve geliştirmenin içgüdüsel olduğunu biliyoruz. İnsanı diğer canlılardan farklı bir tür yapan şeyin de, akıl sahibi olmak, yani özgürlüğe, seçim hakkına sahip olmak olduğunun da farkındayız. Bu nedenle sahip olduğumuz olanağı reddetmek, insan olmak bakımından sahip olduğumuz değer ve onuru yok saymak, elimizden ‘insan olmağı’ almak anlamına gelir.

2.4. Ahlak Yasası ve Yasaya ‘Saygı’

“Öteden beri her insan aklında bulunan, her insanın varlığına kök salmış olan bu ilke, ahlâklılık ilkesidir” (Kant, 2014: 114). Kant’a göre ahlâklılık, insanın dışında herhangi bir otoriteye bağlı olmaksızın, tanrıdan bile bağımsız bir şekilde varolan, sadece akıl sahibi olanın içindeki özgürlükten doğan otonomluğun mümkün kıldığı bir üstünlüğe ve değere sahiptir. Kant, *Felsefi Teolojiye Giriş*’te (2004) teolojik ahlak anlayışının karşısına doğal ahlak anlayışını koyar. Teolojik ahlak, Tanrı kavramının kendisinden doğar. Tanrı ahlâklılığın koşulu ve yönlendiricisidir; ahlâklı olmanın şartlarını, yasa ve gereklerini yani ödevi, tanrı kavramı belirler. İnsanın anlayışının çok ötesinde bulunan bir otoritenin dayatması olacak olan bu ahlâki buyrukların, insanda ancak korkunun (Tanrı ve ceza korkusu) yarattığı bir itaat duygusuyla mümkün olacağı söylenebilir. Böyle bir zorlamanın ortaya çıkardığı ‘ahlâklılık’, eyleminin sorumluluğunu üstlenen insan otonomluğundan ve hem yasa koyucu hem de onu gerçekleştirici konumundaki insanın erdemliliğinden yoksun olacaktır. Çünkü ilki (teolojik ahlak) korkudan kaynaklanan eylemi, ikincisi ise (doğal ahlak) iyi istemeden kaynaklanan eylemi içerir.

Ahlak yasası açık ve seçik olarak kavranır. Yani yasa apaçık bilinendir, *a priori*dir. Ahlak yasası sadece *a priori* değil sentetik *aprioridir*¹². Sentetik önerme, “iki bilginin -her ikisinin de onda bulunabilecekleri- üçüncü bir bilgiye bağlanmaları aracılığıyla birbirine bağlandıkları takdirde olanaklıdır” (Kant, 2009: 65). Başka bir deyişle, “hakkında bir kavram kurduğum bir varlığın varolduğunu bildiren bir önerme, sentetik bir önermedir, yani öyle bir önermedir ki, ben onun aracılığıyla o kavramın dışına çıkıyorum ve kavram hakkında, kavramda düşünülmüş olandan daha fazla bir şey söylüyorum” (Kant, 2014: 150). Dolayısıyla ahlak yasasına ait önerme, kavramları birbirlerini içermeyen bir sentez oluşturduğu için sentetik, bu kavramlar deneyim ile oluşturulup temellendirilmediği için de *a priori*dir.

Kant ahlak yasasını koşulsuz buyruk (*kategorik imperatif*) olarak adlandırır. Dolayısıyla, ahlak yasasının ne olduğunun anlaşılması için buyruk (*imperatif*) ile koşulsuz (*kategorik*) kavramlarının ne olduğunu anlamak gereklidir. “İsteme için zorlayıcı olduğu

¹² Kant’a kadar olan süreçte biz önermeleri iki şekilde el alıyorduk. Bir önerme ya analitik *apriori* ya da sentetik *aposteriori* olarak ele alınıyordu. Yani Kant’tan önce sadece analitik önermelerin *apriori*; bize bilgi veren, bilgimizi arttıran önermelerin ise ancak *aposteriori* olduğu kabulü vardı. Kant ile birlikte yeni tür bir önermeden bahsediyoruz: sentetik *apriori*. Ama bu tür önermenin de çok fazla tartışmaya yol açtığını söylemek gerekiyor.

ölçüde nesnel bir ilkenin tasarımına emir (aklın emri), bu emrin formülüne de **buyruk** denir” (Kant, 2009: 29). Bu buyruk kendi (iyi) istemimizin ortaya koyduğu ve yine kendi istemimiz doğrultusunda uymayı seçtiğimiz bir buyruktur.

Buyruk koşullu ve koşulsuz olmak üzere iki şekilde ortaya konulur. Koşullu (Hipotetik) buyruk, amacın gerçekleşmesi bir başka durumun gerçekleşmesine zorunlu olarak bağlı olduğu zaman söz konusu olur¹³. Koşulsuz (*kategorik*) buyruk ise, başka hiçbir gerekliliğe ihtiyaç duymaksızın amacın kendi koşulunu kendinde bulundurması durumudur (Kant, 2009: 30). Ahlak yasasında koşulluluk belirten bir ‘eğer’ ifadesi bulunamaz. Ne olursa olsun, ahlaki buyruk genel bir geçerliliğe sahiptir. Çünkü bunlar “salt pratik aklın *sentetik a priori* yargılarla dile getirilen yasalarıdır” (Heimsoeth, 2016: 120).

“Eğer eylem sırf başka birşey için –araç olarak- iyi olacaksa, buyruk koşullu olur; kendi başına iyi, dolayısıyla kendiliğinden akla uygun olan bir istemenin ilkesi olarak zorunlu olduğu tasarımlarırsa, o zaman kesindir¹⁴” (Kant, 2009: 31). Yasanın *kategorik* olarak geçerli olmasının nedeni de daha önce ayrıntılı olarak incelediğimiz özgürlük idesine dayanmasındandır. Özgürlük idesine bağlıdır; çünkü yasa bize ‘yapmalısın’ der ya da ‘yapmalıyım’ dememizi sağlar. Buradaki zorunluluk doğa yasasının determinizminden tamamen farklı, içten gelen ve dışardan dayatılmayan tarzda bir gerekliliktir. Yapmak, yani yasaya kulak vermek bizim seçimimize bağlıdır.

Nasıl ki doğadaki yasalar doğanın içinde yaşayan herkes için zorunluluk yaratıyorsa, yani doğal olan her varlık bu yasalara tabi oluyorsa; aklın yasası da ahlak alanına ait canlılar için bağlılık ilkesini ortaya koyar (Heimsoeth, 2016: 127).

Peki, bu ahlak yasası hakkında neler söylenebilir? Ahlak yasasının içeriksiz, formel olması kimilerince eleştirilmektedir. Kant’ın eylemin ölçütünü vermiyor olması demek, içi boş sadece bir biçimsellik olduğu anlamına gelmez. Ahlak yasası spesifik tek bir eylemimizi değil de, bütün eylemlerimizi dayandırabileceğimiz bir istemenin ilkesidir. Pratik buyruk, yani insanı amaç olarak görmemiz gerekliliği de ahlak yasası gibi belirli bir durumda ne yapmamız gerektiğini söylemez. İkisi de istemenin ilkesini belirler ve bu da her bir durumda ne yapmamız gerektiğini kendimizin bulmasını söylemektedir. Ayrıca “Her türlü koşul bir

¹³ “Bizatihi kendisi için değil, fakat sadece tasarlanan, arzulanan bir sonuca ulaşmak için gerekli bir kural olarak kabul edilen davranış ilkesi” (Cevizci, 2005: 1023) olarak da tanımlanır.

¹⁴ Yani koşulsuzdur. Kant bu buyruğa ‘ahlaklılık buyruğu’ da diyor. Diğer buyruk türleri ile ilgili bkz. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* (2009) sy.31-32.

içeriği varsayar. Koşulsuz olansa hiçbir içeriği taşımayan kendi olanağını kendinde taşıyan bir biçimselliği varsayar” (Ürek, 2007: 155). Kant içerikten yoksun olmayı “arzu edilen bir nesnenin olmaması” (Kant, 2014: 38) anlamında kullanıyor. Yasanın anlamı genel olduğu için her türlü duruma uygulanabilir. Yasanın herkes (tüm akıl sahibi varlıklar) için olması, ona uygun eyleme yükümlülüğünün de herkes için olduğunun kanıtıdır. Kant’ın ahlak yasası böylece dinlerin ‘yalan söyleme, öldürme!’ tarzında buyruklarının aksine, yani insana yapılması gerekeni söylemek yerine, *ne tarzda isteyeceğini* söylemekte, dolayısıyla nasıl eylemesi gerektiğini kendisine, kendi değerlendirmesine bırakmaktadır.

“Bir yasa ahlak yasası olarak geçerli olacaksa, yani bir yükümlülük nedeni olacaksa, mutlak zorunluluk taşımalıdır” (Kant, 2009: 4). Bu nedenle de temelini deneyin ilkelerinde bulan bir buyruk (genel olsa bile) hiçbir zaman ahlak yasası olamaz.

Ahlakça iyi olması gereken için, ahlâk yasasına uygun olması yetmez, aynı zamanda ahlâk yasasının uğruna yapılmış olmalıdır; yoksa o uygunluk yalnızca rastlantısal ve belirsizdir, çünkü ahlaksal olmayan neden gerçi zaman zaman yasaya uygun, ama çoğu kez de yasaya aykırı eylemler ortaya çıkarabilir (Kant, 2009: 5).

“Ahlâk yasası, doğal yapısının duyulara düşkünlüğünü ahlâk yasasıyla karşılaştıran her insanı kaçınılmaz olarak kendi gözünde küçük düşürür” (Kant, 2014: 82). Çünkü yasa koyucu olan insanın, kendi koyduğu yasayı küçük düşürmesi anlamına gelir. Bu da, insanı amaçlar krallığının bir parçası kılan ve herkesin yasa koyucu olarak krallıkta baş olmasını sağlayan akli yadsımak anlamına gelir.

İnsanın yasa koyucu olması, insanın kendi özgür istemesiyle kendisine/kendisi için yasa koyabilmesi neden önemlidir? İnsanın yüceliği, yasaya uygun eylemesi, yasaya boyun eğmesinden ziyade yasa koyucu olarak boyun eğdiği yasayı kendisi koyması ve ondan dolayı eylemde bulunmasındadır. “Eyleme ahlaksal bir değer verebilen şey, ne korku, ne de eğilimdir; yalnızca yasaya saygı güdüsüdür” (Kant, 2009: 58).

Ahlaklılık ödeve duyulan saygıdan doğar. Daha önce Kant’ın ahlaki eylemin her türlü duygudan arınmış bir eylem olması gerektiğini düşündüğünü söylemiştik. Fakat Kant ‘saygı’yı diğer tüm duygulardan ayırır. ‘Saygı’ Kant felsefesinde önemli bir kavramdır. Saygı haricindeki bütün diğer duygular, dışarıdan gelen bir etkiden doğdukları gerekçesiyle kuşkulu ve güvenilmezdir. “Yüksek bir duygu olan saygı, temelini, a priori olarak, bizim kendi hakkımızdaki, kendi insanlığımız hakkındaki bilgide bulur” (Heimsoeth, 2016: 125).

İstemenin yasa tarafından belirlenmesinin ve bunun bilincinin adı saygıdır; öyle ki bu saygı, yasanın özneye etkisi olarak görülür, nedeni olarak değil. Aslında saygı, ben sevgimi yıkan bir değer tasarımdır; dolayısıyla ne eğilim ne de korku nesnesi sayılabilecek bir şeydir, hernekadar bunların her ikisine de denk düşen bir şey taşıyorsa da. Saygının nesnesi yalnız ve yalnız yasadır, hem de kendi kendimize, üstelik kendi başına zorunlu imişçesine kabul ettirdiğimiz yasa (Kant, 2009: 17 dipnot).

İnsanın yasa koyucu ve yasayı uygulayan olarak tabii olduğu ahlak yasası her duruma ve koşula uygun bir yasa olmalıdır; ancak o zaman onun kesinliğinden ve genel geçerliğinden bahsedebiliriz. Kant kesin buyruğu şu şekilde formüle eder: “ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun” (Kant, 2009: 38). Burada isteme kavramı vurgulanmalıdır çünkü koşulsuz bir iyi asla kötü olmayacağı için maksimimizin dayanağı odur. Dolayısıyla ancak iyi istemenin maksimi genel bir yasa olmaya layıktır.

Maksim ile pratik yasa arasındaki farkın doğru anlaşılması önemlidir. Kant maksimi, “eylemde bulunanın öznel ilkesi” (Kant, 2009: 37 dipnot) olarak tanımlar. Pratik yasa ise nesnel ilkedir. Dolayısıyla pratik yasa nesnel olmak bakımından akla sahip tüm varlıklar için geçerli olan ilke iken, maksim kişilerin öznel koşullar dahilinde uyduğu pratik kuraldır. Kant’a göre, eğer “akıl arzulama yetisine tam egemen olsaydı, bütün akıl sahibi varlıklar için öznel olarak da pratik ilke işini görecektir” (Kant, 2009: 16 dipnot) olarak kabul edilirdi. Ancak maksimim yasaya uygun olmayabilir de. Bir ilkenin maksim olması için genel geçer olması, maksimin ahlaksal olması için ise ödevden dolayı yapılması gerekir. Maksim tüm akıl sahibi varlıkların nesnel ilkesiyle çatıştığında, eylemin nesnel ilkeye uygun olması için akıl pratik bir zorunluluğu yani ödevi ortaya koyar (Kant, 2009: 52).

Pratik buyruk ise şu şekilde ifade edilir: “Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun” (Kant, 2009: 46). Kant’ın bu sözü benmerkezciliği ve ben sevgisini temele alan ‘kendime yapılmasını istemediğim şeyi başkasına yapmamalıyım’ koşullu önermesi ile karıştırılmamalıdır. Çünkü bu davranışı yapmamı engelleyen, aynı davranışın bana yapılmasından duyduğum çekinme/korkudur. Söz konusu önerme koşullu bir önermedir ve bir ilke ya da kural olabilir, ancak Kant’ın vurguladığı anlamda bir ahlak

yasası olamaz. Böylesi bir çıkarıcılık temelinde maksimimin ahlaksal olması söz konusu olamaz.

Kant'ın insan haklarına ilişkin düşüncesine geçmeden önce, insan hakları düşüncesi için temel olan ya da gerekli görülen araç-amaç ilişkisine bakmamız zorunlu görünüyor. Çünkü araç-amaç kavramları Kant'ın hem insan görüşü hem de etik görüşü için önemli kavramlardır ve insan araç olarak görüldüğünde, insanın haklarından (en başta da yaşama hakkından) söz edilemeyecektir.

Kant'a göre insanın sadece duyulur alana ait olmasıyla, yani doğal bir varlık olmasıyla “sadece maddi bir değeri vardır; hatta o, bu maddi değeriyle diğer alışveriş araçlarından, paradan farklı değildir; belki ondan da aşağıdır.” Bilindiği gibi, maddi değere sahip olan şeyler araç olarak kullanılabilir. Ne var ki “insan maddi değeri bakımından da bu kuralın dışında kalır (Mengüşoğlu, 2014: 55). Çünkü “ahlaki bir varlık olan insan (homo noumenon) kendisinin doğal varlığını (homo phaenomenon) da... içsel bir amaca bağlanmadan araç (konuşan bir makine) olarak kullanamaz” (Kant, 1991: 226). Dolayısıyla Kant insanı her iki alanın da üyesi olarak gördüğünden, yani bedeni olmadan bir insan düşünmediğinden, insan değerli bir varlıktır ve asla araç olarak kullanılamaz. Başka bir deyişle Kant'ta *insan her iki alanın da yurttaşıdır*, tek bir alana ait bir varlık olarak görülemez.

3. BÖLÜM

3. İNSAN HAKLARI VE KANT FELSEFESİ İLİŞKİSİ

İnsan tüm diğer canlılardan farklı bazı özelliklerle ve yeteneklerle donatılmıştır. Bu özelliklerini kullanabilmesi ve yeteneklerini geliştirebilmesi için de, öncelikli olarak korunması gerekmektedir. “Çünkü bu özellikler, insanı değerli bir varlık yapar. İşte, her insanda bulunan bu özelliklerin korunması ve geliştirilmesi düşüncesi, insan hakları kavramının oluşmasının temelidir” (Çüçen, 2011: 46). İnsan türünün her bir üyesinin sadece insan olmak bakımından sahip oldukları haklarının korunmasının gerekliliği, insanın yeryüzündeki deneyimleri ışığında ortaya çıkmıştır. Fakat henüz tüm dünyada nesnel bir ilke olarak insan haklarına gereken saygı ve dikkati tam olarak yaratabilmiş değiliz.

Elbette, eskisine oranla insanın haklarıyla ilgili konularda insanlığın daha “duyarlı(hassas)” (Kaboğlu, 2004) olmaya başlamasının insan haklarının gelişmesinde ve korunmasında önemli olduğu söylenebilir. Bir kişinin bir konuda duyarlı olması etik bir eylemde bulunduğu ya da bulunacağı anlamına gelmiyor. Dolayısıyla kişinin duyarlılığını ortaya çıkaran koşulların doğru veya yanlış olmasını belirleyen o şey, etik yan olmaksızın, hep eksik kalıyor.

İnsan hakları ile ilgili sıkça söylenen şeylerden biri, sorununun temelinde aslında ‘sevgi sorunu’ yattığı ve ancak, ‘insana duyulan sevgi’ ile çözülebileceğidir (Mercier, 1982: 15). Sevgi, insana özgü önemli duygulardan biri olmakla birlikte çok değişken bir duygudur da. Sevgide bir çıkar, karşılıklılık beklentisi bulunur; haz ile insanın bencil yanıyla da çok içli dışlıdır. Söz gelişi annemize duyduğumuz sevginin kaynağının onun annemiz olması mı, yani sizi besleyip büyüten kişi olması mı yoksa olduğu kişi olması mı olduğunu ayırt etmemiz pek mümkün görünmez.

Kişilere duyulan sevgi ile insana, insan türüne duyulan sevginin farklı olacağı düşünülebilir. Ancak sevgi insan yaşantısı içerisinde, deneyimle anlam bulur, şekillenir. Deneyimden doğan bir duygunun mutlaklığından (*a priori* olmasından) söz edilemez. Sevginin insan yaşamını güzelleştirdiği, dünyayı daha güzel bir hale getirdiği doğrudur fakat bütün eylemlerimizin ölçütü olarak kabul edilemez. Dünya hayatımız boyunca karşılaşp tanıyamayacağımız dolayısıyla da asla doğrudan etkileşime girmeyeceğimiz insanlarla doludur. Etkileşim içine girebildiğimiz insanları, insan oldukları için seviyor

olsak bile koşullar değiştiği zaman, örneğin bize kötülük yaptıklarında ve sevgimiz nefrete dönüştüğünde; hangi duygu bize, onun her ne kadar alçakça davranırsa da, hatta insanlığın kendinde taşıdığı değeri küçük düşürse de, haklarının ve insan olmağının yok sayılamayacağını, yadsınamayacağını söyleyecek? Bu duygu ancak Kant'ın insanın kendisindeki yasanın etkisiyle doğan bir duygu olarak tanımladığı saygı duygusudur. Saygı duygusu önemlidir çünkü diğer duygular gibi nesnesi bizim dışımızda değildir. İçimizdeki ahlak yasasının ortaya çıkardığı bir etki olduğu için de evrensel bir duygu olma niteliğini taşır. İnsan türünün üyesi her bir kişi akıl sahibi bir varlık olarak sahip olduğu ahlak yasasına aykırı eylediğinde saygı duygusu onu küçük düşürür. Yasa koyucu olarak kendi aklının yasasına uymuyor olması insanın değerini, onurunu zedeler. Bu nedenle de insan haklarına saygı mutlak, zorunlu ve koşulsuzdur.

Kimilerince insan haklarının “somut durumla ilgi kurmadan ele alındığı” için “mutlak geri alınmaz ve devredilmez” (Sadıq, 1982: 125) olarak görülmekte olduğu düşünülüyor. Bu düşüncenin temelinde yaşamın her çağda ve toplumda farklı yükümlülükler ortaya çıkabileceği yatmaktadır. Oysa insanda her çağda din, dil, ırk gözetmeksizin hep aynı kalan bir takım özelliklerin ve yeteneklerin olduğunu görüyoruz. İnsan akıl sahibi olmak bakımından bu özellik ve yeteneklere sahip olduğu için de, bu yeteneklerin geliştirilmesi ve korunması noktasında tüm insanlar için geçerli bir takım haklardan ve bunların sağlanması gerektiğinden söz ediliyor.

İnsan hakları ile ilgili tehdit ve ihlallerinin nedenleri söz konusu olduğunda çeşitli sosyal problemlerden söz ediliyor. Özellikle iktisadi bilimler alanındaki çalışmalar ‘yoksulluk’ sorunu üstünde duruyor. Hatta “insan haklarına yönelik derin yapısal tehditler”den biri olarak gösteriliyor (Sancar, 2004: 185). Yoksulluğun günümüz piyasa sisteminin yol açtığı, beslediği bir problem olarak insan hakları konusundaki olumsuz etkisinden ve piyasa sisteminin, toplumun temel unsuru olan insanı ‘toplumsal bir hayvan’ olmaktan çıkararak *homo economicus*'a¹⁵ dönüştürdüğünden sıkça bahsediliyor (Özel, 2004). Yine insan hakları ihlallerinin başlıca nedenleri olarak insanların “şiddet kullanma eğilimi” (Türk, 2004: 8), “ırkçılık”, “terörizm” (Alemdar, 2004: 226) gibi toplumsal sorunlara işaret ediliyor. Elbette bahsi geçen tüm bu sorunlar birer sosyal fenomenler olarak insan haklarının korunması önündeki engellerdir. Ancak bu sorunların yine yanlış bir insan tasarımının ve buna bağlı olarak da etik ilişkisinin gözardı edilmesi olduğu unutuluyor. Tüm

¹⁵ “Elindeki imkânlardan en yüksek tatmini sağlamaya çalışan, yani iktisadi düşünen insan” (Cevizci, 2005: 848).

bu bahsedilen sorunların temelinde, Kantça söylersek, insanın araçsallaştırılması ve insan olmak, akıl sahibi olmak bakımından, kendinde amaç olduğunun kabul edilmemesi yatıyor.

Başkalarına karşı zorunlu ya da yapmakla yükümlü olduğumuz ödevle ilgili olarak....başkalarının özgürlüğüne ve mülkiyetine saldırı örnekleri verilirse, başka insanlar ilkesiyle bu çatışma daha belirgin bir şekilde göze çarpar. Çünkü bunda açıkça aydınlığa çıkar ki, insanların haklarını çiğneyen, başkalarının kişisini —akıl sahibi varlıklar olarak aynı zamanda hep amaç olarak, yani bu aynı eylemin amacını da kendilerinde taşıyabilmeleri gerektiğini hesaba katmadan— sırf araç olarak kullanmak niyetindedir (Kant, 2009: 47).

Yani sözgelisi herhangi bir insan (sahip olduğu olanak, yetenek ve başarılarına bakılmaksızın) bir kişi olarak değil de sadece bir etnik grubun temsilcisi, sadece bir genetik mirasın ürünü, bir idealizmin yeri doldurulabilir taşıyıcısı, ihtiyaç olduğunda faydalanılan ve varlığının değerini bize sağladığı yarar ile ölçtüğümüz bir araç olarak görüldüğünde ‘ırkçılık’, ‘terörizm’, ‘yoksulluk’ gibi ciddi sorunlar ortaya çıkıyor. Anlayışımızdaki bu temel yanlışı düzeltmedikçe de bundan kaynaklı sorunlarımızı düzeltmek adına olumlu bir sonuç almamız mümkün görünmüyor.

İnsan haklarının dünyadaki diğer problemlerden sadece biri olarak görülmesi; insanın kendisinin yol açtığı bir takım sorunlarla ilişkisinin anlaşılabilmesi bu konuda gelişme kaydedilmesi açısından büyük bir engel teşkil ediyor. Savaş, ırkçılık, çevre kirliliği, kaynakların tükenmesi, adaletsizlik ve benzeri sorunlar insan hakları ile ilişkisi gözardı edilerek ele alınıyor (Kuçuradi, 2011: 161). Dolayısıyla da tüm sorunların kaynağı olan insan olmasına rağmen, yine gözardı edilen insan oluyor; olup bitenlere bakılarak insanın nasıl bir canlı olduğuyla ilgili dile getirilen felsefi temelleri olmayan çeşitli kabul ve anlayışlar da bu yanlışı besliyor.

Şu an geldiğimiz noktada insan haklarının ne olduğu ve neden önemli olduğu konusuna vurgu yapmanın, temellerini araştırmaya devam etmenin artık gereksiz olduğu, dolayısıyla da önceliğin onun hukuk yasalarıyla hem ulusal hem de uluslararası alanda nasıl güvence altına alınması gerektiği konusuna verilmesi olduğu düşünülebilir. Ancak insan hakları konusundaki gelişmenin olgulara bakıldığında salt ilerlemeyi içermediğini de yine bu ihlallerin devam etmesinden ve hatta artmasından çıkarabiliriz. Artık insan haklarından daha çok bahsediyor olmamız onu daha iyi anlıyor olduğumuz anlamına gelmiyor ne yazık

ki. İnsan haklarının sadece aşına olduğumuz için ağızımıza doladığımız bir kavram haline gelmesi onun bir moda gibi algılanmasına, yani gelip geçici bir söylem gibi anlaşılmasına yol açabilir. Elbette, insan haklarının korunması ve bu güvencenin dünyanın her tarafında sağlanması önemlidir; fakat insan haklarının korunabilmesi de yine insanlarda insan haklarını korumayı isteme ve talep etmenin oluşmasına bağlıdır. İnsan hakları bilincinin her bir kişide uyandırılması; kişilerin kendi haklarını bilmeleri, talep etmeleri gerekir. Kendi haklarının bilincinde olmayan biri, haklarının engellendiğinin farkına varamaz, aynı şekilde haklarının korunmasını da talep edemez.

İsteme ve talep etme ancak Kantçı anlamda aydınlanmış kişilerde yani ergin olamama durumunu terk etmiş kişilerde ortaya çıkabilecek bir şey gibi görünüyor. Dolayısıyla insan kendi olanaklarını geliştirmesi anlamında büyük bir yükümlülük altındadır. Nitekim insanın değere sahip olması, sadece bu değerden doğan bir takım haklara sahip olması anlamına gelmez. Hak sahibi olmak demek aynı zamanda yükümlülük sahibi olmak anlamına da gelir. Hak ve yükümlülük birbirlerinden ayrı düşünülemezler. Yükümlülük hak sahibi olmanın getirdiği sorumluluğu ifade eder. Bir hak sahibi olmak ona uygun, onun gerektirdiği gibi eylemek gerekliliğini de getirir.

Günümüzde dünyamızın çeşitli bölgelerinde savaş başta olmak üzere, birçok nedenle insan hakları ihlalleri yaşanmaktadır. Kant'ın görüşleri, bu durumdan çıkmanın yolunu gösterdiği, barışın olanaklılığını ortaya koyduğu, herkesi insanlığın bir üyesi olarak görmemizi ve bunu insan hakları bağlamında düşünmemizi sağladığı için önemlidir. Kant'ın "insan hakları" olarak söz ettiği haklar, her ne kadar günümüz insan hakları düşüncesiyle büyük farklılıklar taşısa da, argümanları günümüz insan haklarını anlamak ve değerlendirmek için büyük önem taşımaktadır. Üstelik insan haklarını 'insanın insanlaşması' diyebileceğimiz bir bağlamda ele alan Kant, bu hakların neden olması gerektiğinin yanıtını vererek, bunların ne denli önemli olduğunu da göstermektedir. İnsan hakları bilincinin yaygınlaşması da ancak bu hakların önemini kavramakla olanaklıdır.

İnsan hakları kavramının tek tek insanların düşünme alanında, zihinlerinde kendisine yer bulması, özel bir çabayı gerektirmektedir. Bu da toplumun içinde bulunduğu toplumsal, tarihsel ve kültürel yapıyla doğrudan bağlantılıdır. Gündeminde, insanın onurlu ve saygı duyulması gereken bir varlık olduğu anlayışına yer vermeyen; insanı özcü varlık

anlayışıyla değerlendiren ortamlarda, insan haklarından, insan hakları kavramından söz edilemez (Çotuksöken, 2012: 17).

3.1. İnsan Hakları İdeali

İnsan hakları tüm insanların din, dil, ırk, cinsiyet, yaş farkı gözetmeksizin eşit olması gerektiğine ilişkin bir idealdir. İnsan hakları da tüm idealler gibi,

düşüncenin, insanın belli bir dışdünya durumunu, tekil olanı, yaşanani, olup biteni, ne türden olursa olsun, nesneye ilişkin olanı, kısaca belli bir dünya durumunu çerçeveleyen düşünsel bir varolandır....insanın belli bir durumu, çoğun belli bir insanlık durumunu anlamasına, anlamlandırmasına yardımcı olur (Çotuksöken, 2012: 30).

İnsan haklarının tam bu özelliğinden dolayı, yani din, dil, ırk, cinsiyet gibi "tekil belirlemelerin dışarıda bırakılmasıyla oluşturulmuş soyut bir insana ait olduğu" gerekçesiyle, aslında tek tek kişilerin sorunlarını çözmekte yetersiz kaldığı düşünülebiliyor. Hatta insan hakları ihlalleri bu düşünceyi destekleyen nedenler olarak gösterilebiliyor (Kalaycı, 2013: 22). Oysa ihlallerin yapıyor olması, insan haklarının gerekliliğini yok etmez; sadece insan hakları bilincini uyandırmak adına daha çok çaba sarf edilmesi gerektiğini kanıtlar.

İnsan hakları idealini sadece insan türünün ortaya koyduğunu biliyoruz; yani doğada bu düşünceye uygun bir zemin bulunmaz. Doğa durumunda fiziksel üstünlük belirleyici olduğu için hiçbir canlı besin piramidinin kendi türüne ait zincirlerinden kurtulamaz.

Bildiğimiz kadarıyla insan, doğadaki canlıların arasında 'olan', 'olagelen'e karşı 'olması gereken'i yaratan tek varlıktır. Sadece o, sahip olduklarının dışındakini, olduğu noktadan daha ilerisini düşleyebilir ve ona ulaşmak için sınırlarını genişletebilir. Bu onun yeni idealler yaratmasını ve bu idealleri gerçekleştirmesini sağlar.

İnsanlığın içine doğduğu doğa durumu (kimilerince savaş durumu olarak da adlandırılır) insanların mutabık oldukları yasaların olmadığı ve özgürlüğün yerine de serbestliğin hüküm sürdüğü bir durumdur. Savaşın hiç bitmediği, herkesin birbirine potansiyel bir tehlike olarak baktığı böyle bir doğa tasarımı, her bir bireyin haklarının yasalarla korunduğu, hakları korunan bireylerin diğerleriyle tehdit altında hissetmeden ilişki ve iletişim kurmasının olanaklı olduğu ve bu sayede kişi olarak yeteneklerini geliştirmesine

olanak sağlayacak barış ortamının yaratılmasını olanaksız kılar. Bu akıl sahibi bir varlık olarak insanın, hem kendisiyle hem de diğer akıl sahibi varlıklarla bitmek bilmeyen bir çatışma yaşamasına neden olur. Çünkü insanın toplumsal yanı ile bireysel yanı, yani birini bir diğerinden ayrı düşünemeyeceğimiz ikili yapısı, bu çatışmaya neden olur. Başkalarının bende yarattığı korku, başkalarına duyduğum iletişim ihtiyacını, toplumsallığımı yok edemez. Dolayısıyla insanın diğerleriyle birlikte varolmanın koşullarını sağlayacak bir araca ihtiyacı vardır. İnsanlığın devlet gibi bir organa ihtiyaç duyması ve onu yaratması da, her bir bireyin haklarının korunabilmesi için tarafsız bir üçüncü şahsa ihtiyacı olmasındandır. Yasaları koyacak, koruyacak, uygulayacak ve ihlalleri sonucunda yaptırımlar uygulayacak bir hukuk düzeni oluşturmak arzusu, temellerini insanın doğal yetilerinde bulan ‘daha iyi olan’ a ilişkin tasarımının sonucudur.

İnsan haklarının, her düşünsel olan şey gibi, fiziksel dünyada bir yaptırımı bulunmaz. Tıpkı insan haklarının ihlallerinde, bu ihlalleri yapanın yok edilmesi amaçlanamayacağı gibi. İdeyi yaratan da, onu gerçekleştirecek olan da, ihlal eden de yine insanın kendisi, bir yanıyla düşünsel dünyanın parçası olan insandır. Tüm canlılardan farklı kılan potansiyellerini gerçekleştirmesi yolunda insana rehberlik eden akli, onu ideal olanın dünyasına da ait kılar. Dolayısıyla insan bu şekilde sadece kendisine sunulana kabul etmek yerine kendi durumunu iyileştirebilir.

İnsan haklarının gerekliliği, tamamen insanın barış içinde, kendini tehdit altında hissetmeksizin yaşamak ve olanaklarını mümkün olduğunca gerçekleştirme arzusunun sonucu olarak düşünülebilir. Çünkü bu idealin yok sayılması durumunda, insan kendini güçlü olanın egemen olduğu bir doğa durumunda bulur. Sürekli tehlikede bulunan insanın kendi olanaklarını gerçekleştirmesi bir yana, fizyolojik ihtiyaçlarını bile doyurması mümkün olmayacaktır.

İnsan türünün bir üyesi olarak her bir birey kendi olanaklarını geliştirmek istediği gibi, bu olanakların kendi türünün diğer üyeleri için de sağlanması gerektiğini kabul etmelidir. İnsan hakları idealinin gerçekleşmesi ancak bu şekilde söz konusu olabilir. Bu bilinçlilik aslında insanın kendinin ve diğer canlılardan farklı oluşunun farkına varmasıyla gerçekleşir. Çünkü tüm diğer canlılardan farklı olarak insan hem kendi hem de diğer insanların bireyselliğinin farkındadır. Bu farkındalık onun aynı zamanda kendisinin temel ihtiyaçlarının türün her bir üyesi için de geçerli olduğunu anlamasına da olanak sağlar. Bu nedenle de, her bir kişi insan olmak bakımından sahip olduğu değeri, diğerleri için de

istemek durumundadır. Dolayısıyla doğal yapısını koruyabilmesi ve olanaklarını geliştirebilmesi türün her bir üyesinin hakkıdır. Bu hak korunmadığı zaman her bir kişi (kim olduğu önemli olmaksızın) insan olmak bakımından edinilen değeri yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalır.

İnsanlık tarihi insan haklarını ortaya koyma bilincine erişene kadar, insanlık onurunu zedeleyen birçok karanlık dönemden geçmiştir. Kölelik, ırkçılık, soykırımlar, savaşlar tarihimizin henüz yok olmamış, istenmeyen yıkıcı miraslarıdır. Günümüzde de bu mirasın dünyamızda hala etkin olduğunu görüyoruz.

İnsanlık tarihine çizgisel bir bakış açısıyla bakıldığında geliyormüş, ilerliyormüş gibi görünen insanlık, insanın insan olarak sahip olduğu olanaklarına uygun yaşaması konusunda ne kadar ilerleme kaydetti? İnsanın insan olmak bakımından sahip olduğu hakların dokunulmazlığının sağlanması konusunda, nasıl ilerleme kaydettiğimizi tüm dünyada yapılan hak ihlallerinden ve insanlık suçlarından görebiliyoruz. Dünyanın bazı gelişmiş ülkelerinde refah oranıyla doğru orantılı olarak kişi hak ve hürriyetleri konusunda daha dikkatli davranılıyor gibi görünüyor; fakat bizim bahsettiğimiz tarzda haklar, bir devletin toplumlara, çeşitli gruplara sağlayacağı ve gerektiği zaman değişikliğe uğratılabilen haklar değildir. Sadece, belli bir toplumun bireylerinin sahip olduğu hakların korunması, ötekileştirilen diğer toplumların bireylerinin haklarının ihlal edilmesi üzerinden olduğu zaman, bunu bir kazanım olarak göremeyiz.

Koşullara, devletlere, ekonomik güce göre değişkenlik gösterebilen haklar ile hiçbir koşula bağlı olmayan ve bu nedenle de genel geçer olan hakların ayırımını göstermek, en çok da insanın koşulsuz ve doğal olarak sahip olduğu hakların anlaşılması, korunması ve ihlallerinin yapılmaması için önemlidir.

“Taşıyıcıları bakımından insan hakları kişi haklarıdır, ama bütün kişi hakları insan hakları değildir” (Kuçuradi, 2011: 58). Kişi hakları kavramı, insanın doğal olanaklarının gerektirdiği dokunulmaz hakları, bunların geliştirilmesi için ön koşul teşkil eden hakları ve koşullara göre değişkenlik gösterebilecek hakları, yani haklar dendiğinde aklımıza gelen bütün hakları kapsar. İnsan hakları ise “dokunulmazlıklar” diye de adlandırabileceğimiz temel hakları (yaşama hakkı gibi) ve insanın olanaklarının korunması ve gerçekleştirilip geliştirilmesi için gerekli olan hakları (eğitim, sağlık hakları gibi) içeriyor. Bu da insan

haklarını ekonomik ve sosyokültürel koşullara bağlı olarak değişen haklardan (sendika kurma hakkı gibi) farklılaştırır¹⁶.

İnsan haklarının kapsamı dahilindeki hakların arasında, diğerlerinin olanağını sağladıkları için, en önemli olanları yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı ve düşünce özgürlüğü gibi dokunulmaz olarak kabul edilen haklardır. Dokunulmaz haklar yapıp etmelere, eylemler ve onların sonuçlarına göre belirlenemez; alınıp verilemez.

İnsan hakları kişilerin de, devletlerin veya toplumların da bir nedenle verebileceği, alabileceği ya da vazgeçebileceği haklar değildirler; hatta birer talep olarak insan hakları, tam da zaten bu tür durumlarda, yönelik olduğu (sanılan) kimseye faydası dokunmayacak bir acıma ya da kırgınlık gibi duygular yüzünden kişilere insanlık onuruna yakışmayacak şeyler yapılması olasılığına karşı söz konusu olan haklardır (Kaygı, 2006: 240).

İnsan haklarının gerçekleşmesinin önündeki en büyük engel, bu idealin gerekliliğinin anlaşılmasında ve temellendirilmesinin yeterince yapılmamasıdır. Kuçuradi (2004) insan hakları konusundaki çalışmalarda en önemli ihtiyacın “insan haklarının felsefi kavramsallaştırması” olduğunu söylerken yine tanımının açık seçik yapılmasının ve temellerinin gösterilmesinin gerekliliğine işaret eder. Burada yapılmak istenen, insan haklarının kötüye kullanımını engellemek ve onu başka türden, genel geçer olmayan yasalardan ayırt etmektir.

Kuçuradi (2004), insan haklarının gerçekleştirilebilmesi konusundaki bir diğer ihtiyacın insan haklarının etik boyutunun gösterilmesi olduğunu söyler. İnsan hakları konusundaki çalışmalar günümüzde çoğunlukla hukuksal düzlemde ele alınmaktadır. İnsan haklarının pratik anlamda işleyişi elbette hukuk ile iç içe olmasını gerektirir; ancak insan haklarının ne olduğu, neden önemli ve gerekli olduğu veya nasıl temellendirileceği konusundaki soru ve sorunlar onun etik temellerinin araştırılmasıyla cevaplanabilir ancak. Dolayısıyla hukuk, uluslararası ilişkiler gibi alanların ilgilenmediği türden bir araştırmayı gerektirir. Kant’ın bu konudaki görüşleri ise, insan haklarının ve etik boyutunun temellerinin gösterilmesi adına oldukça önemlidir.

¹⁶ Haklar ile ilgili ayırım ve belirlemeler, İ. Kuçuradi’nin *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları* kitabında yapıldığı şekliyle ele alınmıştır.

İnsan hakları çağın bulunduğu noktada insanın talep ettiği, kendisinin oluşturduğu, yarattığı haklar olarak görülmektedir. İnsan hakları düşüncesinin çağın geldiği nokta bakımından önemli olduğunu söyleyebiliriz. Elbette bu, insan hakları denilen hakların her çağda, dönemde aynı olan yapısal özellikleri olmadığı ya da ortak denebilecek hakların olmadığı anlamına gelmez. Başka bir deyişle, modern insan hakları denilen haklar, 18. Yüzyıl Aydınlanmasının insanın rasyonelliğini ve bağımsızlığını oluşturma çabası bağlamında, “konuşma, vicdan ve din özgürlüğü gibi politik özgürlük hakları”; 19. Yüzyıl “Endüstri Devriminin neden olduğu büyük sömürü yüzünden, sosyal, ekonomik eşitlik hakları”; ve 20. Yüzyıl “kültürel otonomi ya da kendi kendini belirleme hakkı” gibi hakların öne çıktığı, talep edildiği haklardır (Strijdom, 2008: 103). Ama geçen yüzyıllarda talep edilen hakların günümüzde de talep edildiğini, dolayısıyla ortak denilebilecek hak taleplerinin olduğunu da açıkça görebiliyoruz.

Kant’ın, insan haklarını, ‘insanın insan için talep ettikleri’ biçiminde düşündüğünü söyleyebiliriz. Böyle ele alındığında insan haklarının dinsel temele dayandırılmadığı da görülmektedir. Ne var ki, insanın amaç olduğu düşüncesinin insanın dinsel terminolojideki anlamıyla kutsallığı anlayışından farkı olmadığı da öne sürülmüştür. Kant sadece insanın amaç olduğunu söylemekle kalmamış, insan haklarının kutsallığından da söz etmiştir. Nitekim “insan hakları [...] her zaman kutsal tutulmalıdır” (Kant, 1984: 260) ifadesini kullanmıştır.

Kant, yalnızca amaç olarak varolanın, “insan ve genel olarak akıl sahibi varlık” olduğunu dile getirir (Kant, 2009: 45). Daha önce de vurguladığımız gibi, insan hakları temeli olarak görülebilecek bir ilke olan pratik buyruk, yani insanın amaç olduğu düşüncesi, bize şunu söyler: İnsan “kendi başına amaç” olduğu için, hiç kimse tarafından, hatta “Tanrı tarafından bile” yalnızca bir araç olarak görülemez. Kant’a göre insanlık kutsaldır “çünkü insan *ahlak yasasının öznesi*, dolayısıyla kendi başına kutsal olanın öznesidir –ki ancak onun uğruna ve onunla uyum içinde bir şey genellikle kutsal diye adlandırılabilir” (Kant, 2014: 143).

3.2. Kant’ın İnsan Hakları Düşüncesi

‘İnsan haklarının’ temelinde bir ‘insan’ görüşü yattığı için insan hakları üzerinde düşünürken önceliği insanın ne olduğu konusuna vermek gereklidir. Felsefe tarihi boyunca çeşitli filozoflar, düşünürler insanın ne olduğuna ilişkin, onun bir takım yanlarına dikkat

çekerek açıklama işine girişmişlerdir. Modern felsefe ve onun başlatıcısı olarak kabul edilen Descartes 'tan sonra insanın ikili yapısının nasıl olup da bir araya getirilebileceği problemi felsefe tarihine insanı temele alan bir yön vermiştir. Filozoflar, yani insanı temel problem olarak kabul eden ve dikkatle inceleyip ele alanlar, arasında çok azı insanı tüm yönleriyle ele almaya çalışmıştır. Bu filozoflar arasında ilk olarak “Kant, insanın ahlaki otonomisini ve özgürlük fenomenini ilk defa felsefi bakımdan inceleyerek açıklayan ve temellendiren filozoftur” (Mengüşoğlu, 2014: 37).

Kant'ın insan anlayışı ve ebedi barış düşüncesinin hala güncelliğini koruyor olmasının altında, felsefede hiçbir düşüncenin yok olup eskimiyor oluşundan daha öte bir neden yatmaktadır. İnsanı bütün potansiyelleri ışığında ele alıyor olması ve felsefesinin temeline hem bireyselliği hem de evrenselliği taşıyan ‘akıl’ kavramını yerleştirmiş olması bu nedenin bir parçası olsa gerek. Biz ancak, tür olarak ve hatta akıl sahibi canlılığın bir parçası olarak aklın bize sağladığı ideler ışığında iletişim kurabilir, “aydınlanmış” bireylerden bir toplum yaratabiliriz. İnsanlık tarihinin her döneminde yaşanan, insanın değerine gölge düşüren çeşitli olayların karşısındaki duyarsızlığımızı ancak bu şekilde aşabiliriz gibi görünüyor.

İnsan olmanın, akla sahip olmayı içermesi belli bir türün, ırkın, kültürün üyesi olmaktan çok daha öte bir birlikteliği ifade ediyor. Bu birliktelik aklın, ona sahip olan bütün canlılığa ortak bir zemin oluşturması anlamına geliyor. Belki de, akıl dışında başka hiçbir kavram böylesine sağlam bir zemini yaratamazdı. Çünkü akla sahip her varlık istisnasız bir şekilde değiştirilemez ve devredilemez bir değere sahip olur. Biz türün bir üyesi olarak, tarih bilincimizle, yani insanlık tarihinin geçirdiği tüm yıkıcı olayların farkında olduğumuz için, bunları ortadan kaldıracak olan eşitlik, özgürlük, insan hakları gibi üzerinde mutabık olmamız gereken kavramların önemini ve gerekliliğinin farkına varabiliriz. Ancak, önemli olan bu gerekliliğin nasıl temellendirildiği olduğu için, bu kavramların (özgürlük, eşitlik, insan hakları) neden olması gerektiğine ilişkin bundan çok daha güçlü, temelleri sağlam bir dayanak bulmamız gerektiği, insanlığın hala yaşamakta olduklarına bakıldığında, anlaşılmaktadır. Bu dayanağın Kant felsefesinin bize işaret ettiği ‘akıl’ kavramında bulunacağı iddiası dikkate değerdir.

Akıl sahibi olarak ben, diğer her akıl sahibi canlıyla ortak bir zeminde, hem eşit hem de özgürce iletişim kurma olanağına sahip olurum. Akıl, bana sadece bu ortak zeminin

olanağını vermez; aynı zamanda ilkelerini, yasalarını da verir. Böylece başkalarıyla ilgimde/iletişimimde diğer her akıl sahibi varlık gibi özne olduğumun bilincinde olurum.

Kant “*olması gerekene* (Sollende) değil, *olana* (Seiende) yönelir; soyut buyruklardan değil, tersine kaynağını insanın somut doğasında bulan şeylerden hareket eder” (Cassirer, 2007: 309). Zaten “olması gereken” her daim “olan” üzerinden tasarılır; çünkü akıl ancak olana, hali hazırda bulunana bakarak farkındalığa ulaşır, analiz yapar, eleştirir, yaratır, inşa eder. “Olması gereken”in olanağı, “olan”da kendini gösterir ve dayanak bulur. Akıl ve onun yasaları bize, hali hazırda verilmiş olandır. Biz bu yetiyi, ilke ve yasalarını yoktan var etmeyiz; sadece refleksif düşüncemiz sonucunda bilincine varırız.

Akıl yetimizin olanağını gerçekleştirmesi ancak onun rehberliğine kulak vermek, otonom bir varlık olarak varolmayı seçmek ile mümkün olur. Daha önce, Kant’ın kişinin kendi aklını kullanma cesaretini göstermesi durumunu, ergin olma durumu olarak adlandırdığını söylemiştik. Kant tam olarak, ‘ergin olamama durumu’nu insanın kendi suçu ile içine düştüğü bir durum olarak vurguluyor. Buradaki suç, kendi olanağının farkına varamamanın, değerini bilememenin, umursamamanın ve hatta yadsımanın getirdiği bir suçtur. Bu aslında öyle büyük bir suçtur ki, tüm insanlık tarihindeki suçların hepsinin kaynağı olarak görülebilir. İnsan sahip olduğu olanağın farkına varamaz, onu geliştiremezse, olması gerekene ilişkin nasıl bir tasarım oluşturabilir, yaşamını nasıl geliştirebilir, barışı nasıl sağlayabilir? Ergin olmama durumunda insan, otonom bir varlık olarak görülemez. Otonom olmayan bir varlığın davranışlarının sorumluluğunu taşıması da mümkün olmaz. İnsanın, içinde varolduğu doğanın bilinçli bir bireyi olarak, eylemlerinin sonuçlarının yıkıcılığını umursamamasının yarattığı sonuçlar için, insanlık tarihine ve günümüze şöyle bir bakmak yeterli olacaktır.

Kant bize, insanlığın ve içinde yaşadığımız dünyanın başına geleceklerin, değiştirilemez bir biçimde, yani her hâlükârda meydana geleceğine ilişkin kaderci öğretilerin tersine, insanın doğal olarak içinde varolduğu savaş durumundan barışı (hem de ebedi olanını) sağlamaya doğru ilerleyebileceğini, bu olanağı kendinde taşıdığını göstermiştir. İnsan haklarının da, ancak bir barış durumunda korunabileceği, gereklerinin yerine getirilebileceği söylenebilir.

İnsan haklarının öznesi, insan türünün üyeleri olan tek tek kişileridir. Özgür eylemde bulunabilen, seçim yapabilen de yine toplulukları oluşturan bu kişilerdir. Özgür ve

aydınlanmış bir topluluktan bahsederken, aslında kastedilen bu seçimi yapmış olan özgür ve aydınlanmış kişilerdir. Kant'ın görüşünde, “özgürlük (başkasının seçimi tarafından sınırlandırılmamış olma durumu)...herkesin salt insan olma hasebiyle sahip olduğu tek orijinal hak” olduğundan, “ diğ er tüm insan haklarına anlamını ve ahlaki birliğini veren haktır” (Yalçın, 2004:5). Dolayısıyla Kant'ın düşüncesinde insan haklarının temelinin özgürlük olduğu söylenebilir.

Kant Aydınlanma Nedir?'de (2000) aklı kamunun önünde kullanma özgürlüğünün, yani ifade özgürlüğünün aydınlanmanın koşulu olduğunu vurgular. İfade özgürlüğünü korumak önemlidir; çünkü insan ancak kendini özgürce ifade ederek kendisi olur. Dolayısıyla tüm hukuk sistemlerinin, toplumsal yaşamı düzenleyen anayasaların temel ilkeleri, ifade özgürlüğünü korumaya yönelik şekillenmelidir (Ürek, 2016: 19).

Aklını kamu önünde kullanmak, aklın kullanımlarından biridir Kant'a göre. Bir diğ er kullanımı ise aklın özel kullanımudur. Aklın özel kullanımında kişi, kendi yaptığı işin gerekliliklerini, ödevlerini işinin kural ve sorumluluklarına uygun bir şekilde yerine getirir. Yani işinin kurallarına bir itaat göstermesi söz konusudur. Aklın kamusal kullanımında ise, kişinin aklını kamunun hizmetinde, kamuya yararlı olacak şekilde sunması, yani kendi işinin eleştirilecek, hatalı yanlarını kamu önünde ifade ederek değı şime ve gelişmeye neden olmak için çalışması söz konusudur. Eğer kişi kendi işine ve işi konusunda kendisinin bir değı şim veya herhangi bir etki yaratabileceğine ilişkin inancını yitirmişse, kendi arzusu ile işinden ve onun gerekliliklerinden ayrılabilir. Bu da kişinin yasaya itaatinin bir parçasıdır.

Kant'ın itaat kavramını aydınlanma için bir koşul haline getirmesi kimileri için tehlikeli olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bunun sebebi olarak insanlık tarihinde, özellikle de 20. Yüzyılda otoriteye koşulsuz itaatin yol açtığı sonuçlar gösterilebilir. Ancak Kant'ın bahsettiğı anlamda itaat, kişinin kendi dışındaki bir otoriteye itaati değı l, bizzat "kişilerin ancak özgür istemeleriyle içine girdikleri ve çıkabildikleri bir durumda söz konusudur....Kantçı anlamda doğru anlaşılmiş bir itaat önceden belirlenmiş kurallara uyma yönünde bir itaattir" (Ürek, 2016: 19). Dolayısıyla itaat burada, kişinin kendisini özgür bir biçimde, dışardan bir otoritenin dayatması olmaksızın tabi kıldığı bir durum olarak görülebilir.

Kant felsefesinde kişi kavramı önemlidir. Çünkü olanak türde var olsa da, kişide gelişir. Kişi “yapıp etmelerimizin taşıyıcısı”dır (Mengüşoğ lu, 2014: 47). Kişinin eyleminin

karşısında, mutlaka eylemin kendisine yöneldiği bir başka şey mevcuttur. Bu akıl yetisinden yoksun olan bir şey ise, eylemimiz özensiz ve gelişigüzel olur; dolayısıyla da ahlaklılık barındırmaz. Oysa eylemin yöneldiği bir başka ‘kişi’ ise, kendiliğinden sahip olduğu¹⁷ ahlaki değerden ötürü eylemin ahlaklılığından söz ederiz.

Daha yaşanılır bir dünyaya ilişkin taşıdığımız inanç ancak önce kişilerin, sonra da toplumların, tüm ulusların yani insanlığın aydınlanması ile mümkündür. Öyle ki, “aydınlanmaya engel olmak insanın en temel haklarını hiçe saymaktır” (Akarsu, 2006: 308). Ayrıca “insanlığın kutsal haklarını ayaklar altına almak ve onu incitmek” (Kant, 1984: 218) demektir. Çünkü insanın onuru ve değerine layık olan aydınlanma düşüncesidir. Dolayısıyla da aydınlanmanın olmadığı bir gelecek insanın haklarının olanağının gerçekleştirilmesini engeller.

Aydınlanmış bir dünyada yaşamayı isteme, insan haklarını ve insan haklarının temelindeki insanın değeri ve onurunu korumayı isteme, temelde ‘koşulsuz isteme’dir. Çünkü ancak Kantçı anlamda koşulsuz iyi isteme bu olanağı olanaklı kılabilir. Ancak bu koşulsuz istemenin insan haklarına uygun bir talep olduğu görülebilir. Çünkü insan hakları talebi de “din, dil, ırk... vs.” gözetmeksizin “herkes için” talep edilen haklardır.

Kant’ın yasaya aykırı eylemleri olan insanları insani değer ve onurun dışında bırakmıyor olması, insan haklarının temelinde olması gereken bir tavrı işaret eder bize. Bir kişi insan haklarını ihlal etse de, insan onuruna aykırı eylemlerde bulunsa da, yani her ne koşulda olursa olsun, insan olmaktan çıkarılamaz. Çünkü zaten o gerçekleştirmeye çalıştığımız haklara ulaşmak için bir araç değildir. İnsanın kendisi ahlakın yasa koyucusu ve uygulayıcısı olarak ahlaksal değerini hiçbir koşulda tamamen kaybetmez. Bu olanak gerçekleştirilmiyor da olsa, onda her zaman barınmaktadır. İnsanın olanaklarına yönelik kabullerimiz doğal olarak bizi onun eğitilebileceği, daha iyisini yapmayı istemeye doğru yönelebileceği fikrine de götürür. O halde kişinin yaşamı son bulmadıkça bu olanağın da ortadan kalkması mümkün değildir. Ayrıca kişilere ahlaksal değerine uygun davranmamızın nedeni onların bunu hak edip etmiyor oluşundan tamamen bağımsızdır. Başkasına ahlaksal değerine uygun davranırım; çünkü kendim insan onurunun bir taşıyıcısıyım. Zaten benim ahlaklılığım başkalarıyla ilişkimde ortaya çıkar. Kendim dışındakilere eşit onur ve değere sahip kişiler olarak davranmamın nedeni ödevdir. “İnsanlara sevgi duymak gibi insan

¹⁷ Akıl sahibi olan doğal olarak kendinde ahlaki değeri taşır. Biz ona bu değeri sonradan yükleyemeyiz; aynı şekilde görmezden de gelemez. Aynı şey cansız nesnelere için geçerli değildir. Onunla ilişkisinde akıl sahibi varlık değer biçen konumundadır.

haklarına saygı duymak da bir ödevdir; ama insanlara sevgi duymak koşula bağlı bir ödev, insan haklarına saygı duymak ise mutlak ve zorunlu bir ödevdir” (Kant, 1984: 265). “Eğer insan haklarının temelinde yatan şey ahlaksa; bunun nedeni, ahlakın tam da insan haklarına saygı duymak olarak tanımlanmasıdır” (Hassner, 2010: 91).

Kant’a göre "hak, tek tek her bireyin özgürlüğünü başka herkesin özgürlüğüyle uyum içinde sınırlamaktır ve bu uyum, nesnel bir yasaya uyulduğu müddetçe mümkün olur. Bu uyumu yalnızca *dışsal yasalardan* ibaret olan *kamusal* hukuk mümkün kılar" (Kant, 2010: 34). "Bütün haklar, genel bir yasa vasıtasıyla benim özgürlüğümü başka herkesin özgürlüğüyle uzlaştırmak koşuluyla, diğerlerinin özgürlüğünü sınırlandırmaktan ibarettir....sivil durumda her birey *doğuştan haklara* (yani bütün hukuksal eylemlere önsel olarak sahip olduğu haklara) sahip olmak bakımından tamamıyla *eşittir*" (Kant, 2010: 36).

Kant, bu hak anlayışına uygun bir devletin yasalarının dayandığı *a priori* ilkelerden bahseder. Bunlar, insan türünün bir parçası olarak her bir kişinin özgürlüğü, vatandaş olarak cumhuriyetin her bir üyesinin bağımsızlığı ve her üyenin diğer üyelerle eşitliğidir (Kant, 2010: 34).

İlk ilke "her insan kendisi için istediği hakkın aynısını diğerlerine de tanımak zorundadır" önermesini temele alır. Hiç kimse diğerlerinin yerine karar veremez, diğerlerini kendi mutluluk anlayışına tabi kılamaz. Kant böylece herkesin özgürlüğünü mümkün kılan ve koruyan genel geçer bir yasa üzerinde uzlaşması gerektiğini söyler. Bu düşünce aslında, her bir kişinin ergin olması gerekliliğine uygun, yani her bir kişiye kendi aklını kendisi kullanan birer varlık olarak muamele etmeyi gerektirir. Böyle bir kabul, çok yönlü bir varlık olan insanın, bir devletin vatandaşı olarak da aynı muameleyi görmesi gerektiğine işaret eder. Yani bir devletin kendi vatandaşlarının yerine nasıl mutlu olacaklarına karar vermesi; babacıl bir nezaketle de olsa, hükümetin halkının karar verme yetisine yaptığı bir müdahale despotizme yol açar. Hatta Kant bunu 'tasarlanabilecek en büyük despotizm' olarak adlandırır. Çünkü bu tür bir yönetimde her bir kişi kendisi için neyin doğru olduğunu bilemeyen, kendisiyle ilgili kararlar alamayan bir varlığa dönüşür. Dolayısıyla Kant babacıl yönetim yerine vatansever yönetimin insan varlığına daha uygun bir yönetim biçimi olduğunu düşünür.

Vatansever düşünme tarzında, devlet içinde yer alan herkes (devlet başkanı da dahil olmak üzere) cumhuriyeti, kendisinden doğduğu ana rahmi veya ülkeyi gelecek nesillere değerli bir miras olarak bırakmak zorunda olduğu bir baba toprağı olarak

görür. Böylece herkes, ortak iradenin yasaları vasıtasıyla cumhuriyetin haklarını korumak konusunda kendini yetkili görür; ama cumhuriyetin yasalarını kendi amaçları adına keyfi olarak kullanma yetkisine sahip olmadığını da bilir (Kant, 2010: 35).

İkinci ilkede, yani her vatandaşın eşitliği ilkesinde, her bir kişinin bir ülkenin vatandaşı olmak bakımından yasalara eşit derecede tabi olması söz konusudur. Dolayısıyla her bir kişi, kendi yeteneği sayesinde statüsünü yükseltebilir; hiç kimse kendi kalıtımsal mirası nedeniyle bir sosyal sınıf veya statüye hapsedilemez. "Doğum, doğan kişinin gerçekleştirdiği bir iş olmadığı için, kişinin hukuksal konumunda herhangi bir eşitsizlik yaratamaz" (Kant, 2010: 36). "Haklar söz konusu olduğunda hiçbir uyruk ondan [bir diğerinden] daha iyi konumda yer almaz" (Kant, 2010: 37). Kant böylece kişiler arasında olabilecek imtiyaz ve ayrımları reddederek, kişilerin kendi kişisinde taşıdığı yeteneklere göre kendini gerçekleştirme özgürlüğünü korumaya almış olur. Kant burada bir istisna yapar ve devletin başkanını 'kendisi baskı altında olmadan baskı uygulayabilen tek kişi' olarak konumlandırır. Çünkü o sadece bir vatandaş değil aynı zamanda devletin ve yasanın yaratıcısı ve koruyucusudur; "hukuksal baskının tamamı onun sahip olduğu baskı hakkıyla uygulanır. Eğer ona da baskı uygulansaydı, o zaman devlet başkanı devletin başı olmazdı ve itaat hiyerarşisi sonsuzca yükselirdi" (Kant, 2010: 35). Bu baskı devletin kendi kişisel çıkar ve arzuları doğrultusunda uyguladığı bir baskı olarak anlaşılmalıdır. Çünkü Kant bu baskının kamusal yasa yoluyla yapıldığını ve yasanın genel bir yasa olması gerektiğini vurgular. Dolayısıyla "yasa koyucu aslında aldığı önlemlerin *basiretli* olup olmadığına karar verirken hata yapabilir; ama yasanın hak ilkesine uygun olup olmadığı konusunda hata yapamaz" (Kant, 2010: 42). Kant için devletin başına duyulan itaat de, kişilerin kendi irade ve özgürlüklerini bir başkasının egemenliğine bırakmak anlamına gelmez.

"Devletin yasayı etkin kılma gücüne muhalefet edilemez (*direnilemez*). İç direnişi tümünden bastıran bu tür bir üstün güç olmadan hiçbir hukuksal cumhuriyet var olamaz" (Kant, 2010: 42). Kant'a göre böyle bir direnişin genel bir maksime dönüşmesi sivil anayasayı zedeler ve hatta yıkabilir. O, en çok da anayasal durumun ortadan kalkma ihtimalini engellemeye çalışır. Çünkü bunu bir toplumun başına gelebilecek, cumhuriyete karşı işlenecek en büyük suç olarak görür. Dolayısıyla da cumhuriyete, yasaya karşı direniş koşulsuz bir biçimde yasaktır. Kant bunu şöyle ifade eder:

Bu yasak koşulsuzdur, öyle ki iktidar ve onun faili, yani devlet başkanı, hükümeti tamamen şiddet uygulayan (tiranca) yetkilerle donatarak kökensel sözleşmeyi çiğneyecek kadar ileri gitse ve dolayısıyla uyrukların gözünde yasama hakkını kaybetse bile, yine de uyruğun ona direnmeye hakkı yoktur (Kant, 2010: 42).

Kant devletin başkanına koşulsuz bir itaat duyulması gerektiğini söylerken ya da halkın isyan çıkarması gibi düzeni tehdit eden durumların engellenmesi gerektiğini söylerken asıl korumaya çalıştığı şey anayasal durumun devamlılığıdır. Kant'a göre insanların uzlaşım sağladığı bir sivil anayasa, aklın buyurduğu ve insanın kendi aklına kulak vermeyi seçecek kadar ergin olduğu bir durumun sonucudur. Ve bu bakımdan hem ahlaki hem de siyasi bir ilerlemeyi barındırır. Dolayısıyla bu uzlaşım durumunun ortadan kalkması demek, tüm bu ilerlemelerin de yok edilmesi anlamına geliyor. Ayrıca Kant'ın tasarımı devletin cumhuriyet ile yönetilen, halkın en azından çoğunluğu aydınlanmış bireylerden oluşan ve aydınlanmış yöneticilerin seçildiği, yasaların kişilerin (yöneticilerin) inisiyatifine bırakılmak yerine aklın koşulsuz ilkelerine göre düzenlenmiş ve dolayısıyla da her bir akıl sahibi varlık için geçerli olan bir yasanın güvenilirliği rehberliğinde işleyen bir sistem olduğunu unutmamak gerekir. Böyle inşa edilmiş bir sistemde bazı kişilerin, haklı ya da haksız isyanları nasıl ve kim tarafından yargılanacaktır? Yani kişilerin bu başkaldırılarında anayasal düzeni bencil arzuları nedeniyle tehlikeye atıp atmadıklarının kararını verecek makam ne olacaktır? İşte Kant yasayı koyan ve koruyan devlet başkanına böyle bir yargı yetkisini verir. Yasayı/devleti yaratan ve koruyandan daha iyi kim genel yasadaki türetilen kuralların geçerliliğini sorgulayabilir ya da hakkında karar verebilir? Sözleşme devlet başkanını bu konumundan çıkarır, yani herkese yasalar yoluyla baskı uygulayan, fakat bir tek kendisi muaf olan tek kişi olmaktan çıkarırsak, onu denetleyecek ve başkaldırının haklı olup olmadığına karar verecek olan birine daha ihtiyaç olacaktır. Dolayısıyla bunun sonu gelmeyecektir.

Meşru bir anayasa ve cumhuriyet ancak bir uzlaşmayla, sözleşmeyle kurulabilir. Kant'ın *apriori* bir ide olarak kabul ettiği kökensel sözleşme adaletsiz olamaz. Belki halkın tamamı aynı oranda mutlu ve memnun olamayacaktır; ama her biri çıkarlarının ve haklarının eşit bir şekilde korunduğunun bilincine sahip olmalıdır.

Bütün haklar yasalara dayanır; fakat bir kamusal yasa, yani herkes için haklar gereği müsaade edilen ile yasaklanan şeyi belirleyen bir yasa, bütün hakların kendisinden çıktığı kamusal iradenin bir edimidir ve bu nedenle kamusal yasa hiç

*kimseye karşı adaletsiz olamaz....Çünkü hiç kimse kendisine karşı adaletsiz olamaz
(Kant, 2010: 38).*

Kant'ın itaat konusundaki söylemleri, yukarıda alıntılanan sözleri tek başına okunduğunda despotizme yol açacağı gerekçesiyle kolayca eleştirilebilir. Fakat Kant felsefesinin, etiğinin bütününe bakıldığında Kant'ın çoğu kişi için iyimser bir bakış açısıyla tasarladığını düşündüğü bu sistemi, onun öne sürdüğü koşulları gözardı ederek eleştirmek pek de doğru görünmüyor. Çünkü Kant, kişilerin bu duruma akılsal olarak ikna olmaları gerektiğini de vurgular. Ayrıca devletin başkanı, tüm yetkilerine kutsal olmasından ya da gücü elinde bulundurmasından dolayı sahip olmaz.

Yasa koyucu vatandaşlara ancak genel iradeyi temsil ettiği müddetçe emir verebilir....halk, yasa koyucunun iyi niyetle buyurmadığına inandığı her şeyi negatif olarak eleştirme hakkını kullanırken özetle şu temel ilkeye dayanmalıdır: Bir halkın kendisi üzerine kendisinin dayatamayacağı şey her ne ise, o şey halka yasa koyucu tarafından da dayatılamaz (Kant, 2010: 47).

Kant'ın bu sözleri, halkın itaatinin aslında bir kişiye, güce yönelik değil de, yasaya, hem de aklının buyurduğu genel yasaya itaati olarak anlaşılması gerektiğini doğrular niteliktedir. Kişilerin yasaya olan itaati, anayasal düzende kendini yasayı uygulayan, koruyan yöneticiye itaat olarak açığa çıkarır. Böyle düşünüldüğünde devlet başkanına yapılan başkaldırı da, aslında anayasal düzene, genel yasaya başkaldırı anlamına gelmektedir.

Konuyla ilgili Kant'ın *Aydınlanma Nedir?* makalesinde devrimler hakkında söylediklerini hatırlamak yararlı olacaktır. Kant devrimlerin radikal değişimler yaratmakla birlikte aydınlanmayı yaratmakta başarılı olmadığını, çünkü böyle yıkılanın yerine en az eskisi kadar baskıcı ve dogmatik değerler konduğunu düşünür. Çünkü halk temel ve köklü bir aydınlanma yaşamadan zincirlerinden koparılmış; fakat aynı şekilde özgürce düşünmeye ve karar vermeye alışkın olmadığı için yeni zincirlere bağlanmaya mecbur bırakılmış olacaktır. Dolayısıyla Kant toplumsal değişimlerin, ilerlemelerin kamusal zeminin yıkılmasıyla değil, tam tersine aklın sağladığı ortak zeminin her bir kişinin özgürce kendini ifade etmesine imkân sağlanmasına saygı duyulması ile olanaklı olduğunu göstermeye çalışır. Kant “özellikle bütün insanlığı ilgilendiren konularda, diğer insanlarla iletişime girmesi onun en doğal ihtiyacıdır” (Kant, 2010: 48) derken de iletişimin insanın doğal

ihtiyacı olduğunu vurgular. Kişiler ve topluluklar ancak erginleşmiş birer birey olarak, saygı duygusuyla iletişim kurarak değişim ve ilerleme sağlayabilirler.

Tüm bu söylenenler ışığında, yine de devletin başkanına, hükümete ya da devlet organının kendisine koşulsuz itaat konusunda Kant'ın argümanları eleştiriye açıktır. Çünkü, Kant felsefesinden hareketle insan hakları temellendirmesine girişmek üzere açıkça başvurulabilecek referansların başında *Ebedi Barış Üzerine*'deki "insanın haklarının kutsallığı" ifadeleri gelir. Kant bu kutsal unsurların en başına da doğuştan hak olarak ifade ettiği özgürlüğü yerleştirmekle (Caranti, 2014) birlikte özgürlüğün savunusu için zorunlu gibi görünen devrimsel bütün eylemlere karşı çıkar. Üstelik "devletin yasayı etkin kılma gücüne" koşulsuz itaatin gerekliliğini savunurken bizi insan hakları açısından önemli bir açmazla da başbaşa bırakmaktadır. Bu açmazla özetle şu şekilde ifade edilebilir: Kant, kişinin, iktidara ve onun failine kökensel sözleşmeyi çiğneyecek bile olsa itaat etmesi gerektiğini belirtir. Böylesi bir durumda iktidara, kişilerin temel haklarını ve özgürlüğünü elinden alsa bile ve dahası bedensel bütünlüğüne zarar verse bile başkaldırılmıyacağına göre, insan hakları iktidara teslim edilen bir hak haline gelecektir. Kant'ın bu argümanla Kozmopolitan Toplum için bir zemin hazırladığı, dolayısıyla da toplumsal konsensüsün devamını sağlayacak bir tez ortaya koymaya çalıştığı düşünülse bile itaatin mutlaklığının beraberinde getireceği problem ortadan kalkmış gibi görünmüyor. Ahlak yasasına itaat söz konusu olduğunda yasa önceden oluşturduğumuz bir yasaya itaat olduğu için sorun olmayabilir. Bununla birlikte Anayasalar ya da yasalar söz konusu edildiğinde hiç bir biçimde haksız olan uygulamalara başkaldırmayı uygun görmeyişle önemli bir sorunu beraberinde getirmektedir. Kant, burada yasa uygulayıcının da Ahlak yasasına mutlak itaat halinde olması gerektiğinden hareketle uyrukların da yasa uygulayıcıya mutlak itaat etmesi gerektiğini düşünüyor gibidir. Oysa gerçeklik de böyle olmayan durumlar karşısında Kant'ın düşüncesi bizi bir açmazla başbaşa bırakmış olmaktadır.

Bununla birlikte, Kant'ın amacının despotik bir yönetime yol açmak olmadığı kanaatine varılabilir. Nitekim Kant şöyle söyler: "Hükümdarları dokunulmaz ilan eden bu savlarımdan ötürü, kesinlikle, fazla dalkavuk olmakla suçlanmak istemem ve umut ediyorum ki, halkın devlet başkanına karşı, baskı uygulama haklarını değilse bile, devredilemez haklarını aşırı vurguladığımdan ötürü fazla talepkar olmakla da suçlanmam" (Kant, 2010: 46).

Kant aslında, insan haklarının alt maddelerini oluşturan bir takım durumlardan da bahsediyor. Örneğin, "insan, öldürülmeme ve sakat bırakılmama koşuluyla bile olsa [...] evcil bir hayvan sınıfına sokulup arzu ettiğimiz gibi hizmete koşabileceğimiz ve rızası olmadan istediğimiz kadar alıkoyabileceğimiz bir varlık haline getirilemez" (Kant, 2010: 37). Ayrıca Kant haklar söz konusu olduğunda hiçbir kişinin bir diğer kişiden daha iyi konumda olamayacağını vurgular.

Kant'ın insan hakları üzerine dile getirdiği düşünceler 21. yüzyılda insan hakları düşüncesinin geldiği nokta bakımından ele alınırsa, aralarında önemli farklılıklar olduğu da elbette görülebilir. Bu bakımdan Kant'ın insan hakları (*rights of man*)¹⁸ terimi, günümüzde yaygın olarak kullanılan kavramdan da (*human rights*) farklıdır. Ayrıca günümüzde insan haklarının ne olduğu ya da temel hakların ne olduğu ve olmadığı biçiminde yapılan önemli ayrımlar da Kant'ın düşüncesinde yer almaz. Bununla birlikte Kant tam da insan haklarının temeli diyebileceğimiz bir noktayı gösterdiğinden, Kant'ın etik görüşünün ve onun da temelini oluşturan insan görüşünün insan haklarının gerçekleştirilmesi ve korunması adına günümüz dünyası için çok önemli olduğu söylenebilir. Bütün insanlık için ortak denilebilecek bir temel talep olarak "insan onuru"nun korunması görülebilir. Kant "insan onuru" sorununu önemli görmekte, asıl sorunun bu olduğunu dile getirmektedir. Kant'ın 'insanı araç değil amaç olarak gör' buyruğu tam da insan hakları düşüncesinin temelinde yer almaktadır. Çünkü insanlara yaptıklarımızla, yani onları amaç olarak görmeye haklarını koruyor ya da araç olarak görerek haklarını zedeliyoruz. Öyle görünüyor ki, Kant insan aklına ve özgürlüğüne zarar verebilecek her şeyi insan onuruna aykırı görmektedir. Bu düşünceler çıkarların her şeyin ölçütü olarak görüldüğü bir dünyada, çıkar gözetmemeyi isteme olanağına işaret ediyor. Bu da yaşamımızı ve başkalarının yönlendirdiği bir çağda 'kendi aklını kullan, kendin adına düşün' demektir. Kant'ın düşüncesinde Aydınlanmanın talep ettiği de budur. Burada önemli olan nokta insanın kendi gözleriyle olan bitene bakması ve değerlendirmesidir.

3.3. İnsan Hakları ve Ebedi Barışın Sağlanması Olanaklı mı?

İnsan haklarının güvenceye alınabilmesi için gerekli olan şey, bir savaş durumunun olmaması, yani barış durumunun sağlanmasıdır. Barış durumunu sağlayacak olan da, insanların sözleşmesiyle kurulacak olan devlettir. Özellikle 17. ve 18. yüzyıl filozoflarının

¹⁸ Kant, *Perpetual Peace A Philosophical Essay* (1795/1917: 152) makalesinde "the rights of man" kavramını kullanır. Kavram Türkçeye "insan hakları" olarak çevrilmiştir (bkz. *Sürekli (Ebedi) Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme* (1795/1984: 246)).

devlet kuramı ve etik/ahlak görüşlerini temellendirirken başvurdukları temel kavram “doğa durumu” kavramıdır. Doğa durumu tasarımına kimi filozoflarda savaş durumunu, kimi filozoflar da ise barış durumunu anlamak için başvurulmaktadır. İster savaş durumu isterse de barış durumu olarak görülsün, doğa durumu düşüncesi ya da tasarımı, bir devlet ya da güç olmadan; hukuk ya da yasalar olmadan insanların bir arada nasıl yaşadıklarına ilişkin bir tasarımdır. Nitekim Kant da, “insanlar arasındaki doğal durum bir barış durumu değil, ama her zaman ilan edilmiş olmasa bile, her an patlayabilecek gibi görünen bir savaş durumu” (Kant, 1984: 233) der. İşte bu durumdan (doğa durumundan ya da savaş durumundan) kurtulmak, ancak kalıcı bir barış durumuyla olanaklıdır. Ona göre, “Her komşu, bir başkasının kişisel güvenliği hakkında garanti vermelidir; bu da ancak yasal bir durum (hukuk düzeni) içinde olabilir; böyle bir düzen kurulmazsa, herkes başkasından boşuna bu tür bir korunma bekledikten sonra, komşusuna düşman gibi davranabilir (Kant, 1984: 233).

Doğa durumu ya da savaş durumu hukukun olmadığı, dolayısıyla “kişi güvenliği hakkı”nın olmadığı bir vahşilik durumudur da. Kant’a göre bu vahşilik durumu “insanların doğal yeteneklerinin gelişmesini geri bıraktırmakta” ve insanları “bu durumdan çıkmaya ve uyuyan yeteneklerinin uyanıp gelişebileceği bir yurttaşlık anayasallığına girmeye” zorlamaktadır (Kant, 2006: 40). Kant, vahşilik/savaş durumunun karşıtı olarak görülen barış durumunun bir yurttaşlık hakkına, ebedi barışın da dünya yurttaşlığına dayandığını, dünya yurttaşlığının ise bir hak olduğunu (Kant, 1984: 242) söyler. Kant’ın söylediklerini başka bir açıdan şöyle okuyabiliriz: İnsan hakları ya da haklar, insanların doğal yeteneklerini geliştirmesinin koşullarıdır; yani belirli haklar varsa insanlar yeteneklerini geliştirebilirler. İnsanların olanak halindeki yeteneklerinin ortaya çıkması ve gelişmesi yine bu haklara dayanmaktadır. İnsanların birbirlerine insanca davranmadıkları vahşilik durumunda bu haklardan söz edilemez.

İnsanlık için bir umut, bir tasarı olarak düşünülen yurttaşlık anayasası, aynı zamanda bir dayanaktır. “İnsanlığın önüne doğanın koyduğu en üstün görev, *dışsal yasalar altındaki özgürlüğün*, karşı durulmaz bir güçle olabildiğince birleştirildiği bir toplum düzeni kurulması, *tam adaletli bir yurttaşlar anayasasının* yapılmasıdır (Kant, 2006: 36). Kant ancak bir doğa planı varsayarsak, “daha büyük umutlar için dayanak buluruz; çünkü böyle bir plan, geleceğe güvenli bakış sağlar” (Kant, 2006: 45) demektedir. Kant’ın kendi çağında

da insanlığın içinde bulunduğu durum bir barış durumu değildir; bu yüzden o, olgusal bir durumu değil, ebedi barış için bir umut ışığı göstermeye çalışmıştır.

Dünya üzerinde ebedi bir barışın sağlanmasının imkânsız olduğunu öne sürenler, insanın doğasının buna olanak sağlamayacağından yola çıkarlar. İnsanın bencil arzularının ve iyi eyleme konusundaki tembelliğinin akılsal yanından her zaman için daha ağır basacağı iddiası, ‘olan’ın ‘olması gereken’e yönelik geliştirilebilme olanağını yok sayar ve dayanak olarak da insanlığın geçmişini gösterir.

Kant zaten savaşı tamamen yok saymaz ya da yok olup gidebileceğini varsaymaz. Hatta *Ebedi Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme* (1795)’de savaşın doğadaki itici gücünden bahseder. Savaş, toplulukları bir hukuksal ilişki kurmaya zorlamıştır. Bu yolla kültürler birbirleriyle iletişim kurmuş ve etkileşime girme fırsatı bulmuşlardır. Farklı yetenekler ve başarıların gelişmesi için etkileşim; etkileşimin olanaklı olması için de iletişim kaçınılmazdır. Buradan çıkaracağımız şey, savaşın doğanın yönlendirici gücü olduğudur. Savaş ancak araç olarak görülebilir. Kant’a göre “Savaş doğal durumda, hukuka uygun bir yargılamada bulunacak hiçbir mahkeme olmadığından, hakkını güç kullanarak savunmak için başvuru acı ve zorunlu bir araçtan başka bir şey değildir” (Kant, 1984:230).

Kant savaştan cesaret gerektirdiği için övgüyle bahseden kişileri, filozoflar da olmak üzere, eleştirir. “Eski bir Yunanlı’nın ‘savaş, yok ettiği kadar daha çok kötü insan yetiştirdiği için bir yıkımdır’ dediğini unutarak, savaşı insanlığın soylu bir ayrıcalığı olarak” (Kant, 1984: 245) görmeyen yanlış olduğunu vurgular. Savaş durumu bir amaç, bir erek taşımadığı için doğanın amaçlılığına ters düşen bir durumdur da. Kant insanların, hatta ulusların, “doğanın seçtiği bir yöne doğru” bilincinde olmadan gittiklerini; “doğanın bilmedikleri hedefine doğru ilerlediklerini” belirtir. “İnsan türü için en büyük sorun, evrensel adalet yaptırımını uygulayacak bir yurttaşlar toplumuna ulaşmaktır; doğa insan türünü bunun çözümüne doğru zorlamaktadır” (Kant, 2006: 36). Doğa bizi bir amaca doğru yönlendiriyorsa bu ancak barış durumu olabilir. Dolayısıyla savaş durumunu içinden çıkılmaz bir durum olarak görmek ya da insanlık tarihinin oluşturucusu olarak kabul etmek yanlış olurdu.

İnsanlığın aydınlanmasına giden süreç boyunca savaşın işlevsel yanına ihtiyaç kalmadığı görüldüğünde onun yerine barışın sağlanması gerekliliği anlaşıldığında ancak amaç yerine gelmiş olacaktır. Savaşın başta yaşama hakkı olmak üzere, insan hakları

dediğimiz hakların hemen tamamının ihlal edildiği ve hatta yok edildiği bir durum olduğu açıktır. Savaşı yaratanlar, insanı araç olarak gördükleri için sadece kendi çıkarlarını gözetirler; tüm insanlığın savaştan dolayı çektiği acıyı ve utancı görmezden gelirler. İnsanlık bilincinin, yani tüm insanların bir ailenin parçası olduğu düşüncesini yok sayarlar.

Barış, temelde sadece savaşın olmaması durumunu ifade etmez. İnsan barış durumunda çatışmadan tamamen kopmuş değildir. Tam tersine, insan kendini hem toplumla çatışarak hem de toplumun bir parçası olarak geliştirebilir bununla birlikte, insan ancak barış durumunda ‘insan olma’yı başarabilir. Kant’ın bu düşüncesi bizi yine kaçınılmaz olarak insan hakları düşüncesine götürür. Çünkü Kant *Ebedi Barış Üstüne Bir Deneme*’de “insan olmanın zorunlu gereği” olarak “doğuştan ve vazgeçilmez haklar”ından söz ederken, bunun geçerli ve yürürlükte olmasını “insanın üstün bir varlık olarak” ve hukuksal ilişkilerin temel ilkesi olarak görülmesi gerektiğine işaret eder. Ona göre “insanlar kendilerini anlaşılır dünyanın üyeleri yurttaşlar olarak tasarımıladıkları zaman da, aynı ilkelerin geçerli olması doğaldır” (Kant, 1984: 235).

Kant, uluslararası barış ortamı ancak “ taraflar arasında yasaya dayalı ilişkilerle mümkün olabilir; barış durumu, öyleyse, insanlar tarafından yaratılmıştır, bu nedenle de doğal bir durum değildir” (Çotuksöken, 2013: 57) demektedir. Dolayısıyla insanların barış içerisinde bir arada yaşamasının kimi önkoşulları olduğunu ya da daha baştan kabul edilmesi gerekli kimi düşünceler olduğunu söyleyebiliriz. Sözgelisi ‘insan, doğanın içinde yaşayan ve onun bir parçası olan bir varlıktır’ ya da “bütün insan türünün ortaklaşa malı olan yeryüzünden yararlanma olanağı (Kant, 1984: 241), gibi temel düşünceler. İnsanın doğanın bir parçası olduğu düşüncesi, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dile getirilen “insanın doğaya egemen olma” düşüncesinin tam karşısında yer alır. İnsan türünün tamamının yeryüzünden yararlanma olanağının kabulü ve onaylanması insanın doğayı kendi yararına uygun, yani başka hiçbir canlıyı önemsemeyecek şekilde sömürmesi anlamında anlaşılmalıdır. Çünkü eğer insanın doğanın bir parçası olduğu ve bu doğanın içinde yaşamayı sürdürebilmesi için onu korumak zorunluluğu göz ardı edilirse ‘insan türünün ortak malı’ olarak yeryüzü her türlü faydalanmaya ve sömürülmeye açık olacaktır. ‘yeryüzünden yararlanma olanağının’ insan türünün tamamı için olması bütün insanlığı bir aile olarak görmeyi gerektirir.

İnsanlığı bir aile görme ve barış durumunu sağlama konusunda ancak aklın rehberliğine güvenmeli, vahşilik durumunu terk etmeli ve “bir halklar federasyonu” oluşturmalıyız.

Bu federasyonda her devlet, en küçüğü bile, güvenliğini ve haklarının verilmesini kendi gücünden yahut kendi hukuki yargısından değil, yalnızca bu büyük Halklar Federasyonundan (Foedus Amphictyonum), birleşmiş bir güçten, birleşmiş bir iradenin yasal dayanaklı, ilkeli kararlarından bekleyebilir....Sonunda, kısmen içte yurttaşlar anayasasının en iyi şekilde düzenlenmesiyle, kısmen de ortak dış anlaşmalar ve hukuk düzeniyle, bir uluslar topluluğunu andıran, otomat gibi işleyebilen bir toplum yaratılacaktır (Kant, 2006:39).

Kant, bu düşüncenin daha önceki sözcüleri olan Abbe St. Pierre ve Rousseau'nun gerçekçi olmadıkları gerekçesiyle eleştirildiğini, ancak bunun kaçınılmaz bir sonuç olduğunu söyler. Geçmişte ve günümüzde devletlerin birbirleriyle üstünlük kurmak için yaptıkları savaşlar, insanlığı buna mecbur kılacaktırlar.

Günümüz dünyasında mevcut olan durum ile Kant'ın dile getirdiği düşünceler arasında önemli farklılıklar olsa da, “Kant'ın özgür devletler federasyonu kimi bakımlardan gerçekleşmiş”, pek çok ulus devlette birleşmiştir (Armstrong 1931: 202). Ancak Birleşmiş Milletler büyük ve güçlü devletlerin küçük devletlerin güvenlik ve haklarını ellerinde bulundurduğu bir oluşum haline gelmiştir. Oysa Kant'a göre, tıpkı devletin varlık nedeninin kişilerin (vatandaşlarının) hak ve güvenliklerini korumak olması gibi; Halklar Federasyonunun da görevi bütün devletlerin hak ve güvenliğinin korunmaktır. Ne yazık ki, Kant'ın bu düşüncesinin günümüz koşulları içerisinde gerçekleşmesi pek olası görünmemekle birlikte, bu olanağın gelecekte gerçekleşebileceğini göz ardı etmemek gerektiğini söyleyebiliriz.

“Kant, kendi idealinde yer alan engelin farkındadır”: bireylerin, hatta devletlerin bencilliği, devletlerin yayılma ve fetih arzusu, savaşın bir oyun olarak başlaması, insanların ölmesinin önemsenmemesi (Armstrong 1931: 199). Dolayısıyla, Kant'ı bir hayalperest olarak görmek, tasarımını da ütopya olarak adlandırmak ona haksızlık yapmak olur.

Kant kendisine yöneltilen eleştiriyi şöyle yanıtlar: "Şu veya bu önerme in thesi [teoride] geçerli olabilir ama in hypothesis [uygulamada] geçerli değildir" (Kant, 2010: 19). Oysa "hiç kimse bir bilim dalında pratiğe dayanarak yetkin olduğunu iddia edemez ve

kibirle teoriye meydan okuyamaz" (Kant, 2010: 18). Meydan okuması halinde, kendi uzmanlık alanında cahil olduğunu kanıtlamış olur Kant'a göre. Dolayısıyla "akılsal temeller üzerinde teoride geçerli olan şey, pratikte de geçerlidir" (Kant, 2010: 56).

Kant, insanlığın ilerleme kaydedip kaydetmediğiyle ilgili olumlu bir tavrı benimserken, kendisinden tamamen farklı düşünen Mendelssohn'u da eleştirir. Kant'a göre, Mendelssohn insanlığın ilerlediğine ilişkin düşüncemizin bir yanılgı olduğunu; aslında ne kadar ilerleme kaydediyorsa da, hızla tekrar eski haline döndüğünü söylemekle insanlığı sevmemizi olanaksız kılar (Kant, 2010: 50). Tek tek bireylerin ilerleme kaydettiğini; fakat insanlığın yerinde saydığını söylerken Mendelssohn, aslında tür olarak insanın asla ebedi bir aydınlanma ve barış dolu bir dünya yaratamayacağını da iddia etmiş oluyor.

Kant'a göre bu düşünce, asla iyi olamayacağını bildiğimiz bir şeyden nefret etmekten kendimizi alamadığımız gibi, insanlığı da küçümsemekten ve hatta nefret etmekten kendimizi alamayacağımız anlamına gelir. Çünkü bir şey kötüyse ve hep öyle kalacağına ilişkin bir inancımız varsa, o şeyin daha iyi olacağına ilişkin bir inancımızın olması mümkün olmadığı için sevgi de duyamayız. Bu düşünce bizi tehlikeli bir noktaya götürüyor. İnsanlık adına yaptığımız tüm fedakarlıklar, çabalar onun ilerlemesinde dikkate değer bir ilerlemeye yol açmıyor mu? Yani insanlık bir ilerleme gösteremiyorsa, insanlığın tek tek üyelerinin ilerlemeleri insanlık tarihine etki etmiyor mu? İnsanlık tarihindeki olumsuzluklar olumlu olanlardan daha fazla olsa bile, bu ilerlemeyi yok edemez. Çünkü kötü olanın iyi olanı tamamen yok etmesi gibi bir durum söz konusu olamaz. Bununla birlikte insanlık gurur duyacağımız ve utanç duyacağımız her şeyin mirasçısıdır. İnsanlık hatalarından ders almıyor olsaydı insan haklarından da bahsediyor olmazdık. İnsan haklarının hala dünyanın birçok yerinde korunmuyor olması da bunu değiştirmez üstelik. Çünkü insan haklarını koruyan tek bir insan bile türün hepsindeki bu olanağı taşır ve gelecek nesillere aktarır. Dolayısıyla insanlığın gerilemesine neden olan olumsuzlukların mı yoksa ilerlemeye neden olan olumlu durumların mı tarihin yönünü belirlemede daha etkili olduğu sorusu niteliksel anlamda değil, niceliksel anlamda anlaşılabilir ancak. O zaman insanlık tarihinde yapılanlara bakarak ilerleme olanağını yok saymak ne kadar doğrudur?

Kant, "ilerleme daha ziyade içimizde ve bizimle birlikte bulunan insan *doğasıyla*, yani onun, kendi irademizle girmeye hevesli olmadığımız bir yola, bizi *zorla sokmak* için yaptığı şeylerle ilişkilidir" derken de bunu vurgulamaktadır (Kant, 2010: 53). Kant iddiasını görev anlayışına dayandırarak, insanın doğuştan gelen görevinin 'gelecek nesilleri sürekli

ilerleme sağlayacak biçimde etkilemek' olduğunu söylüyor. İnsanlığın daha iyi bir konuma ilerleyip ilerlemeyeceğine dair bir şüphe taşısak da, "bu belirsizlik beni benimsediğim maksimden veya insanın ilerlemesini mümkün kılan pratik amaçları varsayma zorunluluğundan alıkoyamaz" (Kant, 2010: 52).

İnsan soyu, (kendi doğal amacı olan) kültür bakımından sürekli ilerlediği için, bu ilerlemeyi soyun kendi varoluşunun ahlaksal amacı bakımından da iyiye doğru bir gelişme olarak tasarlamam ve bunun zaman zaman duraksayan ama asla kesintiye uğramayan bir ilerleme olduğunu varsaymam imkan dahilindedir. Bu varsayımı kanıtlamam gerekmiyor; tam tersine karşıt görüşte olanın kendi iddiasını kanıtlaması gerekir (Kant, 2010: 52).

Belki insanlığın başına gelen doğal felaketlerin yarattığı olumsuzluk ve kötülükleri tamamen ortadan kaldıramayabiliriz; fakat insanın yarattığı olumsuzluk ve kötülükleri, birbirlerine verdikleri zararları ortadan kaldırabiliriz. Kant bunun için 'bencil olmayan bir hayırseverliğe' sahip olmamız gerektiğini söyler. Çünkü bizim insanlığın ilerlemesi adına yaptığımız her şeyin, ebedi barışın sağlanması için yaptığımız fedakârlıkların sonuçlarını görmemizin mümkün olmayacağını bilsek bile yolumuzdan ayrılmamamız gerekiyor. Kant bu durumu, mahsülünden faydalanamayacağımızı bildiğimiz halde tohum ekmeye benzetir. Ebedi barışın hüküm sürdüğü bir dünyada yaşamak arzusuyla yaptığımız fedakârlık ve ilerlemeye yönelik tüm etkilerin sonuçlarını göremeden, meyvelerini yiyemeden yok olup gideceğiz.

"Bugüne kadar başarılmamış olan bir şeyin asla başarılmayacağı fikri, pragmatik veya teknik amaçlardan (örneğin hava balonlarıyla gökyüzünde yolculuk etmek) vazgeçmeyi bile meşrulaştırmaz. Aynı şey ahlaksal amaçlar için de geçerlidir; başarmamızın imkânsız olduğu kanıtlanmadıkça ahlaksal amaçlar birer göreve dönüşür" (Kant, 2010: 53). Kant, insanlık tarihine bakıldığında, insan türünün ahlaksal anlamda ilerleme göstermiş olduğunu söyler. Çünkü ahlaksal anlamda yozlaştığımızın farkına varabilmemizi sağlayan şey, yaptığımız hataların bilincine varacak, eksikliklerimizi görüp eleştirebilecek kadar gelişmiş olduğumuzdur. Bu, ahlaksal anlamda ilerlememizin referansını da oluşturur aynı zamanda; nitekim ahlak konusunda varmamız gereken noktaya ilişkin tasarımımız ile şimdiki durumumuz arasındaki farkın bilincine varmamız anlamına gelir.

Kant'a göre insanlar sonu gelmeyen şiddet, kaos ve bunların getirdiği endişe ve korku dolu durumdan çıkıp aklın buyurduğu yasal düzenin, sivil bir anayasanın uzlaşımını

tercih ederler. Aynı şekilde devletler de, birbirleri üzerinde kurmaya çalıştıkları egemenliğin yol açtığı bitmek bilmeyen savaşlar ve bunların yol açtığı yıkım ve çaresizlik durumundan çıkıp ‘kozmpolitan bir anayasa’ altında birleşmeyi kabul etmek zorunda kalırlar. Kant böyle bir durumun yaratabileceği despotizmi de yok saymaz. Eğer ebedi barış adı altında bir despotizm inşa edilecek olursa da, böyle bir anayasa yerine üzerine uzlaşmış bir ‘halklar hukuku’ temele alınarak bir federasyon kurulabileceğini söyler (Kant, 2010: 53-54).

Kant’ın insanlığın ilerlemesine ve tüm dünyada sağlanacak bir ebedi barışın mümkün olduğuna yönelik söyledikleri umut vericidir. Fakat bu boş bir umut olarak görülmemelidir. Çünkü Kant’a göre ebedi barış, tarihin akışı içerisinde, hiçbir çaba göstermeden varacağımız bir nokta değil; tam tersine insanlık olarak, ancak bir takım önkoşulları sağladığımızda ulaşacağımız, hak edeceğimiz bir durum olarak görülebilir. Elbette ebedi barışın sağlanması için bir takım önkoşullar gereklidir. Bu önkoşulları sağlayacak olan hem kişiler hem de devletlerdir. Çünkü bu, kişiler için bir ödevdir; aklın yasasına, pratik buyruğa göre isteme gerekliliğidir. Ancak bu şekilde uluslar aydınlanmış bir ulus haline gelebilirler. Devletlerin atması gereken öncelikli adım hükümet biçiminin cumhuriyet olmasıdır. Ancak bu koşullar sağlanırsa bir “barış ittifakı”¹⁹ kurulabilecektir (Kant, 1984: 239-240).

Kant, *Sürekli (Ebedi) Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme*’sinde devletlerarası ebedi barışı sağlayacağını düşündüğü bir anayasanın maddelerini belirler. İlk ve en önemli madde şudur: “ İçinde gizlenmiş –saklı- yeni bir savaş nedeni- malzemesi- bulunan hiçbir antlaşma bir barış antlaşması olamaz” (Kant, 1984: 227). Barış durumu, savaşın yokluğudur, yani savaş durumunun ortadan kaldırılması ile yaratılan bir durumdur. Bu nedenle bu iki durum birlikte varlıklarını sürdüremezler ve bir durumun varolması sonucu diğersinin bozulması gerekliliği, bize, istenilen durumun sürekliliğinin sağlanmasının istenilmeyen durumun koşulsuz şartsız, tamamen ortadan kaldırılmasına bağlı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Kant’ın ebedi barışın sağlanabilmesi için öngördüğü sınırlamanın (barış antlaşmasının içinde bir savaş nedeni bulunmaması gerekliliği), temelde kavramın (barış) kendisinden çıkan bir gereklilik olduğu söylenebilir.

Bağımsız bir devlet hiçbir şartla bir başka devletin egemenliği altına geçmemelidir. Çünkü bu, devletin ve onun varoluş amacı olan insan topluluğunun araç olarak görülmesi,

¹⁹ Kant “barış ittifakı ile barış antlaşması” arasında bir ayırım yapar; bu ayırım “barış ittifakının bütün savaşları, barış antlaşmasının ise yalnız bir savaşı sona erdirmesidir” (Kant, 1984: 239).

yani eşya statüsüne düşürülmesi anlamına gelir. Böyle bir durumda bu devletin bünyesindeki insanların haklarından söz edilmesi mümkün olmaz. Kant, tıpkı bir her ağacın kendine özgü köklerinin olması gibi her bir devletin de devredilemez manevi kökleri olduğunu söylerken, devleti doğal yapısının, kişiliğinin korunmasına vurgu yapar. Bir devletin savaş sonrası zorla ele geçirilmesi ya da kendi rızasıyla teslim olması haricinde, diğer devletlere karşı daha büyük bir güç oluşturmak adına bir başka devletle ortak olması, evlilik yoluyla birbirine bağlanması de mümkündür. Burada her ne kadar kan bağıyla güçlendirilmiş bir ortak çıkar söz konusuysa da, yine bu ilişki, iki tarafın ötekini kendi isteğine göre kullanma amacıyla olması anlamına gelir ve daha önce bahsedilen nedenlerden ötürü aynı tehlikeleri içerir (Kant, 1984: 227-228).

Ebedi barışın sağlanmasının önündeki en büyük engellerden biri tıpkı doğa durumunun insanda her yandan tehlike gelebileceğinden korkması gibi devletlerinde bir başkası tarafından hakimiyet altına alınmak korkusu ile silahlar ve düzenli bir ordu bulundurmasıdır. “Sürekli ordular (Miles perpetuus) zamanla bütünüyle ortadan kalkmalıdır” (Kant, 1984: 228). Bir devletin bünyesinde düzenli olarak bir ordu bulundurması diğer devletlere tehlike teşkil ettiği için, savaş düşüncesinin²⁰ ve ihtimalinin tamamen ortadan kaldırılmasına engel teşkil eder. Her bir devlet bir diğerinin gözünü korkutmak için daha fazla askeri güce sahip olmak isteyecek ve bu da kaynakların daha yararlı kullanılması yerine, bir güç gösterisinde harcanması anlamına gelecektir. Bu karşılıklı tehditler tarafları bir savaşın içine sürükler ve bu savaşın araçları olarak da insanlar, karşılığında para verilerek ya da çeşitli manevi değerler kullanılarak, ölmeye ve öldürmeye zorlanırlar. “Bu da insanın kendi kişiliğinde bulunan insanlık hakkıyla bağdaşamaz” (Kant, 1984: 228). İnsanın kendisinin bir amaç olması, devletlerin ya da başkalarının elinde bir araç olmaması düşüncesi, insanın temel bir hakkını oluşturur. Dolayısıyla insan haklarının temel gerekliliği olan, insanın amaç olarak görülmesine aykırı bir durum, bir insan hakları ihlali ortaya çıkar.

İnsan hakları devletler düzeyinde düşünüldüğünde, bunun hukuk bağlamında ele alınması zorunludur. Kişileri ilgilendiren her hukuksal örgüt ise a) “bir ulusun üyeleri olan insanlar olarak bir kamu hukukuna”; b) “devletlerin birbirleriyle ilişkileri bakımından devletler hukukuna” ve c) “evrensel bir insanlık devletinin üyeleri olma niteliğinden dolayı,

²⁰ Kant ülkeleri kesinlikle savaşa sürükleyecek üç güçten söz eder: ordular, ittifaklık, parasal güç. Bunların arasından en tehlikeli olanı parasal güçtür çünkü etkisini öngörmek kolay değildir.

birbirlerini etkileyen insanlar ve devletler olmaları bakımından bir dünya vatandaşlığı hukukuna dayanır” (Kant, 1984: 234 dipnot).

Kalıcı barışın zaman içinde bütün devletlere yayılacağını düşünen Kant, bir barışın olabilmesi için ulus devletin “cumhuriyetçi anayasaya” sahip olması gerektiğini öne sürer; çünkü ona göre “insan haklarına bütünüyle uygun” olanı budur (Kant, 1984: 246).

Temel sözleşme düşüncesinden doğmuş tek anayasa olan cumhuriyetçi anayasa, bir ulusun bütün yasalarına temel olmalıdır. Cumhuriyetçi anayasa, ilkin, bir toplum üyelerinin insan olmaları bakımından özgürlük; ikinci olarak, aynı zamanda uyruk olmaları bakımından da, tek ve ortak bir yasa koyucuya bağlılık; üçüncü olarak da, uyruğun devletin üyeleri olmaları bakımından paylaştıkları eşitlik ilkelerine dayanan tek düzendir (Kant, 1984: 233-234).

İnsan haklarına saygı gösteren siyasi bir örgütlenme biçiminden söz eden Kant’a göre, cumhuriyetçi anayasaya sahip olan bir devlette “bütün insanlar için insan haklarını sağlayacak [olan da] kamu hukuku”dur (Kant, 1984: 242). Kant’ın insan haklarını bir devletin temeline yerleştirmeye çalışması, insan hakları düşüncesi bakımından önemlidir, diyebiliriz. Ona göre “bir halkın ancak özgürlük ve eşitlik haklarına dayanarak devlet halinde kurulması ahlaksal bir ilkedir; bu ilke sakınganlığa değil, ödeve dayanır” (Kant, 1984: 258).

Kant, insan haklarını yasal bir bağlamda dile getirir: “insan hakları, yönetimi ellerinde bulunduran iktidar sahiplerinin ne derece fedakarlığı pahasına olursa olsun, her zaman kutsal tutulmalıdır...Başka insanların haklarıyla ilgili olan dayandığı genel kurallar apaçıklıkla uzlaşmayan bütün eylem ve davranışlar hak ve adalete aykırıdır” (Kant, 1984: 260-261). Kant’ın dile getirdiği gibi, bir devletin temelinde ya da merkezinde adalet, hak olmalıdır; çünkü “adalet olmadan hukuk da olamaz” (Kant, 1984: 261).

Kant’ın kişinin ve ondan doğacak kitlesel aydınlanmanın etkisini oldukça önemli gördüğünü söyleyebiliriz. *Aydınlanma Nedir?* (Kant, 2000a: 21)’de bunu şöyle ifade eder: “Özgür düşünme ve eyleme, yönetimlerin, yani hükümetlerin ilkelerini de etkileyecek ve kendilerine göre insanı kullanarak onu sömürebilecekleri ya da ondan yararlanabilecekleri düşüncesi, makineden fazla bir şey olan insanın insansal onuruna uygun davranma düşüncesine dönüşecektir”.

Bütün devletlere zamanla yayılacak ve onları sürekli, adil ve kalıcı (ebedi) barışa götürecek böyle bir barış ittifakının (bağdaşmasının) dayandığı bir federalizm düşüncesinin gerçekleştirilebileceğini, yani günün birinde devletlerin oluşturacağı bu ortaklığın gerçek haline geleceğini kanıtlamak olasıdır. Çünkü, eğer güçlü olduğu kadar aydınlanmış da olan bir ulus, özü gereği sürekli bir barışa eğilimli bir hükümet biçimi olan cumhuriyet biçiminde kurulma mutluluğuna da ererse, artık böyle bir federatif ittifakın ortak noktası, merkezi de kurulmuş olacaktır ki, öteki devletler de, Devletler Hukuku ilkelerine uygun olarak, kendi özgürlüklerini güvence altına almak üzere, bu merkeze katılabileceklerdir; bu bağdaşma böylece her gün yeni katılmalarla giderek daha da genişleyecektir (Kant, 1984: 239-240).

Ahlak yasasının üçüncü formülasyonu olarak kabul edilen, amaçlar krallığı düşüncesi, sadece hipotetik olarak anlaşılmalıdır. Bu düşüncenin politik bir uzantısı da vardır. Düşünsel alanın aynı zeminde bir araya getirdiği akılsal varlık, bu düzen ve birlikten hareketle toplumları inşa eder; devletleri ve yasaları oluşturur. Nasıl ki insan amaçlar krallığının yalnızca bir üyesi, yani yasalara tabi olan değil, aynı zamanda yasaları koyan kişi ise, aynı şekilde vatandaş olarak da hem yasalara tabi hem de onları koyan olarak görülmelidir. Böylesi bir değerliliğe sahip olan insanın tarih boyunca yol açtığı tüm felaketselere rağmen, insana dair umudumuzu korumamızı sağlayacak düşünce belki de en güzel Kant'ın şu sözleriyle dile getirilebilir: “İnsan doğasında, her şeye rağmen, hak ve göreve saygı” yaşar. “Bu nedenle insan doğasını, pratik ahlaksal aklın zafer kazanmasına engel teşkil edecek kadar kötünün içine gömülmüş bir şey olarak göremem ve görmeyeceğim; bütün başarısız teşebbüslerine rağmen insanın sevilmeyle layık olduğunu düşünüyorum” (Kant, 2010: 56).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

İnsan hakları günümüzde üstüne en çok yazılıp çizilen, tartışmalara konu olan ve bir o kadar da yanlış kullanılabilen kavramlardan biri, belki de en önemlisidir. Her birimizin içinde yer aldığı, parçası olduğu birbirinden çok farklı gibi görünen toplulukların hepsi için temelde tek bir aynılıktan söz edilebilir. Toplulukları oluşturan, kültürleri yaratan, üreten, geliştiren insandır; tek tek bireylerin tüm yapıp etmeleri, başarıları da yine insanlığa aittir. Elbette insanlık tarihi yalnızca başarıları içermiyor; sadece iyi-güzel olarak nitelediğimiz şeyleri üretip geliştirmiyor. Bu tarihin yaşanmışlıkları arasında savaşlar, ırkçılık gibi insanlık suçları da var. Tüm bu işlenen ve işlenmekte olan suçlar yalnızca bir çağa veya topluma özgü değillerdir; tam tersine tüm insanlığa ait olan bir utancı ifade ederler. Bu suçlar karşısında neden utanç duyuyoruz ya da neden utanç duymamız gerekiyor? İnsan değer ve onuruna aykırı oldukları için ve bu değer ve onuru zedeledikleri, küçük düşürdükleri için utanç duyuyoruz. İnsanın insan olmak bakımından bir değere ve onura sahip olduğu düşüncesine insanın diğer canlılar arasındaki biricikliğinden, “insanın varlıktaki özel yeri”nden (Kuçuradi, 2013: 40) dolayı ulaşıyoruz.

Kant felsefesinin, etiğinin insan haklarının temelinde yatan görüş olduğunu söylemek Kant’ın günümüzdeki anlamda bir insan hakları görüşü ortaya koyduğunu iddia etmek değildir. Kant insan hakları kavramını çok sık kullanmaz. Fakat kavramı kullandığı yerlerde de kavramdan tam olarak ne anladığını açıkça belirtmez. Bununla birlikte *Yaygın Bir Söz Üstüne*’de hak kavramından sıkça bahseder. Hak kavramını her bir kişinin özgürlüğünü bir başkasının özgürlüğüyle uzlaşım içinde sınırlamak olarak ele alır ve bu uzlaşımın da ancak, nesnel yasa vasıtasıyla olanaklı olduğunu vurgular. Ayrıca herkesin ‘doğuştan haklara sahip olmak bakımından’ eşit olduğunu dile getirerek, insanın insan olmak bakımından bir takım haklara sahip olduğu düşüncesinde olduğunu da göstermiş olur.

Sürekli (Ebedi) Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme’de ise Kant, “insanın haklarının kutsallığı”na vurgu yapar. Ona göre insan bir takım yetilere sahip olmak bakımından onları kullanma ve geliştirme hakkına sahiptir. İnsanın olanaklara sahip olması insana onunla ilgili bir hak da veriyor. İnsanın özgür bir varlık olarak ahlaksal olanı tercih etme, yasaya uygun eylemeyi seçip seçmeme hakkı vardır. Doğa insana bu yetenekleri verirken onun kendi yeteneklerini, olanaklarını kendi başına kullanması gerekliliğini de, hak ve bundan doğan sorumluluğu da beraberinde vermiş olur. Kant’a göre “hak hiçbir biçimde görünemez,

tersine kavramı anlakta yatar ve eylemlerin onlara kendilerinde ait olan bir özelliğini (ahlaksal) temsil eder” (Kant, 1993: 61).

Kant’ın *bütünlüklü bir insan hakları görüşünden* bahsedemiyor olsak da, insan haklarına dair bir takım düşüncelerin temelini yine onun görüşünde bulmamız olanaklıdır. Biz bu olanağı Kant’ın insan görüşünde, insanı koşulsuz değerli ve onurlu bir varlık olarak görmesinde; etik görüşünde, insanın araç olarak değil de kendinde amaç olarak görülmesi gerektiğine dair söylemlerinde buluyoruz. Hatta *Yaygın Bir Söz Üstüne*’de yaşama hakkının korunmasından, ‘ışkence ve insanlık dışı muamele’ ile insan onuruna aykırı her şeye karşı çıktığını da belirtir (Kant, 2010: 37).

Kant’ın felsefesinin temeline koyduğu ‘insan’ kavramı ona dair bir kabulü de beraberinde getiriyor. İnsan akıl sahibi bir varlık olarak aklın yasalarına sırtını dönemez; kendini özne olmaktan, amaç olmaktan çıkaramaz. Çünkü bunu yapması demek, onu o yapan akli ve yasalarını yok sayması demektir. Buradaki zorunluluk (gereklik) mantıksal yani akılsaldır ve deneysel zorunluluktan tamamen farklıdır. Bir insanın deneysel doğanın zorunlu yasalarını, sözgelişi yerçekimi kanununu, yok sayması fiziksel olarak imkânsız gibi görünüyor.

Akılsal yasalara bakılacak olursa, bu yasalara uygun eyleyebilmek için, yasaların bilgisine sahip olmak gerekir. Yani ancak onu açık ve seçik olarak kavrayabilmek, eylemimizi bilinçli bir varlığa uygun bir şekilde özgürce seçebilmek için gereklidir. Buradan yola çıkılarak şu soru sorulabilir: özgür eylem, yasaya uygun eyleme seçimini mümkün kıldığı gibi yasaya uygun eylememeyi de mümkün kılmaz mı?

Kant’ın özgürlük kavramına bakıldığında, özgürlük (pozitif anlamda) yasaya uygun eylemeyi seçme noktasında kendini gerçek anlamıyla gösterir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, yasa özgürlüğün *ratio cognoscendisi* idi. Bir başka anlamı ile özgürlük (negatif olarak) doğa yasalarının zorunluluğuna tabi olmadan, başka türlü eyleyebilme olanağına sahip olmasıdır. O zaman insan negatif anlamda özgür olmakla yetinebilir ve yasaya uymak istemeyebilir²¹. Ancak bu insanı insan yapan şeye, sahip olduğu değer ve onura aykırı düşer. Yine de her ne kadar akılsallıktan uzak da olsa, insanın bir değere ve onura sahip olduğunu kabul etmeyebilir ve hatta bu düşüncesini eylemlerinin dayanağı yapabilir.

²¹ İyi istemeden tamamen uzak bir biçimde.

Kant'ın Aydınlanma Nedir?(1784: 214)'de söylediği gibi, “tembellik ve korkaklık nedeniyledir ki, insanların çoğu bütün yaşamları boyunca kendi rızalarıyla erginleşmemiş olarak kalırlar” ve aklını bir başkasının rehberliğinde değil de, kendi başlarına kullanmak cesaretini asla göstermezler. Bu aslında bize bir olanağa sahip olmanın onu kullanmak, geliştirmek isteme ve tercih etme anlamına gelmediğini de gösterir. O zaman, isteme ve tercih etme noktasında bizi harekete geçirecek olan şey nedir?

Kant toplumlarda mutlaka birkaç bağımsız ve özgün düşünebilen kişinin var olduğunu ve hem kendini hem de etrafındakileri esaretten kurtarabilecek etkiyi yaratabileceğini söyler. Topluluğu oluşturan her bir bireyin kişi olarak rolü ve etkisi yok sayılamaz ancak aydınlanmanın tam anlamıyla gerçekleşmesi için gereken toplumsal ve hatta uluslararası değişimi yaratma başarısı kimilerince yeterli görülmebiliyor.

Kant'a göre kamunun aydınlanması ancak yavaş ve emin adımlarla gerçekleşebilir. Şimdiye kadar gerçekleşmemiş olmasının sebebini ise, henüz aydınlanmamış bireylerin başkalarını da kendi aydınlanmamış dünyalarına çekmek için kışkırtması ile oluşan devrimlerin tarihe yön vermiş olmasında bulur. Yavaşça ve radikal bir biçimde gelişen bir aydınlanma insanca yaşamının olanağını sağlayacak ve ebedi barışın sağlanmasına neden olacaktır.

Kant'ın bu tutumu aşırı iyimser bir yaklaşım olarak görülebilir; zira insanın söz konusu olduğu her alanda hesaplanamayacak kadar çok çeşitli değişken ortaya çıkıyor. İnsanın olanağının gösterilmesi, farkındalık ve bilinçlilik halinin ortaya çıkarılması, kısaca bir kişide aydınlanmayı yaratacak tüm dışsal koşulların sağlanması ve bunun her bir kişi için sağlanmasının mümkün görülmemesi bir yana; tüm koşulların sağlanmasının insanın kendi içinde başlayacak olan aydınlanma için yeterli olacağını varsaymak gerçekçi olmaz gibi görünüyor.

Elbette Kant, tembellik ve korkaklık nedeniyle, bazı insanların ömürleri boyunca aydınlanmadan yaşamayı tercih edeceklerini söylerken, aslında dünya üzerinde yaşayan ve yaşayacak olan herkesin bu olanağı gerçekleştirmeyeceğinin de farkındadır. İnsanlığın bütün olanakların bireyde değil de türde gerçekleşeceğini söylemesi de, bize yine aydınlanmış bir insanlığın ve dünya üzerindeki her bir uygarlığın, topluluğun dâhil olduğu bir ebedi barışın sağlanmasının önünde uzun bir yol olduğunun da mesajını verir niteliktedir.

İnsan kendi olanaklarını kendisi geliştirmek durumunda olan bir canlı olduğu için, onun vahşi-hayvani yanının hâkimiyetini en aza indirmek ve bu şekilde onu insan olarak diğerlerinden ayıran düşünsel yanını geliştirmek için eğitilmesi gereklidir. Eğitim insanın kendi olanağının farkına varmasını, tanımmasını ve geliştirmesini; tabii olduğu yasaları bilmesini ve anlamasını sağlar. Dolayısıyla insanca yaşamın yolunu gösteren, varolanın açığa çıkarılması ve geliştirilmesini sağlayan eğitim olacaktır. İnsan birçok olanakla birlikte doğuyor fakat bunların farkına varıp geliştirebilmesi, kendi başına keşfedip öğrenebilmesi için tek tek bireylerin kendi yaşam süreleri yeterli değildir. Eğitim insanlığın dünya üzerinde yaşamış olduğu tüm hayat deneyimlerini sonraki nesillere aktararak yeteneklerin, olanakların ve başarıların unutulup kaybolmasını engelliyor. Bu nedenle, Kant'ın da söylediği gibi, insanın olanaklarının tamamıyla gerçekleşmesi ancak türde gerçekleşiyor, bireyde değil.

Sürekli barışın sağlandığı bir dünyada yaşayabilme olanağımız ancak Kant'ın dile getirdiği önkoşulları tesis etmemize bağlıdır. Bugünkü durumumuza bakılacak olursa bu koşullara oldukça uzak olduğumuz açıkça görülebilir. “Biz sanat ve bilimle yüksek derecede *kültürlendik*. Her türlü toplumsal kibarlık ve edeplilikte bıktırıcı ölçüde *uygarlaştık*. Oysa kendimizi *ahlaklı* saymamız için henüz çok noksanız” (Kant, 2006: 41). Yakın gelecekte de bu önkoşulları sağlama adına sağlam adımlar atılıp atılamayacağı hakkında bir gelişme mümkünmüş gibi görünmüyor. Ebedi barış durumu belki de tümüyle gerçekleştiğini görmeyi bekleyemeyeceğimiz bir idealdir (Bourke, 1942: 325).

Barış, insan haklarının korunması ve sürekliliği sadece yasalarla sağlanamıyor. Eğer her eylemin arkasında kişilerin olduğu düşüncesinin farkına varamaz ve dolayısıyla da insanın nasıl bir varlık olduğunu anlamaya çalışmazsak eylemlerin nedenlerini ve sonuçlarını da kavrayamayız. Her eylemin arkasında kişiler var derken kast edilen şudur; yasayı koyan, karar veren, değerlendirme ve sonuca varan yine kişilerdir. Bu nedenle etiği, etik eylemi insan haklarının temeline yerleştiriyoruz. Kant'ın bize insan hakları alanı için söylediği en önemli düşüncelerden biri de budur.

İnsanlık tarihi barışı gerçekleştirmek adına başarısızlıklarla da dolu olsa da ve gerçekleştirme ihtimali ne kadar düşük olsa da, bu gerçekleşme olanağından vazgeçmemize gerekçe olamaz.

İnsanın tür olarak ilerlemesinin mümkün olduğu ne kadar kuşku götürse dahi, bunun imkânına inanmak ya da inanmamak durumunda olan yine insan türünün bir temsilcisidir. ... Dolayısıyla tür olarak insanın daha iyiye doğru gelişme göstereceğine inanmak, son kertede, bunu bizim kişi olarak isteyip istememizle özdeş olur (Reyhani, 2013: 80-81).

Bu ideali istemek aslında ebedi barışı istemek ve dolayısıyla insan haklarını korumayı istemek olarak anlaşılabilir. Dünya yurttaşları olarak dünyada barış içinde yaşamanın koşulunu Kant, insanı amaç olarak görmekte buluyor. Ancak amaç olarak görülen insan özerk ya da özgür bir varlık olarak düşünülebilir. Kant'ın görüşünde insan kutsal olduğundan, onura sahip olduğundan hakları vardır ve sadece haklar aracılığıyla da kutsallığı ve onurunu koruyabilecektir. Dolayısıyla bir yandan, insanın kutsal, onur sahibi olması, insan hakları talebinin gerekçesi olurken; öte yandan insan hakları yine insanın onurunu korumasını sağlayacaktır. Demek ki, Kant'ta insan hakları, olanaklar varlığı olan insanın, olanaklarını gerçekleştirmesinin *koşulu* olarak karşımıza çıkıyor. Başka bir deyişle, Kant'ın düşüncesinde insanın olanaklarının gerçekleşmesi için *talep edilen* şeylerin adı insan haklarıdır, denilebilir.

5. KAYNAKLAR

- Akarsu, B. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Akarsu, B. (2006). Kant'da İnsanlık İdeali ve Özgürlük Sorunu, *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Vadi Yayınları, 304-310).
- Alemdar, K. (2004). İnsan Haklarına Yönelik Tehditler ve Medya, *Yirmibirinci Yüzyılın Başında İnsan Haklarına Yönelik Tehditler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 226-231.
- Armstrong, A.C. (1931) Kant's Philosophy of Peace and War, *The Journal of Philosophy*, Volume 28, Number 8.
- Aruoba, Z. (1980). *Çeşitli Hak İlişkileri Açısından Hak Kavramı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bottıcı, C. (2003). The Domestic Analogy and the Kantian Project of Perpetual Peace. *The Journal of Political Philosophy*: Volume 11, Number 4, 392-410.
- Bourke, J. (1942). Kant's Doctrine of "Perpetual Peace", *Philosophy*, Volume 17, Number 68.
- Caranti, L. (17 Haziran 2014) Kant's Theory of Human Rights, 09.12.2017 <http://www.kant-online.ru/en/?p=424>
- Cassirer, E. (2007). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi* (3. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü* (6. Baskı). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Çotuksöken, B. (2012). *İnsan Hakları ve Felsefe* (2. Basım). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Çörekçioğlu, H. (2010). *Kant Felsefesinin Politik Evreni*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çüçen, A.,K. (2011) *İnsan Hakları*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Demuth, A. (2011). Respect for Reason as a Reason of Law and Morality in the World: Some Anotation to Kant's Conception of Worldcitizenship, *Kaygı*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 16, 53-59.

- Deveci, C. (2004a). İnsan Hakları Normları ve Dost-Düşman Ayrımı Siyaseti, *Yirmibirinci Yüzyılın Başında İnsan Haklarına Yönelik Tehditler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 204-225.
- Guyer, P. (2000). *Kant on Freedom, Law, and Happiness* (1. Baskı). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hassner, P. (2010). Immanuel Kant “Ahlak ve Politika İlişkisi” (Çev. Hakan Çörekçiöğlü) *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 81-124.
- Heimsoeth, H. (2016). *Kant’ın Felsefesi* (7. Basım) (Çev. Takiyettin Mengüşoğlu). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2004). İnsan Haklarına Yönelik Örtülü Bir Tehdit: 3D Eksiği, *Yirmibirinci Yüzyılın Başında İnsan Haklarına Yönelik Tehditler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 149-156.
- Kalaycı, N. (2013). Farklılıkların Temsili Sorunu ve Kamusal Alan, *Amme İdaresi Dergisi*. Ankara: Türkiye ve Orta doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 46(4), 1-27.
- Kant, I. (1917) *Perpetual Peace A Philosophical Essay* (Çev. M. Campbell Smith) London: George Allen and Unwin.
- Kaygı, A. (2006). Yaşama Hakkı Kavramı. *Uluğ Nutku’ya Armağan*, İstanbul: İnkilap Kitabevi, 239-258.
- Ketenci, T. (2005). Kant Felsefesinde Metafizik ve İnsan Doğası. *Kaygı*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını, 4, 92-103.
- Kılıç, Y. (2006a). Daha Yaşanılır Bir Dünya Olanaklıdır: Kant’ta İnsan Doğası. *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Vadi Yayınları, 458-465.
- Kuçuradi, İ. (Ed.) (1982). *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Kuçuradi, İ., Peker, B. (Ed.). (2004). *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları* (2. Baskı). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını.
- Macintyre, A. (2001). *Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Etik’in Kısa Tarihi*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Mengüsoğlu, T. (2014). *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi* (3. Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Mercier, A. (1982). İnsan Haklarının Temelleri. *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 15-24.
- Mill, J. S. (1965). *Faydacılık* (2. Baskı) (Çev. Şahap Nazmi Coşkunlar). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Özaydın, Ö. (2011). İçimdeki Ahlak Yasası: Kant'ın Ahlak Kuramı Üzerine Eleştirel Bir İnceleme, *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, 34, 97-117.
- Özel, H. (2004a). Yoksulluk, Piyasa Sistemi ve İnsan Hakları, *Yirmibirinci Yüzyılın Başında İnsan Haklarına Yönelik Tehditler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 21-35.
- Özlem, D. (2014). Ahlakta, Hukukta ve Siyasette Özgürlük Kavramı Üstüne, *İÜHFİM(İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası)*, 1, 87-94.
- Pieper, A. (2012). *Etiğe Giriş* (2. Baskı) (Çev. Veysel Atayman, Gönül Sezer). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pojman, L. P. (2005). Kant's Perpetual Peace and Cosmopolitanism. *Journal of Social Philosophy*, 36, 62-71.
- Reyhani, N. (2013). Ebedi Barışın Olabilirliğine Kant'ın İnancı. *Barışın Felsefesi*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 75-83.
- Sadıq, K. G. (1982). Bugünkü İslam'da İnsan Hakları. *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 119-126.
- Sancar, M. (2004a). İnsan Haklarının Temeline Bir Tehdit Olarak Global Olağanüstü Hal, *Yirmibirinci Yüzyılın Başında İnsan Haklarına Yönelik Tehditler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 185-203.
- Strijdom, J. (2008). Paul, The Stoic and Human Rights, *Phronimon*, Volume 9 (1), 101-110.
- Tepe, H. (2013). Kant Etiği ve Barış Düşüncesi: Etik Savaşları Önleyebilir mi?. *Barışın Felsefesi*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 63-73.
- Tutumlu, M. A. (2014). Psikolojik, Metafizik ve Hukuki bir Fenomen Olarak Hak Kavramı. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72 (1), 729-738.

- Türk, H. S. (2004). Türkiye’de ve Dünyada İnsan Haklarının Dünü, Bugünü ve Yarını (Konferansı Açış Konuşması), *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları* (2. Baskı). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 5-14.
- Türkyılmaz, Ç. (2 Ekim 2012). Kant Felsefesinin Temel Kavramları. 22 Temmuz 2017, <http://cetinturkyilmaz.blogspot.com.tr/2012/10/kant-felsefesinin-temel-kavramlari.html>.
- Uygun, O. (2013). İnsan Hakları Kuramı, *İnsan Hakları*. Bursa: MKM Yayıncılık, 217-248.
- Ürek, O. (2007). Kant’ta İnsana Saygı Duyma Eğitimi. *Kaygı*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını, 8, 153-160.
- Williams, H. (2012). *Kant and the End of War*. New York: Palgrave Macmillan Press.
- Wood, A.W. (1999). *Kant’s Ethical Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yalçın, Ş. (2004). İnsan Haklarına Deontolojik Bir Temel. *Liberal Düşünce*, 34, 5-12.
- (Ed.). (2004). *Yirmibirinci Yüzyılın Başında İnsan Haklarına Yönelik Tehditler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını.
- (Ed.). (2006b). *Barışın Felsefesi* (2. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- (1984). Sürekli (Ebedi) Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme. (Çev. N. Bozkurt), *Seçilmiş Yazılar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- (1991). *The Metaphysics of Moral* (Trans. Mary Gregor), New York: Cambridge University Press.
- (1993) *Arı Usun Eleştirisi* (1. Baskı) (Çev. Aziz Yardımlı) İstanbul: İdea Yayınevi.
- (2000a) ‘Aydınlanma Nedir?’ Sorusuna Yanıt. (Çev. N. Bozkurt), *Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı*, 11, 17–21.
- (2000b) *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena* (4. Baskı). (Çev. İ. Kuçuradi, Y. Örnek). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- (2004) Felsefi Teolojiye Giriş. (Çev. Mehmet Sait Reçper), *Felsefe Dünyası*, 40(2), 148-164.
- (2004b). Globalleşme Çağında “İnsan” Hakları, *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları* (2. Baskı). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 242-269.

- (2004b). Hukukun Oluşturulmasında İnsan Haklarının Rolü ya da İnsan Hakları İle Pozitif Hukuk Arasındaki İlişki, *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları* (2. Baskı). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 305-326.
- (2004b). İnsan Haklarını Aristoteles Evrenselciliğiyle Anlamanın Olanaklılığı, *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları* (2. Baskı). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 41-68.
- (2006) Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi. (Çev. U. Nutku). *Tarih Felsefesi, Seçme Metinler*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 30–47.
- (2006a). *Etik* (4. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- (2006b). Bilinen Her Şey Uygulanmayabilir. *Uluğ Nutku’ya Armağan*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 78-85.
- (2007). İnsan Hakları Açısından “Dünya Problemleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi (İİİF) Dergisi*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını, 1-20.
- (2008). *Kantian Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2009). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* (Çev. İ. Kuçuradi). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu 4.baskı (Eserin orijinali 1785’de yayımlandı).
- (2010). Yaygın Bir Söz Üstüne: "Teoride Doğru Olabilir, Ama Pratikte İşe Yaramaz" [Teori ve Pratik]. (Çev. H. Çörekçioğlu). *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 17-56.
- (2011). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları* (2. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- (2013). *İnsan ve Değerleri* (5.baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- (2013). Kant’ta Barış Kavramı, *Barışın Felsefesi*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 55-62.
- (2014). *Pratik Aklın Eleştirisi* (Çev. İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu 5.baskı (Eserin orijinali 1788’de yayımlandı).
- (2015). *Kant Üstüne Yazılar*. İstanbul: Notos Kitap.
- (2015). Kant’ın Etik Görüşünde ‘Değerli Eylem’in Olanağı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 93-100.
- (2016). *Filozoflarla Düşünme Denemeleri*, Bursa: Dora Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Tuğçe ESER

Doğum Yeri ve Tarihi: Niğde / 12.10.1990

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi /Fen Edebiyat Fakültesi /Felsefe

Lisansüstü Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü /Felsefe
ABD /Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce (YDS: 63,75)

İş Deneyimi

Stajyer Öğretmen (2016-2017) DEM Eğitim Merkezi, Çankaya \ Ankara

Sigortacı (2017-Devam Etmekte) MCZ Grup Sigorta, Çankaya \ Ankara

İletişim

e-posta Adresi: tugceser1233@gmail.com

Tarih 23.10.2017